

Johanna Hiitola
Hanna Heinonen

Huostaanotto ja oikeudellinen päätöksenteko

Hallinto-oikeuksien ratkaisut
huostaanottoasioissa 2008

RAPORTTI

© Kirjoittajat ja THL

Suomen kielen tarkistus: Sirkka Laukonsuo

Taitto: Johanna Hiitola

ISBN 978-952-245-211-5 (painettu)

ISBN 978-952-245-212-2 (pdf)

ISSN 1798-0070 (painettu)

ISSN 1798-0089 (pdf)

Yliopistopaino

Helsinki 2009

Tiivistelmä

Johanna Hiitola, Hanna Heinonen. Huostaanotto ja oikeudellinen päätöksenteko. Hallinto-oikeuksien ratkaisut huostaanottoasioissa 2008. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Raportti 46/2009. 72 sivua. Helsinki 2009. ISBN 978-952-245-211-5 (painettu), ISBN 978-952-245-212-2 (pdf)

Tässä raportissa selvitetään, näyttäytyivätkö vuoden 2008 alussa voimaan tulleen lastensuojelulain uudet toimintakäytännöt hallinto-oikeuden huostaanottoa ja sijais-huoltoon sijoittamista koskevilla päätöksillä. Samalla pohditaan yleisesti huostaan otettujen lasten perheiden tilanteita, lastensuojelun asiakkuutta, vastentahtoiseen huostaanottoon liittyvää oikeusprosessia sekä huostaanottojen taustalla vaikuttavia syyperusteita. Analyysi on selvityksessä kuvailevaa, ja joitakin tuloksia pohditaan myös suhteessa aiempiin tutkimustuloksiin. Selvityksen aineistona ovat vuonna 2008 hallinto-oikeuksissa käsitellyt vastentahtoiset huostaanottopäätökset, jotka koskivat aineistossamme yhteensä kuuttasataa (600) lasta. Vanhan lastensuojelulain mukaan tehtyjä päätöksiä oli 53 % aineistosta ja uuden lain mukaisia päätöksiä 47 %. Aineiston päätöksistä 95,5 %:ssa päädyttiin ottamaan lapsi huostaan vastoin lapsen ja/tai vanhempien tahtoa.

Eniten tahdonvastaisesti huostaanotetaan 13–17-vuotiaita nuoria, ja 15-vuotiaat ovat suurin yksittäinen ikäryhmä. Pienemmistä lapsista otetaan tahdonvastaisesti huostaan eniten alle yksivuotiaita vauvoja. Lapset asuvat ennen huostaanottoa useimmin yksinhuoltajajäidin perheessä (45 %) tai ydinperheessä (31 %). Lapset ovat olleet uuden lastensuojelulain mukaan tehtyjen päätösten asiakirjojen mukaan sijoitettuna keskimäärin 6 kuukautta ennen huostaanottoa. Keskimääräinen käsittelyaika oli uuden lain myötä lyhentynyt aiemmasta 6–7 kuukaudesta kolmeen kuukauteen. Lasten kulttuurisen taustan huomioiminen sijaishuoltopaikan valinnan yhteydessä oli aineiston perusteella puutteellista, vaikka muun muassa Helsingin hallinto-oikeuden alueella kolmasosa lapsista (33 %) kuului etniseen vähemmistöön. Määrä oli koko Suomessa 11 %.

Suurimmat yksittäiset asiakirjoissa mainitut syyt huostaanottojen taustalla olivat lasten ja/tai vanhempien päihteidenkäyttö (63 %), väkivaltaisuus tai väkivallan kokemus (63 %) ja mielenterveysongelmat (57 %). Osa asiakirjojen teksteistä sekä varsinaisten päätösten perusteluista oli laadittu epäselvästi. Väkivallasta puhuttiin epäselvästi eikä tekijöitä ja uhreja eritelty, vaikka se olisi ollut lapsen asian käsittelyn kannalta oleellista. Aineiston perusteella näyttää siltä, että päätöksenteon taustalla ei ollut selkeää ymmärrystä siitä, minkälaisia seurauksia väkivallasta koituu uhreille. Uuden lastensuojelulain mukaisissa päätöksissä perustelut olivat selkeämpiä,

ja niissä oli useammin arvioitu näyttöä monipuolisesti. Näyttöä arvioitiin monipuolisesti yleensä niissä tapauksissa, joissa vanhemmat olivat aktiivisesti prosessissa mukana ja joissa käytettiin oikeusavustajaa.

Avainsanat: lastensuojelu, lastensuojelulaki, Hallinto-oikeuksien huostaanottopäätökset, huostaanottojen perustelut

Sisällys

Tiivistelmä

1 Johdanto	1
2 Taustaa	3
2.1 Lastensuojelun työprosessi	3
2.2 Ratkaistujen lastensuojeluasioitten määrät hallinto-oikeuksittain	6
2.3 Aiempia tutkimuksia	8
2.4 Aineisto	12
2.5 Menetelmät	15
3 Tulokset.....	17
3.1 Lasten ja perheiden taustatiedot.....	18
3.2 Lastensuojelun asiakkuus.....	23
3.3 Ratkaisu	31
3.4 Oikeusprosessi	34
3.5 Sijoitus	40
3.6 Päätösasiakirjojen tietosisällön kattavuus	43
3.7 Huostaanottojen perusteet.....	45
3.7.1 Yleisimmät taustasyyt	49
3.7.2 Väkivalta – näkymätön ja ohitettu ongelma	53
4 Pohdintaa.....	60
5 Päätulokset	64
Kirjallisuus	65

1 Johdanto

Hanna Heinonen

Tämän raportin aiheena ovat uuden lastensuojelulain (417/2007) ensimmäisen voimassaolovuoden aikana tehdyt hallinto-oikeuksien huostaanottopäätökset. Hallinto-oikeuksien rooli lastensuojeluasioissa muuttui vuoden 2008 alussa lastensuojelulain tullessa voimaan. Lain mukaan huostaanotosta ja sijaishuollosta päättää sosiaalitoimen viranhaltija, jos huoltaja tai 12 vuotta täyttänyt lapsi ei kumpikaan vastusta huostaanottoa ja siihen liittyvää sijaishuoltoon sijoittamista. Muussa tapauksessa asian ratkaisee hallinto-oikeus viranhaltijan hakemuksesta. Samoin hallinto-oikeudelle tehdään kiireellisen sijoittamisen jatkamista koskeva hakemus. Huostaanottoasioiden käsittelymenettely eroaa siten valtaosasta hallinto-oikeuksissa käsiteltävistä asioista, joissa käsitellään toisessa asteessa viranomaisen päätöksestä tehtyä valitusta. Aiempaan lakiin verrattuna muutokset menettelykäytännöissä edellyttävät selkeästi enemmän suullisia käsittelyjä. Aiemmin myös näiden päätösten tekeminen kuului sosiaalilautakunnan toimivaltaan ja päätökset alistettiin hallinto-oikeuden vahvistettavaksi.

Lastensuojelulain muutoksilla parannettiin lapsen ja hänen vanhempansa oikeusturvaa täsmentämällä menettelytapoja sekä erityisesti lastensuojeluun liittyvää päätöksentekoa ja muutoksenhakua koskevaa sääntelyä. Vastentahtoisten huostaanottopäätösten lisäksi hallinto-oikeudet tulivat päätöksentekijätahoksi väliaikaismääräysten antajina antamalla luvan lapsen tutkimiseen vastoin vanhempien tahtoa, päättämällä kiireellisen sijoituksen jatkamisesta sekä käsittelemällä täytäntöönpanoa koskevia hakemuksia.

Lastensuojelulain kokonaisuudistustyö käynnistyi vuonna 2005 osana Sosiaalialan kehittämishanketta. Pitkäjänteisen lastensuojelun kehittämistyön tarve syntyi jatkuvasta asiakasmäärien kasvusta ja siitä, että olemassa olevalla palvelujärjestelmällä ja käytettävissä olevilla työmenetelmillä ei kyetty vastaamaan lasten ja nuorten yksilöllisiin tuen ja palvelujen tarpeisiin riittävän varhaisessa vaiheessa. Kehittämistarpeet olivat niin laajoja, että myös lastensuojelun lainsäädännön uudistamisen tarve oli ilmeinen.

Lainsäädännön uudistamista tarvittiin, kun kuntakohtaiset erot palvelujen saannissa, niiden sisällöissä ja annettavan avun ja tuen kestossa ja määrässä olivat varsin suuria. Lastensuojelutyön kuormittavuus ja myös käytettävissä olevien resurssien vähäisyys tai epätasainen jakautuminen aiheuttivat osaltaan sen, että lastensuojelussa suurena

ongelmana näyttäytyi myös työntekijöiden nopea vaihtuvuus sekä työntekijöiden työssäjaksamisen vähentyminen.

Lastensuojelun työntekijät kohtaavat työssään vaikeita ja monimutkaisia tilanteita, ja niihin vastaaminen edellyttää vahvaa ammatillisuutta sekä selkeästi toimivaa lastensuojelutyön prosessia. Lainsäädännön uudistamisen tarvetta vauhditti myös lastensuojelussa merkittävä työskentelytavan muutos, kun lapsilähtöiset toimintatavat juurtuivat osaksi arjen työkäytäntöjä. Tarvittiin entistä painokkaammin lapsen edun huomioon ottamista lastensuojelutyön kaikissa vaiheissa ja samalla haluttiin löytää keinoja vahvistaa sekä lapsen että vanhempien osallisuutta lastensuojelussa.

Lastensuojelulain uudistamisen sisällöllisiksi tavoitteiksi asetettiin lain selkiyttämisen siten, että lastensuojelu toimii asiakaslähtöisesti ja lastensuojelua toteutettaessa vältettäisiin tilanteet, joissa lapsen etu jää huomioon ottamatta. Näiden lisäksi tavoiteltiin sitä, että lain toimeenpanossa esiintyisi mahdollisimman vähän ristiriitoja ja tulkintaongelmia.

Uuden lain (417/2007) tullessa voimaan 1.1.2008 keskeisiä uudistuksia olivat lapsen edun ja lapsen osallisuuden korostuminen työskentelyn kaikissa vaiheissa. Lastensuojelussa haluttiin tähdentää kaikkien toimijoiden yhteistyötä, ja siksi uudessa laissa on keskeistä varhaisen tuen ja ehkäisevän työn korostaminen. Yhteistyökumppanit ottivat hyvin vastaan lakiin tulleen uuden käsitteen ehkäisevän lastensuojelu. Kunnille annettiin yhteistyövelvoitteeksi lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelmien laatiminen, joka edellytti hallintokuntien ja tarvittaessa myös seutukuntien välistä yhteistyötä lasten hyvinvoinnin edistämiseksi. Suunnitelmat antoivat välineen, jolla sitoutetaan kuntapäätäjät lastensuojelun toteuttamiseen ja arvioidaan resurssitarpeita sekä ehkäisevän lastensuojelun että lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun osalta.

Lain avulla vahvistettiin myös työn suunnitelmallisuutta, jota varten lastensuojeluprosessia jäsennettiin ja toimintakäytäntöjä yksilöitiin. Hyvänä esimerkkinä ovat säädökset lastensuojelun vireilletulosta sekä uutena työmuotona käyttöön otettu lastensuojelutarpeen arviointi, joka toimii koko suunnitelmallisen lastensuojelutyön perustana. Suunnitelmien asemaa korostetaan koko lastensuojeluprosessin läpi, kuten myös asiakkaiden osallisuutta ja kuulemista suunnitelmien laatimisessa, ja aiemman lain nimitys huoltosuunnitelma muutettiin asiakassuunnitelmaksi. Lastensuojelu ja lastensuojelutyö vaativat kaikkien toimijoiden yhteistyötä sekä vakiintuneita yhteistyön rakenteita. Lastensuojelulaki edistää moniammatillista yhteistyötä nostamalla esiin yhteistyön paikkoja sekä asettamalla myös velvoitteita yhteistyörakenteiden luomiseksi kunnalle. Kuntien tulee esimerkiksi asettaa moniammatillinen asiantuntijaryhmä lastensuojelun toteutumisen tueksi.

2 Taustaa

Johanna Hiitola

Tässä luvussa esitellään ensin lastensuojelun työprosessi, jonka jälkeen kerrotaan hieman aiemmista tutkimuksista ja lastensuojelun asiakkaiden, huostaanottojen ja tahdonvastaisten huostaanottojen määrällisestä kehityksestä vuosittain. Lopuksi luvussa käsitellään tässä tutkimuskokonaisuudessa käytettyjä tutkimusmenetelmiä ja aineiston kattavuutta sekä sidonnaisuutta oikeudelliseen kontekstiin.

2.1 Lastensuojelun työprosessi

Lapsen lastensuojelun asiakkuus tulee vireille yleisimmin lastensuojeluilmoituksesta tai vanhempien taikka lapsen omasta pyynnöstä. Asiakkuus tulee vireille myös, jos sosiaalityöntekijä on muutoin, esimerkiksi asiakkaan asioita muussa yhteydessä käsiteltäessä, saanut tiedon lastensuojelun tarpeesta (LSL 26 §). Varsinainen asiakkuus alkaa, kun sosiaalityöntekijä tiedon saatuaan tekee päätöksen *lastensuojelutarpeen selvityksestä*, jossa arvioidaan lapsen huoltajien tai muiden lapsen hoidosta ja kasvatuksesta tällöin vastaavien henkilöiden mahdollisuuksia huolehtia lapsen hoidosta ja kasvatuksesta. Selvitys on tehtävä, ellei se ole lapsen asiassa ilmeisen tarpeetonta, esimerkiksi tilanteissa, joissa lastensuojelutarpeen selvitys on tehty hiljattain ja kokonaistilanteessa ei ole tämän jälkeen tapahtunut muutoksia. Selvityksen on valmistuttava vähintään kolmen kuukauden kuluessa lastensuojeluasian vireilletulosta (27 §). Lapselle ja lapsen vanhemmille on ilmoitettava lastensuojeluasian vireilletulosta sekä selvityksen valmistuttua lapsen asiakkuuden jatkumisesta (jos lastensuojelun tarvetta on löytenyt) tai asiakkuuden päättymisestä (jos lastensuojelun tarvetta ei ole ilmennyt). Ensisijainen tuki on aina avoimuus, jos se on lapsen edun mukaista. Kun sijaishuolto on lapsen edun kannalta tarpeen, se on järjestettävä viivytyksettä.

On myös mahdollista, että asian vireilletulon tai selvittelyprosessin aikana sosiaalityöntekijä toteaa lapsen terveyden ja kehityksen olevan välittömässä vaarassa, jolloin lapsen asiakkuus voi alkaa *kiireellisestä sijoituksesta* (LSL 38 §) tai muilla kiireellisillä tukitoimenpiteillä. Kiireellisen sijoituksen yhteydessä on aina selvitettävä vanhempien ja lapsen mielipide kiireellisestä sijoituksesta. Selvittäminen voidaan kuitenkin jättää tekemättä, jos sen katsotaan haittaavan asian käsittelyä ja lapsen terveyttä ja kehitystä. Kiireellinen sijoitus on määräaikainen ja kestää 30 päivää,

ellei sosiaalityön viranhaltija sinä aikana tee hallinto-oikeudelle joko hakemusta kiireellisen sijoituksen jatkamiseksi taikka hakemusta huostaanotosta ja sijaishuoltoon sijoittamisesta. Kiireellinen sijoitus voi kestää korkeintaan 105 päivää¹, mutta jos lapsen huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista koskeva hakemus on jo tuolloin vireillä, voidaan asiassa antaa väliaikainen määräys lapsen olinpaikasta. Toisaalta kiireellinen sijoitus ei välttämättä johda huostaanottoon ja se voidaan tehdä esimerkiksi vanhemman sairastuttua äkillisesti, jolloin kiireellinen sijoitus lakkaa, kun peruste sijoitukselle lakkaa.

Jos lapsi päädytään ottamaan huostaan, huostaanoton *valmistelee lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä* parityönä toisen lastensuojelun työntekijän kanssa. *Huostaanotosta päättää sosiaalityön johtava viranhaltija*, joka ei kuitenkaan voi olla lapsen asioista vastaava työntekijä. Ennen huostaanottoa on kuultava 12 vuotta täyttänyttä lasta ja lapsen huoltajia sekä henkilöä, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi on välittömästi ennen asian valmistelua ollut. (42 §) Jos joko lapsi tai huoltaja vastustaa huostaanottoa, tehdään päätös hallinto-oikeudessa. Hallinto-oikeus käsittelee myös ne huostaanotot, joissa asianosaisia ei ole pystytty kuulemaan. (43 §)

Varsinaiseen huostaanottoon ryhdytään, jos seuraavat kriteerit täyttyvät (LSL 40§):

1. puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä; tai
2. lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään.

Huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen voidaan kuitenkin ryhtyä vain, jos:

1. 7. luvussa tarkoitetut (avohuollon) toimet eivät olisi lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia tai mahdollisia taikka jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi; ja
2. sijaishuollon arvioidaan olevan 4 §:n mukaisesti lapsen edun mukaista.

Ennen lapsen huostaanottoa laki velvoittaa myös kartoittamaan *lapsen läheisverkoston* (LSL 32 §), jonka tarkoituksena on selvittää läheisten mahdollisuudet ottaa lapsi hoitoonsa tai tarjota muutoin tukea lapselle. Selvittäminen voidaan jättää tekemättä, jos sitä ei asian kiireellisyyden tai muun perustellun syyn vuoksi ole tarpeen tehdä. Lapsen asumista ja sijoituspaikkaa koskeva asia on ratkaistava lain mukaan aina lapsen edun mukaisella tavalla.

¹ Jos huoltaja ja 12 vuotta täyttänyt lapsi suostuvat kiireellisen sijoituksen jatkamiseen, sitä voidaan jatkaa 45 päivää. Hallinto-oikeus voi jatkaa kiireellistä sijoitusta korkeintaan 60 päivää.

Sijaishuoltopaikan valinnassa tulee kiinnittää erityistä huomiota huostaanoton perusteisiin ja lapsen tarpeisiin sekä lapsen sisarusuhteiden ja muiden läheisten ihmissuhteiden ylläpitämiseen ja hoidon jatkuvuuteen. Lisäksi tulee mahdollisuuksien mukaan *ottaa huomioon lapsen kielellinen, kulttuurinen sekä uskonnollinen tausta* (LSL 50§). Vaihtoehtoja ovat sukulaissijoitus, perhehoito, ammatilliset perhekodit, lasten- ja erityislastenkodit sekä nuoriso- ja koulukodit.

Huostaanotto voidaan muutoksenhausta huolimatta panna heti täytäntöön, kun siitä on suostumukseen perustuvissa tilanteissa johtavan viranhaltijan tekemä päätös, jossa huostaanotto määrätään heti täytäntöön pantavaksi, tai tahdonvastaisissa tilanteissa hallinto-oikeuden väliaikainen määräys, jossa hallinto-oikeus määrää lapsen olinpaikasta ja siitä, miten lapsen hoito ja kasvatusta on järjestettävä tuomioistuinkäsittelyn aikana, tai hallinto-oikeuden päätös huostaanotosta. Huostaanottopäätös raukeaa, ellei sen täytäntöönpanoon ole ryhdytty kolmen kuukauden kuluessa siitä, kun päätös on saanut lainvoiman. Täytäntöönpanoon ryhtyminen käsittää esimerkiksi kadoksissa olevan lapsen etsinnän käynnistämisen.

Huostaanotto on voimassa toistaiseksi. Kun lastensuojelulain mukaista huostassapidon ja sijaishuollon tarvetta ei enää ole, viranhaltijan tulee tehdä päätös huostassapidon lopettamisesta lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän valmisteltua asian. Huostaanoton edellytysten lakkaamisesta huolimatta huostassapitoa ei kuitenkaan saa lopettaa, jos lopettaminen on selvästi vastoin lapsen etua. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on arvioitava huostassapidon jatkamisen edellytykset asiakassuunnitelman tarkistamisen yhteydessä, lapsen tai huoltajan hakiessa huostassapidon lopettamista tai kun se muutoin osoittautuu tarpeelliseksi. Harkittaessa lapsen etua huostassapidon lopettamista koskevassa asiassa on otettava huomioon lastensuojelulain 4 §:ssä mainittujen arviointikriteerien lisäksi sijaishuollon kestoai-ka, lapsen ja sijaishuoltoa antavan välillä vallitsevan kiintymyssuhteen laatu, lapsen ja hänen vanhempiensa välinen kanssakäyminen sekä lapsen mielipide. Huostassapito lakkaa viimeistään silloin, kun lapsi täyttää 18 vuotta. (LSL 47§)

Käytännössä lastensuojeluprosessissa on monia kohtia, joissa lastensuojelulaki velvoittaa selvittämään 12 vuotta täyttäneen lapsen ja lapsen huoltajien mielipiteen asiassa taikka antamaan päätökset heille tiedoksi. Näitä ovat esimerkiksi:

- 1) Päätettäessä lastensuojelutarpeen selvityksen jälkeen lapsen lastensuojeluasiakkuuden jatkumisesta taikka lopettamisesta (tiedoksi asianosaisille – ei vaadi mielipiteen selvittämistä)
- 2) Lapsen kiireellisen sijoituksen yhteydessä (asianosaisten mielipide tulee selvittää ja 12 vuotta täyttänyt lapsi tai huoltaja voi hakea muutosta päätökseen hallinto-oikeudesta)

- 3) Ennen päätöstä lapsen huostaanotosta ja sijaishuoltoon sijoittamisesta (asianosaisten mielipide tulee selvittää ja vastustustapauksessa huostaanoton käsittely siirtyy hallinto-oikeuteen)
- 4) Tehtäessä päätös lapsen yhteydenpidon taikka liikkumisvapauden rajoittamisesta, aineiden ja esineiden haltuunotosta, lähetyksen luovuttamatta jättämisestä, eristämisestä, kiinnipitämisestä tai erityisestä huolenpidosta (lapsen mielipide toimenpiteeseen on selvitettävä sekä kirjattava ja 12 vuotta täyttänyt lapsi, lapsen huoltaja taikka muu henkilö, johon lapsen yhteydenpitoa on rajoitettu, voi hakea muutosta päätökseen hallinto-oikeudesta)
- 5) Lisäksi käsiteltäessä lapsen huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista hallinto-oikeudessa 12 vuotta täyttäneellä lapsella on halutessaan oikeus tulla kuuluksi henkilökohtaisesti.
- 6) Lapsen huostaanottoasiassa voidaan järjestää myös asian selvittämiseksi suullinen käsittely, jossa on läsnä lapsen läheisiä, muita todistajia ja mahdollisesti myös lapsi itse. Asianosaiset voivat vaatia suullista käsittelyä.

Huostaanottoasia käsitellään hallinto-oikeuksissa aina kun kyseessä on vastentahtoinen huostaanotto. Lisäksi hallinto-oikeudet toimivat väliaikais määräysten antajina, ne antavat luvan lapsen tutkimiseen vastoin vanhempien tahtoa, päättävät kiireellisen sijoituksen jatkamisesta sekä käsittelevät täytäntöönpanoa koskevia hakemuksia.

2.2 Ratkaistujen lastensuojeluasioitten määrät hallinto-oikeuksittain

Hallinto-oikeudet ovat siirtyneet uuden lastensuojelulain mukaiseen päätöksentekoon vähitellen siten, että vuonna 2008 on tehty päätöksiä sekä vanhan päätöksentekojärjestelmän mukaan että uuden lastensuojelulain määrittämällä tavalla. Vanhan järjestelmän mukaisia huostaanottopäätöksiä on tehty niissä asioissa, jotka ovat tulleet vireille ennen uutta lastensuojelulakia. Kaikkiaan vuonna 2008 on tehty enemmän vanhan lastensuojelulain (653) kuin uuden lain (328) mukaisia päätöksiä. Seuraavassa taulukossa päätösmäärät on eritelty vuosilta 2007 ja 2008. Vuoden 2008 huostaanottopäätösten osalta numerot on esitetty siten, että ensin mainitaan vanhan päätöksentekojärjestelmän mukaiset päätösmäärät ja sitten uuden (esim. 172/96).

Taulukko 1. Hallinto-oikeuksien tilastot vuosina 2007 ja 2008 käsitellyistä lastensuojeluasioista²

Hallinto-oikeus	vuosi	HKI*	Hämeenlinna	Turku	Kuopio	Oulu	Vaasa	Kouvola	Rovaniemi
Huostaanotto	2007	309	178	138	114	85	71	92	43
	2008	172/96	132/63	102/66	92/17	45/27	38/20	53/30	19/9
Huostassapidon lopettaminen	2007	-	-	-	-	-	-	-	-
	2008	11	2	7	3	1	-	2	1
Kiireellinen sijoitus	2007	-	-	-	-	-	-	-	-
	2008	284	106	78	62	52	32	30	35
Lupa lapsen tutkimiseen	2007	-	-	-	-	-	-	-	-
	2008	2	2	1	3	-	-	-	-
Muu asia	2007	13	18	6	-	1	5	12	-
	2008	32	9	8	5	2	7	10	-
Yhteydenpidon rajoittaminen	2007	13	12	14	-	12	7	6	3
	2008	22	30	6	8	4	7	23	2
Erityinen huolenpito	2007	-	-	-	-	-	-	-	-
	2008	-	-	-	1	-	-	-	1

*HKI = Helsinki

Vuonna 2008 Helsingin hallinto-oikeus ratkaisi 268 huostaanottoasiasa, joista 96 eli 36 % oli uuden lastensuojelulain mukaisia päätöksiä. Vastaavasti muissa hallinto-oikeuksissa ratkaistiin uusia lastensuojeluasioita vuonna 2008 seuraavasti: Hämeenlinna 32 %, Turku 39 %, Kuopio 16 %, Oulu 28 %, Vaasa 34 %, Kouvola 36 % ja Rovaniemi 32 %. Kaikki hallinto-oikeudet ovat siis siirtyneet uuteen päätöksentekojärjestelmään, ja keskimäärin 32 % kaikista ratkaistuista huostaanottopäätöksistä oli uuden lastensuojelulain mukaisia.

Yhteensä hallinto-oikeuksissa ratkaistiin oikeuksien tilastojen mukaan 981 huostaanottoa koskevaa asiaa vuonna 2008. Luku poikkeaa tämän raportin aineiston kokonaismäärästä (päätökset koskivat 600:aa lasta). Aiemmissa oikeuksien päätöksiä koskevissa raporteissa on selitetty määrien eroavaisuuksien johtuvan erilaisista tilastointitavoista (ks. Heino & al. 2006). Näitä määrien eroja ja tämän selvityksen aineiston kattavuutta käsitellään tarkemmin luvussa 2.4 Aineisto.

Tämän selvityksen aineistossa on tarkasteltu vain lapsen huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista koskevia päätöksiä. Huostaanottoasiat muodostavat kuitenkin

² Tilasto on muodostettu hallinto-oikeuksien vuosikertomusten tilastoista Helsingin, Turun ja Oulun hallinto-oikeuksien osalta. Hämeenlinnan, Kuopion, Vaasan, Kouvolan ja Rovaniemen hallinto-oikeudet ovat toimittaneet tilastot erikseen selvitystyötä varten.

hallinto-oikeuksien nykyisestä lastensuojeluasioita koskevasta toiminnasta vain yhden osan. Muun muassa kiireellisiin sijoituksiin liittyviä päätöksiä (sijoitus ja jatko) tehdään useissa hallinto-oikeuksissa huostaanottopäätöksiä useammin (ks. taulukko 1).

2.3 Aiempia tutkimuksia

Hallinto-oikeuksien lastensuojeluasioiden tutkimisella on Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksella (Stakes) ollut pitkät perinteet. Aikaisemmin päätöksenteosta vastanneet lääninoikeudet ja sittemmin hallinto-oikeudet, jotka ovat lähettäneet lastensuojeluasioista tekemänsä päätökset Stakesiin tilastoitavaksi aina vuodesta 1994 lähtien. Sittemmin Stakesin tutkijat ovat laatineet päätösten määristä ja niihin liittyvistä erilaisista hallinnollisista käytännöistä kolme selvitystä (Heino & al. 1997; 2002 ; 2006).

Stakes myös vastasi lastensuojelun asiakasmäärien tilastoinnista ja seurannasta laatimalla vuosittain julkaistavan valtakunnallisen lastensuojelutilaston. Nykyisin tästä seurannasta vastaa Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL), joka muodostettiin 1.1.2009 alkaen Kansanterveyslaitoksen ja Stakesin yhdistyessä yhdeksi laitokseksi.

Kodin ulkopuolelle oli vuonna 2008 sijoitettuna 16 608 lasta, joista huostaanotettuna oli ollut 10 104. Huostaanotetuista lapsista 21 % on sijoitettu tahdonvastaisesti. Seuraavassa taulukossa esitetään huostassa olevien lasten määrät vuosittain ja tahdonvastaisten huostaanottojen osuus.³ On huomioitava, että tilastoinnissa on laskettu kaikki tietynä vuonna huostaanottooperusteisesti sijaishuollossa olevat mukaan lukuun. Luvut poikkeavat selvityksen aineistosta, joka käsittää vuonna 2008 tehdyt tahdonvastaiset huostaanottopäätökset.

³ Lähde: Lastensuojelutilasto, THL / Tuula Kuoppala. Tiedot huostaanottooperusteisesti sijaishuollossa olevista on poimittu tätä selvitystä varten. Vuosittain julkaistavassa tilastossa huostaanottoihin lasketaan mukaan kiireelliset sijoitukset (ks. Lastensuojelu 2008, THL). Lisäksi tätä selvitystä varten on poimittu tiedot kaikista sijaishuollossa vuonna 2008 asuneista, kun julkaistavassa tilastossa laskettiin mukaan vain viimeisin sijoitustieto.

Taulukko 2. Huostassa ja tahdonvastaisesti huostassa olevien lasten määrät Suomessa 1995–2008 (Lastensuojelutilasto, THL⁴)

Tilastovuosi	Huostassa	Tahdonvastaisesti huostassa	Tahdonvastaiset %
1995	6 705	1 012	15 %
1996	6 771	1 065	16 %
1997	7 032	1 112	16 %
1998	6 834	1 110	16 %
1999	7 197	1 225	17 %
2000	7 510	1 344	18 %
2001	7 812	1 401	18 %
2002	8 234	1 528	19 %
2003	8 498	1 677	20 %
2004	8 862	1 774	20 %
2005	9 287	1 921	21 %
2006	9 706	2 019	21 %
2007	10 065	2 227	22 %
2008	10 104	2 171	21 %

Taulukosta voi havaita, että samalla kun huostaan otettuja lapsia on vuosittain sijoitettuna yhä enemmän, myös tahdonvastaisesti huostaanotettujen suhteellinen määrä on kasvanut vuoden 1995 15 %:sta vuoden 2008 21 %:iin. Huostaanottojen kasvavi- en määrien tulkinta ei kuitenkaan ole yksiselitteistä. On vaikea sanoa, ollaanko nykyisin entistä enemmän ”huolissaan” (mm. Harrikari 2008), onko radikaaleille puutumiskeinoille kasvavaa tarvetta (mm. Heino 2009) vai ovatko lasten ongelmat monimutkaistuneet tai muuttuneet. Tämän raportin puitteissa ei kuitenkaan voi vastata noihin kysymyksiin. Sen sijaan on aiheellista todeta, että vastentahtoiset huostaanotot ovat nousseet yhteiskunnallisesti varsin merkittäväksi ilmiöksi, sillä tuhannet lapset ovat vuosittain huostassa vastoin omaa taikka vanhempiensa tahtoa.

⁴ Erikseen raporttia varten poimitut tilastot

Taulukko 3. Vuonna 2008 vastentahtoisesti huostassa olevien lasten ikä ja sukupuoli (Lastensuojelutilasto, THL⁵)

Ikä	tyttöjä	poikia	Yhteensä
0–6 v	47 % (168)	53 % (193)	100 % (361)
7–12 v	45 % (290)	55 % (361)	100 % (651)
13–18 v	44 % (508)	56 % (651)	100 % (1159)
Yhteensä	44 % (966)	56 % (1205)	100 % (2171)

Vastentahtoisesti on huostassa enemmän poikia (56 %) kuin tyttöjä (44 %) kaikissa ikäryhmissä vuonna 2008. Suhteessa eniten poikia on 13–18-vuotiaiden ryhmässä, joka on ikäryhmistä suurin. Sukupuolijakauma on samansuuntainen kuin kaikkien huostassa ja kiireellisesti huostassa olevien lasten sukupuolijakauma, jossa 47 % on tyttöjä ja 53 % poikia. Vastentahtoisesti huostaanotettuna näyttää kuitenkin olevan suhteessa hivenen enemmän poikia kuin huostaanotettuna kokonaisuudessaan.

Raportissa käytetään aiempien Stakesissa laadittujen selvitysten tuloksia vertailukohteina esiteltäessä uusia tuloksia (Heino & al. 1997; 2002; 2006). Tällaisia vertailun mahdollistavia tuloksia ovat muun muassa lasten ikä, rauenneiden hakemusten määrä vuosittain (päätökset, joissa lasta ei huostaanotettu), oikeusavustajan käyttö sekä tapausten käsittelyajat.

Aiemmat huostaanottojen syitä tarkastelleet laajemmat selvitykset taikka tutkimuskokonaisuudet ovat suhteellisen harvinaisia. Kuitenkin muun muassa Annina Myllärniemi (2005) on tutkinut laajasti pääkaupunkiseudun huostaanottoasiakirjoja ja niihin liittyvien selvitysten lähteitä, pituuksia ja kriteerejä. Nuo tiedot mahdollistavat vertailun tämän raportin tuloksiin. Huostaanottojen kriteereistä Myllärniemi on todennut, että vanhempien päihdeongelmat oli huostaanottoasiakirjoissa eniten mainittu syyperuste (43 %). Sama syyperuste esiintyi laajasti myös tämän tutkimuksen aineistossa.

Toisaalta osa Myllärniemen selvittämistä yleisimmistä syistä on sellaisia, jotka eivät sinänsä vielä kerro paljoakaan perheen nimenomaisesta tilanteesta. Myllärniemi löysi huostaanottoasiakirjoista muun muassa syitä: ”vaikeudet tai kyvyttömyys vanhemmuudessa” (34 %) ja ”lapsen perushoivan ja/tai perusturvan puute” (32 %). Vastaavia syitä löytyi myös Tampereen ja lähiseutujen alueilla tehdyissä selvityksissä, joissa suurimmat yksittäiset lastensuojelun avohuollon sekä huostaanottojen perusteet olivat vanhempien jaksamattomuus (avohuollossa 76 %, huostaanottotilanteessa 95 %), riittämätön vanhemmuus (avohuollossa 70 %, huostaanottotilanteessa 88 %) ja vanhemman avuttomuus ja osaamattomuus (avohuollossa 62 %, huos-

⁵ Erikseen raporttia varten poimitut tilastot

taanottotilanteessa 87 %). (Hiitola 2008b; Hiitola 2009; Heino 2009.) Näistä syistä jaksamattomuus on konkreettisempi ja kertoo myös vanhemman tilanteesta, mutta muut syyt, kuten riittämätön vanhemmuus taikka vanhemman vaikeus ymmärtää lapsen tarpeita, voi tarkoittaa hyvin monia erilaisia asioita. Raportissa käsitellään tätä sosiaalityön vakiintuneen kielen merkitystä päätösten kirjoittamiseen huostaanottojen perusteiden erittelyn yhteydessä.

Varsinaisesti hallinto-oikeuksiin ja lastensuojeluasioihin liittyviä tutkimuksia on varsin vähän. Johanna Korpinen (2008) on seurannut hallinto-oikeuksien suullisia käsittelyjä lastensuojeluasioitten yhteydessä. Korpinen on tutkimuksessaan eritellyt erilaisten käsittelyyn osallistuvien tahojen asiantuntijuutta asiaa käsiteltäessä. Erja Saurama (2002) taas on tehnyt tutkimuksen vastentahtoisten huostaanottojen syyperusteiden käytöstä ja syiden yhteydestä lastensuojeluinstituution muotoutumisen lähihistoriaan. Saurama tarkastelee 1953–1979 tehtyjä pakkohuostaanottoja käyttäen foucault’laista tutkimusperinnettä. Sauraman tutkimus tarjoaa tärkeää tietoa erityisesti lastensuojelun määrittämisen historiasta.

Vastentahtoisten huostaanottojen oikeusasiakirjoja on aiemmin tarkastellut myös Mirja Kajava (1997), joka keskittyi tarkastelemaan lapsen etua huostaanottoproses-
sissa. Kajava päätyy toteamaan, että mikään yksittäinen syy ei johtanut huostaanottoon, vaan syyt olivat kasautuneet. Kajava nostaa esille kuitenkin päätöksissä mainitun äidin alkoholismin suurimpana yksittäisenä huostaanoton syynä (mt. 7). Kajava ei kuitenkaan pohdi tuloksen yhteyttä siihen, että äidit ovat huomattavasti isiä useammin mukana lasten elämässä ja että yksinhuoltajaäitejä on huomattavasti isiä enemmän (ks. luku 3.1 Lasten ja perheiden taustatiedot).

Lisäksi varsin kattavan selvityksen rikosperusteisesti tahdonvastaisesti huostaanotetuista ovat tehneet Tarja Kuula ja Matti Marttunen (2009). Selvityksessä todetaan, että lastensuojelu toimii Suomessa myös rikosseuraamusjärjestelmänä, sillä se sekä toimii seuraamuksena rikoksesta että voi tuntua nuoresta rangaistukselta. Kuula ja Marttunen toteavat myös, että vastentahtoisesti huostaanotetut nuoret ovat moniongelmaisia ja heillä on takanaan aikaisempia sijoituksia sekä mielenterveyden arviointijaksoja. Kuulan ja Marttusen selvityksessä esiin tulleita tuloksia vertaillaan tämän raportin tuloksiin soveltuvilta osin, muun muassa lasten huostaanottojen rikosperustaisuuden osalta.

2.4 Aineisto

Tutkimuksen aineiston on tarkoitus edustaa kokonaisaineistoa hallinto-oikeuksien vuonna 2008 tekemistä huostaanottoa taikka huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista koskevista päätöksistä.⁶ Käytännössä tämä tarkoittaa, että aineistossa on vanhan lastensuojelulain aikaan, ennen 1.1.2008 vireille tulleita päätösesioita (alustus, valitus) ja uuden lastensuojelulain aikaan vireille tulleita hakemuksia (huostaanotto ja sijaishuoltoon sijoittaminen). Vuonna 2008 oli käsitelty niin uuden hallintokäytännön kuin vanhan hallintokäytännön mukaisia asioita. Uuden lastensuojelulain mukaan tehtyjä päätöksiä oli aineistosta 47 % (vrt. hallinto-oikeuksien tilastot 32 %, luku 2.2).

Aineisto koostuu hallinto-oikeuksien laatimista asiakirjoista, joiden rakenne on karkeasti jaoteltuna seuraava:⁷

1. Huostaanottohakemuksen perustelut, jotka on lainattu alkuperäisestä johtavan sosiaaliryhmän viranhaltijan laatimasta huostaanottohakemuksesta (2008 vireille tulleet) tai sosiaalilautakunnan tekemä huostaanottoa koskeva päätös (2007 vireille tulleet, alistukset)
2. Lyhennelmät oikeudelle toimitetuista selvityksistä sekä lausunnoista ja lapsen kuulemisesta (jos sitä ei ole eritelty hakemusosiossa) sekä suullisesta käsittelystä. Joissain 2007 vireille tulleissa asioissa ei eritellä selvityksiä, vaan ne ainoastaan listataan.
3. Esitetään oikeuden päätelmät (perustelut), jotka perustuvat aiemmin esitettyihin asiakirjoihin. Oikeuden päätelmissä otetaan usein kantaa muihin asiakirjassa esitettyihin teksteihin (hakemuksiin, selvityksiin, kuulemiskertomuksiin taikka selvityksiin suullisessa käsittelyssä saadusta näytöstä).

Tämän selvityksen tulokset perustuvat lasten ja perheiden taustatietojen osalta kaikkiin asiakirjojen osiin 1.–3. (luvut 3.1–3.6). Tiedot on poimittu sieltä, mistä ne on löydetty. Sen sijaan huostaanottojen perusteita tutkittaessa (luvut 3.7–3.8) on eritelty perusteita sen mukaan, onko peruste esitetty huostaanottohakemuksen perusteissa (1.) vai oikeuden omassa päätelmäosiossa (3.). Eri aineisto-osista käytetään tekstissä selkeyden vuoksi nimityksiä *hakemus* (viranhaltijan hakemus tai lautakunnan päätös) ja *perustelu* (oikeuden varsinainen päätös). Viitattaessa *asiakirjoihin* tarkoitetaan kaikkea lapsesta kirjoitettua aineistoon sisältyvää tekstiä.

Tutkija Johanna Hiitola sai tutkimusluvan jokaiselta hallinto-oikeudelta erikseen toukokuussa 2009. Hiitolalle oli jo aiemmin tammikuussa myönnetty tutkimusluvat

⁶ Pois lukien kuitenkin Ahvenanmaan hallinto-oikeus

⁷ Rakenne saattoi yksittäistapauksissa vaihdella.

aineiston käyttöön omassa väitöstutkimuksessaan, ja uuden hakemuksen myötä osa hallinto-oikeuksista katsoi tämän Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen selvitystyön olevan osa väitöstutkimusta varten myönnettyä tutkimuslupaa (Kuopion, Rovaniemen ja Hämeenlinnan hallinto-oikeudet), ja osa hallinto-oikeuksista myönsi tätä selvitystyötä varten uudet tutkimusluvut (Helsingin, Vaasan, Turun, Oulun ja Kouvolan hallinto-oikeudet). Lisäksi kesäkuussa 2009 myönnettiin tutkimusluvut tutkimuksessa avustaneelle Anita Mäkelälle ajaksi 22.6.2009–25.8.2009.⁸

Käytännössä aineisto on suurimmaksi osaksi koottu hallinto-oikeuksien Stakesin, sittemmin Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen, arkistoon lähetetyistä päätösasiakirjoista. Oikeudet ovat lähettäneet lastensuojeluasioita koskevat asiakirjat Stakesiin aina vuodesta 1994 lähtien (Heino & al. 1997), mutta vuoden 2008 aikana osa hallinto-oikeuksista oli kuitenkin lopettanut asiakirjojen lähettämisen, sillä yhteistyöstä ei ole enää viime vuosina selkeästi sovittu. Tämän vuoksi tutkimusaineistoa kerättiin suoraan hallinto-oikeuksilta puuttuvilta osin. Stakesin hallussa oli kokonaisaineisto Helsingin, Kuopion, Oulun ja Vaasan hallinto-oikeuksilta. Kokonaisaineistojen kattavuus tarkistettiin oikeuksilta. Sen sijaan Kouvolan, Rovaniemen ja Hämeenlinnan osalta puuttui osa vuoden 2008 aineistoa. Turun hallinto-oikeuden päätökset puuttuivat Stakesin arkistosta kokonaan. Saimme puuttuvat päätökset tutkimuskäyttöön elektronisesti Rovaniemen ja Hämeenlinnan hallinto-oikeuksilta ja postitse Kouvolan hallinto-oikeudelta. Turun hallinto-oikeuden päätökset käytiin kopioimassa Turun hallinto-oikeuden arkistosta. Kaikkiaan aineistoa kerättiin kokonaisaineistoksi. Koska aineistoa kuitenkin kerättiin useista eri lähteistä ja se oli lähetetty Stakesin käyttöön erillisinä postituksina, on mahdollista, että aineistosta jäi puuttumaan yksittäisiä asiakirjoja.

Kuten jo luvussa 2.2 todettiin, oikeuden tilastojen mukaan vastentahtoisia huostaanottopäätöksiä on tehty 981, mutta tämän tutkimuksen yksiköitä eli kirjattuja päätösmääriä on 500. Lapsia, joita päätökset koskevat, on 600. Tämä ero johtuu kahdesta seikasta. Ensinnäkin oikeudet kirjaavat joissain tapauksissa samaan päätökseen useita saman perheen lapsia ja laskevat tilastoon jokaisen lapsen erikseen. Toiseksi vanhan lastensuojelulain päätöksentekojärjestelmän mukaiset alistuspäätökset ja valituspäätökset on kirjattu erillisiksi diaarinumeroiksi, vaikka ne on käsitelty samassa istunnossa ja kirjattu samaan asiakirjaan. Näin oli tehty osittain myös

⁸Tutkimus on toteutettu näiden henkilökohtaisesti myönnettyjen tutkimuslupien mukaisesti, joten aineistoa ovat käsitelleet vain Johanna Hiitola sekä tutkimusavustaja Anita Mäkelä. Tutkimusaineisto on siirretty sen läpikäymisen jälkeen takaisin Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen arkistoon, joskin oikeuksien erikseen toimittamat aineisto-osat on joko hävitetty tai ne on anonymisoitu ja Johanna Hiitola käyttää niitä tutkimuslupansa oikeuttamalla tavalla väitöstutkimukseensa.

uuden lastensuojelulain mukaisissa päätöksissä, joissa yhdessä asiakirjassa saattoi esiintyä myös monta eri diaarinumeroa.⁹

Lisäksi tässä tutkimuksessa kirjattiin joitain identtisiä, saman perheen lapsista tehtyjä päätöksiä yhdeksi tallennukseksi, jotta toistuvuus ei haittaisi syyperusteiden tulkintaa. Tällä tarkoitetaan, ettei vaikkapa yhden isän väkivaltaisuus tulisi tulkituksi viiden isän väkivaltaisuudeksi viisilapsisen perheen erillisissä päätöksissä.¹⁰ Näin tehtiin kuitenkin vain silloin, jos syyperusteet eri lapsilla olivat identtiset ja koskivat siis vain vanhempia. Jos taas saman perheen eri lapsia oli kuvattu eri tavoin, kirjattiin päätökset erillisinä yksiköinä. Osa hallinto-oikeuksista myös, kuten ja aiemmin mainittiin, kirjasi useita lapsia samaan päätösasiakirjaan, jolloin kirjasimme lapset samoin kuin oikeuskin. Koska kirjaamisen tapa tässä selvityksessä noudatti enemmän perhekeskeistä kuin yksittäisten lasten kirjaamista, aineiston yksikkömäärä 500 on lähempänä varsinaisten perheiden lukumäärää kuin oikeuden tilasto, joskin perheitä on vielä hieman vähemmän kuin yksikkömäärä 500.

Aineisto läpikäytiin siten, että vastaava tutkija luki suurimman osan aineistosta (303 päätöstä sekä 4 ruotsinkielistä päätöstä, jotka kirjattiin suppeammin) tilastoiden yksityiskohtaisesti myös päätöksissä käytetyt syyperusteet ja tutkimusavustaja Anita Mäkelä luki 193 päätöstä, joista tilastoitiin kaikki muut kiinnostuksen kohteena olleet muuttujat lukuun ottamatta tarkkoja syyperusteita.

⁹ Päätösasiakirjoissa saattoi esiintyä myös muita kuin huostaanottoja kuvaavia numero-koodeja, kuten koodeja valituksista kiireellisiin huostaanottopäätöksiin taikka yhteydenpidon rajoittamisiin. Tässä tilastointiasian käsittelyn yhteydessä tarkoitan useilla diaarinumeroilla kuitenkin vain niitä päätöksiä, joissa nimenomaan huostaanottoa ja sijais-huoltoon sijoittamista kuvaavia diaarinumeroita oli useita.

¹⁰ Muun muassa Erja Saurama (2002) pohtii näitä kirjauskäytäntöjä väitöskirjassaan. Saurama päätyi käyttämään aineistossaan pakkohuostaanottoasiakirjoja tutkiessaan vain yhden lapsen asiakirjaa yhdestä perheestä juuri tuon toistuvuuden vuoksi. Kuula & Marttunen (2009) sen sijaan ratkaisivat ongelman kirjaamalla kaikki lapset erillisiksi yksiköiksi. Tässä selvityksessä käytetään kuvailtua kirjaamistapaa, koska mielenkiinnon kohteena ovat erilaiset perustelut.

2.5 Menetelmät

Selvityksen analyysi on kuvailevaa. Joissain osissa tulosten raportointia käytetään tilastollisia testejä¹¹ varmentamaan asiayhteyksiä. Pääasiassa esitellään kuitenkin tuloksia yksinkertaisessa muodossa ja tiedonintressi on se, että päätöksenteosta saadaan mahdollisimman paljon uutta tietoa. Tulokset on järjestetty sisällön mukaan siten, että ensin kuvaillaan lasten ja perheiden taustoja, sitten lastensuojelun asiakkuuksia ennen huostaanottoa, jonka jälkeen siirrytään oikeudenkäyntiä ja sijoitusta koskeviin tietoihin sekä asiakirjojen tietosisältöihin. Perheväkivaltakuvauksia analysoidaan hieman muita kuvauksia tarkemmin, sillä väkivalta oli yksi suurimmista huostaanottojen syistä: se esiintyi 63 %:ssa asiakirjoista.

Vaikka tässä selvityksessä ei varsinaista analyysia esitetäkään, on kuitenkin muistettava, että tarkastelun kohteena on monia erilaisista lähteistä alkunsa saaneita tekstejä: sosiaalityöntekijöiden tuottamia huostaanottoa perustelevia tekstejä, sosiaalilautakuntien päätöstekstejä, erinäisten asiantuntijoiden lausunnoista ja lasten sekä vanhempien selvityksistä tehtyjä lyhennelmiä, asiakassuunnitelmia tai niiden osia ja oikeuden laatimia päätöstekstejä. Toisaalta kaikki teksti on laadittu oikeuskontekstia varten ja muun muassa sosiaalityöntekijän laatiman hakemuksen rakenne on tarkkaan rajattu juuri oikeutta varten. Asiakirjoja ei kuitenkaan voida paikantaa pelkästään joko sosiaalityöhön taikka oikeuteen, vaan teksteissä ovat läsnä nuo molemmat tahot yhtäaikaaisesti. (Vrt. Kääriäinen 2004, 131.) Tämä sidonnaisuus on hyvä muistaa tuloksia tarkasteltaessa.

Varsinaisena tiedonkeruumenetelmänä tässä tutkimuksessa käytettiin sähköistä e-lomaketta¹² eli internet-kyselyä. Aineistonkeruu alkoi päätöstekstien lukemisella ja asiakirjojen sisältöihin sekä kirjaamisen tapoihin perehtymisellä. Koska työhön varattu aika oli rajallinen, viisi kuukautta yhden tutkijan työpanosta, ei tähän alustavaan työhön voitu käyttää kuin muutama viikko. Tuossa ajassa nettiin laadittiin kyselypohja, johon kerättiin aiemman tutkimuskirjallisuuden, tutkijan omien kysely-

¹¹ Käytän matemaattisista tilastollisista menetelmistä ensisijaisesti khiin neliön (Chi-square) -testiä ristiintaulukointien yhteydessä. Khiin neliön -testi tutkii tilastollisia hypoteeseja eli todennäköisyyksiä siitä, että havaitut erot pitävät paikkansa myös tuloksia yleistettäessä (Metsämuuronen 2001, 51). Khiin neliön -testin lisäksi käytän myös tulkinta-apunani korrelaatioita, jotka lasken *Pearsonin tulomomenttikorrelaatiokertoimen* avulla (mt. 56–58). Tulkitsen sekä khiin neliön -testin että korrelaatiokertoimen merkittävyyttä p-arvon kautta.

¹² Kyselypohjana käytettiin Tampereen yliopiston e-lomake-palvelua, sillä tutkimusaineiston kerääminen liittyi tutkija Johanna Hiitolan Tampereen yliopistossa tekeillä olevaan väitöstutkimukseen.

tutkimuskokemusten sekä lastensuojelulain seurannan kannalta tärkeimpiä kysymyksiä (ks. liite 1). Kun kyselytutkimus oli valmis, ryhdyttiin päätöksiä lukemaan kirjaten jokainen päätös sähköiseen e-lomakejärjestelmään.

Kyselyn käyttö omaan tiedonkeruuseen oli kokeiluluonteinen, sillä kokemusta oli aiemmin ainoastaan muille laadituista kyselyistä. Toisaalta aineistonkeruutapa ei kuitenkaan ollut varsinaisesti erilainen kuin vaikkapa tilastointi suoraan Excel-tilukkaan. Tiedonkeruu kuitenkin helpottui huomattavasti valmiin sähköisen lomakkeen myötä, sillä tutkimusaineisto pysyi koko ajan salasanalla suojattuna e-lomakkeen palvelimella, josta sen sai tarvittaessa muunnettua joko excel- tai spss-ohjelman tiedostoksi. Aineistoon kerättyä tietoa sai myös helposti tarkasteltua suoraan e-lomakepalvelun kautta valitsemalla jonkin kerätyn kysymyksen tulosteen, jonka kautta sai tietoonsa kysymyksen jakauman. E-lomakkeella oli myös hakupalvelu, joka helpotti loppuvaiheen työtä suuresti, sillä sinne saattoi tehdä korjauksia hakemalla tietyn päätöksen tietoja diaarinumeroilla.

Aineistonkeruumenetelmän haasteet eivät varsinaisesti liitty itse menetelmään, vaan tutkimushankkeen tiukkaan aikatauluun. Tässä selvityksessä suunnittelutyötä tehtiin vain muutama viikko, ja siten tarkastelusta jäi pois tietosisältöjä, joita myöhemmin päätöksiä lukiessa huomasi esiintyvän usein. Tällaisia kirjaamisesta pois jääneitä asiasisältöjä olivat muun muassa erittäin usein mainitut *lasten kouluvaikeudet*, joita ei tässä selvityksessä tullut kirjattua perusteisiin. Toisaalta huomattiin myös, ettei kysymys sijaishuoltopaikkojen määrästä ollut toimiva, sillä siihen *ei saanut kirjattua uuden lastensuojelulain mukaisia väliaikaismääräyksiä*. Nuo tiedot jäivät puuttumaan kokonaan.

3 Tulokset

Johanna Hiitola

Aineistossa on 500 lasten asiakirjojen tiedoista muodostettua yksikköä, joissa kuvaillaan yhteensä 600:aa lasta. Suurimmat aineisto-osat ovat Helsingin, Hämeenlinnan ja Turun hallinto-oikeuksista, jotka muodostavat aineistosta 66 %. Seuraavassa taulukossa näkyy aineiston jakautuminen hallinto-oikeuksittain.

Taulukko 4. Aineiston jakautuminen hallinto-oikeuksittain

Hallinto-oikeus	Määrä aineistossa	Lasten määrä	Uuden lain mukaiset päätökset
Helsingin	155 / 31 %	179	70 / 45 %
Hämeenlinnan	90 / 18 %	112	45 / 51 %
Turun	83 / 17 %	108	44 / 53 %
Kuopion	46 / 9 %	53	13 / 29 %
Oulun	42 / 8 %	50	19 / 45 %
Vaasan	36 / 7 %	43	15 / 42 %
Kouvolan	35 / 7 %	36	20 / 57 %
Rovaniemen	13 / 3%	19	5 / 39 %
Yhteensä	500 / 100 %	600	231 / 47 %

Taulukon viimeisessä sarakkeessa on eritelty myös tämän aineiston jakautuminen uuden lastensuojelulain mukaisiin päätöksiin. Prosenttiluku on huomattavasti suurempi (47 %) kuin hallinto-oikeuksien omista tilastoissa, joiden mukaan vain 32 % vuonna 2008 ratkaistuista huostaanottopäätöksistä on tehty uuden lastensuojelulain mukaisesti (ks. luku 2.2). Tämä ero selittyy todennäköisesti erilaisilla tilastointikäytännöillä, joissa vanhan lastensuojelulain mukaisissa päätöksissä valitukset sekä varsinaiset huostaanottopäätökset (alistukset) kirjattiin erillisiksi päätöksiksi, vaikka niitä oli käsitelty samassa istunnossa (ks. Heino & al. 2006). Uuden lastensuojelulain mukaan valituksia ei enää käsitellä hallinto-oikeuksissa vaan valituksista vastaa nykyisin mukaan korkein hallinto-oikeus. Siten yhdessä käsitellyssä olevaa asiaa ei uusissa päätöksissä kirjata yhtä moneksi päätökseksi.¹³

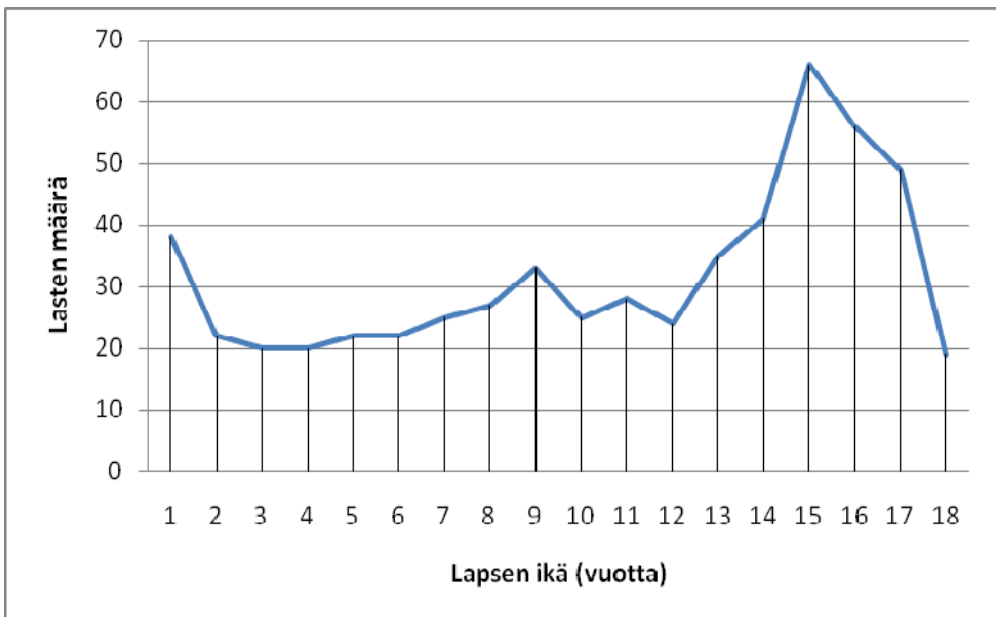
¹³ Kuitenkin, kuten luvussa 2.2 todetaan, myös uuden lastensuojelulain mukaisissa päätöksissä esiintyy välillä useita huostaanottoa koskevia diaarinumeroita ja myös uusista päätöksistä osa luultavimmin tilastoidaan oikeuksissa useiksi päätöksiksi.

Seuraavissa alaluvuissa esitellään näiden 500 kirjauksen kautta saadut tiedot siten, että ensin käsitellään lasten ja perheiden taustatietoja, lastensuojelun asiakkuutta ja oikeusprosessia. Sitten siirrytään tarkastelemaan sijoituksia sekä asiakirjasisältöjen kattavuutta. Lopuksi vielä perehdytään tarkemmin huostaanottojen perusteisiin.

3.1 Lasten ja perheiden taustatiedot

Aineistossa oli eniten 15-vuotiaana huostaan otettuja lapsia (N = 66). Teini-ikäiset lapset olivat kokonaisuudessaan suurin vastentahtoisesti huostaanotettu ikäryhmä. Seuraavaksi eniten oli huostaan otettu 16-vuotiaita lapsia (N = 56) ja 17-vuotiaita lapsia (N = 49). Pienemmistä lapsista oli eniten huostaan otettu 0–1-vuotiaita vauvoja (N = 38). Lasten iät laskettiin päätösvuonna 2008.

Kuvio 1. Aineiston lasten ikäjakauma

Kuviosta 1 voi myös havaita, että 0–1-vuotiaiden suuremman määrän lisäksi 7. ikävuoden kohdalla huostaanottojen määrä nousee aina 9. ikävuoteen asti. Tämä voi selittyä sillä, että 7-vuotiaana lapset menevät kouluun, jolloin voi nousta aiemmin huomaamatta jäänyt huoli lapsen pahoinvoinnista.

Taulukossa 4 on esitetty lasten ikäjakauma, jonka mukaan 0–6-vuotiaita sekä 7–12-vuotiaita on aineistossa suunnilleen yhtä paljon. 13–18-vuotiaiden osuus on selvästi eniten edustettuna. Annina Myllärniemi (2005) on selvittänyt pääkaupunkiseudulla huostaan otetuista lapsista kerättyjä tilastoja ja todennut, että vuonna 2004 suurin huostaan otettujen lasten ikäryhmä oli nimenomaan 13–17-vuotiaat nuoret. Tämän ikäryhmän huostaanottoja oli 41–54 % kaikista huostaanotoista. Suhdeluku vastaa tämän tutkimuksen tulosta. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen julkaiseman tilaston mukaan suurimmat huostassa vuonna 2008 olevat ikäryhmät ovat väestöön suhteutettuina 12–15-vuotiaat sekä 16–17-vuotiaat. Myös valtakunnallinen tilasto tukee siis tulosta,¹⁴ jonka mukaan nimenomaan nuoria huostaan otetaan enemmän kuin pieniä lapsia. Muiden tilastojen valossa näyttää siltä, että nuoria ei kuitenkaan huostaanoteta nimenomaan tahdonvastaisesti enemmän kuin muita lapsia, vaikka 12-vuotiaalla lapsella onkin mahdollisuus vastustaa huostaanottoa myös itse.

Taulukko 4. Lasten ikäjakauma¹⁵

Lapsen ikä	Määrä aineistossa	Prosenttia
0–6 v.	144	25 %
7–12 v.	162	28 %
13–18 v.	266	47 %
Yhteensä	572	100 %

Vastentahtoisesti huostaanotettujen lasten ikäjakauma on muuttunut vuodesta 2004, jolloin hallinto-oikeuksien ratkaisuja tilastoitiin viimeksi. Vuonna 2004 0–6-vuotiaita lapsia oli suhteessa enemmän (33 %) kuin vuonna 2008 (25 %). Nuorten osuus vastentahtoisesti huostaan otetuista sen sijaan näyttää kasvaneen selvästi. Nuoria oli päätöksistä 43 % vuonna 2004, kun vastaava luku vuonna 2008 oli 51 %.¹⁶ (Heino & al. 2006.)

Päätöksissä kuvaillut lapset olivat hieman useammin poikia kuin tyttöjä kaikissa ikäryhmissä. Suurin ero sukupuolien määrässä oli kuitenkin 13–18-vuotiaissa nuorissa, joista 45 % oli tyttöjä ja 55 % poikia. (Taulukko 2.) Poikien suurempi määrä tyttöihin nähden mukalee myös valtakunnallista tilastoa, jonka mukaan huostaanot-

¹⁴ http://www.stakes.fi/tilastot/tilastotiedotteet/2009/Tr19_09.pdf

¹⁵ 28 lapsen ikä on jäänyt tilastointivaiheessa kirjaamatta. Kaikki lapset, joiden ikä oli jäänyt merkitsemättä, on kirjattu yksittäisinä.

¹⁶ Koska vuonna 2004 on tarkasteltu 12–18-vuotiaita ja tämän tutkimuksen luokittelu oli 13–18-vuotiaat, prosenttiluvut on laskettu siten, että ne ovat vertailukelpoisia, eli muodostettuun luokkaan 13–18-vuotiaat on lisätty 12-vuotiaiden määrä 24 lasta.

toperusteisesti sijoitetuista lapsista 47 % on tyttöjä ja 53 % poikia (Lastensuojelu 2008, THL). Toisaalta luku voi vaihdella alueellisesti, ja esimerkiksi Tampereen alueella vuonna 2006 huostaan otetuista lapsista (N = 103) vain 46 % oli poikia (Hiitola 2008b).

Taulukko 5. Lasten sukupuolijakauma iän mukaan¹⁷

Lapsen keskimääräinen ikä	tyttöjä	poikia	Yhteensä lapsia
0–6 v.	57 / 46 %	67 / 54 %	124
7–12 v.	71 / 47 %	81 / 53 %	152
13–18 v.	116 / 45 %	140 / 55 %	256
Yhteensä	244 / 46 %	288 / 54 %	532

Aineistossa oli yhteensä 55 asiakirjaa (11 %), joissa vanhempien ja lasten nimen perusteella oli pääteltävissä, että perhe oli lähtöisin muualta kuin Suomesta. Helsingin hallinto-oikeuden alueella määrä oli jopa 33 % kaikista asiakkaista. Kulttuurisesta taustasta mainittiin kuitenkin asiakirjoissa varsin harvoin ja jos mainittiin, kyse oli yleisimmin tulkin käytöstä taikka siitä, että isä vetosi kasvatusväkivallan olleen osa lähtömaansa kulttuuria. Äidit eivät etnisten vähemmistöjen päätöksissä olleet usein äänessä. Lisäksi aineistossa oli 8 perhettä, joiden osalta teksteistä pystyi päättämään heidän olevan romaneja (luku ei sisälly 55 etnisen vähemmistön päätökseen). Yleisimmin romaniperheistä oli mainittu perheessä tehty romaniperhetyö. Myöskään romanitaustaa ei päätöksissä käsitelty, ja useat perheet varmasti jäivät kirjaamatta romaniperheiksi.

Aineiston lapsista 182:lla oli tekstien mukaan sisaruksia.¹⁸ Suurin sisarusmäärä oli 13 sisarta. Nämä tiedot eivät kuitenkaan ole täysin tarkkoja, sillä monista asiakirjoista ei käynyt ilmi, oliko lapsella sisaruksia. Toisin sanoen, teksti oli noissa tapauksissa niin lyhyt ja yksittäiseen lapseen keskittynyt, ettei siinä mainittu lapsen perhesuhteista mitään. Joidenkin lasten osalta tieto sisaruksista tuli vasta myöhemmin luetusta lapsen sisaruksen huostaanottohakemuksesta, jolloin lapsen tiedot sisarusten osalta päivitettiin. Aineisto oli kuitenkin niin laaja, ettei kaikkia sisarusten hakemuksia

¹⁷ 28 lapsen ikä on jäänyt kirjaamatta, ja 41 lapsen sukupuoli on joko jäänyt kirjaamatta tai sitä ei ole nimen perusteella tai tekstistä pystynyt päättämään (mm. useat vierasperäiset nimet).

¹⁸ Sisaruksiksi on laskettu niin puolisisarukset kuin uusperheen yhdessä asuvat toisen vanhemman lapsetkin. Näin sen vuoksi, että biologisia sisaruussuhteita oli usein vaikea määrittellä tekstin perusteella ja lapsen arjen (asumisen ja arjen järjestelyjen) kannalta puolisisarten laskeminen sisariin kuuluviksi oli perusteltua.

varmastikaan pystytty paikantamaan. Kuten jo aiemmin mainittiin, osa sisarusten hakemuksista kirjattiin myös samoihin tallennuksiin, jos hakemusteksti niissä oli identtinen.

Asiakirjoissa mainittujen tietojen mukaan 33 %:lla (60) lapsista, joilla oli sisaruksia, osa sisaruksista jäi asumaan kotiin. 45 %:lla (81) lapsista, joilla oli sisaruksia, osa sisaruksista oli sijoitettu aiemmin tai sijoitettiin lasten kanssa yhtä aikaa. Joissain tapauksissa sisaruksista oli mainittu, mutta teksteistä ei saanut selvää, mitä lapsen sisaruksille oli tapahtunut. Lisäksi aineistossa oli lapsia, joilla oli jo aikuisikään ehtineitä muualla asuvia sisaruksia taikka alaikäisiä sisaruksia, jotka asuivat eri vanhemman luona.

Huostaanotettujen lasten äitien ja isien ikä oli kirjattu asiakirjoihin vain Oulun ja Kouvolan hallinto-oikeuksien päätöksissä. Monissa perheissä asuneiden ja vanhemmuuteen osallistuneiden sosiaalisten uusperhevanhempien ikää ei ollut kirjattu missään oikeudessa. Oulun ja Kouvolan hallinto-oikeuksien päätöksissä äitien (N = 71) keski-ikä (mediaani) oli päätöksentekohetkellä 38 vuotta; nuorin äiti oli 20-vuotias ja vanhin 55-vuotias. Isien (N = 64) keski-ikä oli 43 vuotta; nuorin isä oli 25-vuotias ja vanhin yli 70-vuotias. Isien ikä oli merkitty päätöksiin hieman äitien ikää harvemmin, mikä selittyy sillä, että joissain päätöksissä isyyttä ei ollut todistettu. Isien ja äitien iät oli merkitty riippumatta siitä, olivatko isät ja äidit lapsen huoltajia tai mukana lapsen arjessa. Isät olivat keskimäärin vanhempia kuin äidit. Kaikkiaan Oulun ja Kouvolan hallinto-oikeuksien päätöksissä ei ollut yhtään alaikäistä isää taikka äitiä. Esimerkiksi Helsingin hallinto-oikeuden päätöksissä oli kuvauksia, jotka viittasivat alaikäisiin vanhempiin, mutta ikäkirjauksen puuttuessa teinivanhemmista ei saatu tähän raporttiin tietoa.

Valtaosalla lapsista (63 %) oli huoltajina biologiset vanhemmat. Yksi huoltaja oli 30 %:lla lapsista. Huoltajana toimi yksinhuoltajuustilanteessa lähes poikkeuksetta äiti. 2 %:lla lapsista oli virallisena huoltajana joku muu kuin biologinen vanhempi/vanhemmat.

Taulukko 6. Lasten huoltajat

Huoltaja	N	%
Yksi huoltaja, isä	26	5 %
Yksi huoltaja, äiti	147	29 %
Kaksi huoltajaa, isä ja äiti	315	63 %
Muu/muut kuin biologiset huoltajat	12	2 %
Yhteensä	500	100 %

Huoltajuus ei kuitenkaan aineistossa kuvastanut perhettä, jossa lapsi asui, sillä tarkasteltaessa vanhemmuus- ja perhesuhteita lapsen asumisen mukaan saatiin huoltajuudesta poikkeavia tuloksia.

Taulukko 7. Lasten perheet

Perhemuoto	N	%
Yhden vanhemman perhe, isän	44	9 %
Yhden vanhemman perhe, äidin	223	45 %
Ydinperhe, biologisen isän ja äidin	156	31 %
Uusperhe, isän ja äitipuolen	7	1 %
Uusperhe, äidin ja isäpuolen	43	9 %
Erilainen perhemuoto	9	2 %
Tieto puuttuu	18	4 %
Yhteensä	500	100 %

Aineiston lapsilla yleisin perhemuoto oli yhden vanhemman perhe, jossa vanhempain toimi äiti (45 %). Seuraavaksi yleisin perhemuoto oli ydinperhe eli biologisen isän ja äidin muodostama perhe (31 %). Yhden vanhemman perhe, jossa isä toimi vanhempain, oli perheenä 9 %:lla lapsista. Samoin äidin ja isäpuolen muodostama uusperhe oli perheenä 9 %:lla lapsista. Isän ja äitipuolen muodostama uusperhe ja ”erilainen perhemuoto” olivat harvinaisia aineistossa, ja niissä asui vain 1–2 % aineiston lapsista. 4 % päätösteksteistä oli sellaisia, joista lapsen perhemuotoa ei voinut päätellä tai se oli jäänyt merkitsemättä.

Erilaisia perhemuotoja olivat aineistossa muun muassa isovanhempien ja lasten muodostamat perheet, sateenkaariperheet¹⁹ ja adoptioperheet sekä perhe, jossa vanhempain toimi lapsen aikuinen sisarus.

Käytännössä nämä perhemuodot tarkoittavat sitä, että lapsista 85 % asui biologisen äitinsä kanssa samassa taloudessa. Sen sijaan vain 41 % lapsista asui biologisen isänsä kanssa. Lapsista 9 % asui isäpuolen kanssa ja äitipuolen kanssa 1 %. Nämä erot asumisessa vaikuttavat vääjäämättä siihen, minkä vanhemman ongelmiin huostaanottopäätöksissä viitataan.

¹⁹ Sateenkaariperheellä tarkoitetaan perheitä, joissa yksi tai useampi vanhemmista ei ole heteroseksuaalinen.

3.2 Lastensuojelun asiakkuus

Aineiston lapset olivat olleet lastensuojelun asiakkaana keskimäärin 46 kuukautta,²⁰ eli lähes 4 vuotta, ennen hallinto-oikeuden huostaanottopäätöstä. Lyhyimmät asiakkuudet olivat alkaneet sijoituksesta ja pisimmät taas kestäneet 18 vuotta eli lapsen koko eliniän vauvasta täysi-ikäisyyteen.²¹ Seuraavassa taulukossa esitellään asiakkuuden keston jakauma.

Taulukko 8. Aika lastensuojelun asiakkaana ennen huostaanottopäätöstä

Aika lastensuojelun asiakkaana	N	%
1–12 kk	57	17 %
13–36 kk	105	30 %
37–60 kk	63	13 %
yli 60 kk (5 vuotta)	121	35 %
Yhteensä	346	100 %
Ei tietoa / ei asiakkuutta	154	-

Useimmin lasten asiakkuus oli kestänyt yli 5 vuotta.²² Myös 2–3 vuotta kestäneitä asiakkuuksia oli aineistosta kolmasosa. Päätöksistä ei tilastoitu erikseen niitä, joilla ei ollut lainkaan aiempaa lastensuojelun asiakkuutta ennen huostaanottoa. Havainto kuitenkin oli, että huostaanotto ilman aiempaa lastensuojelun avohuollon asiakkuutta oli varsin harvinainen. Suurin osa puuttuvista 154 kirjauksesta johtui päätöksistä, joissa aiemman asiakkuuden kestoja ei mainittu.

Lastensuojeluasiakkuuden kesto mukaillee myös vuoden 2004 päätöksistä tehdyn selvityksen tuloksia. Tuolloin myös yli 4 vuotta kestänyt asiakkuus oli yleisin (39 % lapsista) ja 3–4 vuotta (13–36 kk) kestänyt asiakkuus oli harvinaisin. Lyhyitä asiakkuuksia oli vuonna 2004 kuitenkin enemmän (27 %) kuin tässä aineistossa (17 %).

²⁰ Käytetään keskilukua, mediaania, kuvaamaan lastensuojeluasiakkuuden aikaa, sillä keskiarvossa suuret arvot (esim. 17 vuotta asiakkaana) olisivat vääristäneet keskiarvon. Arvoa 0 ei ole laskettu mukaan, sillä siihen sisältyvät myös puuttuvat tiedot.

²¹ Täysi-ikäisillä tarkoitetaan tässä nuoria, jotka täyttivät tarkasteluvuonna 18 vuotta.

²² Tässä lastensuojelun asiakkuutta koskevassa muuttujassa on huomioitava, että tulokset ovat joiltain osin keskimääräisiä arvioita, sillä tapauksissa, joissa asiakkuuden kesto kerrottiin, sanottiin usein esim. ”asiakkuus alkanut vuonna 2000”. Tuolloin asiakkuuden kesto -muuttuja laskettiin keskimääräisenä suhteessa tarkasteluvuoteen 2008. Esimerkiksi vuonna 2000 alkanut asiakkuus kirjattiin 8 vuoden eli 96 kuukauden asiakkuudeksi.

(Heino & al. 2006.) Seuraavassa taulukossa asiakkuuden kestoa tarkastellaan lasten iän mukaan.

Taulukko 9. Aika lastensuojelun asiakkaana lapsen iän mukaan²³

Aika lastensuojelun asiakkaana	0–6 v.	7–12 v.	13–18 v.	Yhteensä
1–12 kk	26 %	9 %	15 %	16 % (53)
13–36 kk	38 %	19 %	31 %	30 % (97)
37–60 kk	25 %	17 %	15 %	18 % (58)
yli 60 kk (5 vuotta)	11 %	55 %	39 %	36 % (118)
Yhteensä	100 % (76)	100 % (75)	100 % (175)	100 % (326)
Ei tietoa / ei asiakkuutta	-	-	-	174

*p < 0,0001

Lyhyimmän ajan lastensuojelun asiakkaana olivat olleet 0–6-vuotiaat lapset, joista suurin osa oli vauvoja, ja he olivat siten olleet asiakkaina koko elämänsä. Eniten pitkiä, yli viisi vuotta kestäneitä aiempia lastensuojelun asiakkuuksia oli alakouluikäisillä lapsilla (7 – 12-vuotialla). 13–18-vuotiaiden lasten asiakkuudet olivat useimmiten kestäneet joko 2–3 vuotta tai ne olivat pitkiä, yli 5 vuotta kestäneitä.

Aiemmassa vuoden 2004 päätöksistä tehdyssä selvityksessä todettiin, että tutkimusvuonna nuorten asiakkuudet olivat olleet erityisen lyhyitä ja nuorten sijoitusprosessi oli edennyt nopeasti (heistä neljännes oli ollut asiakkaana vain lyhyen aikaa). (Heino & al. 2006.) Näin ei kuitenkaan ollut tässä aineistossa, sillä nuoret olivat olleet asiakkaina yli vuoden 85 %:ssa tapauksista.

Asiakirjoissa mainittiin varsin harvoin, kuka oli tehnyt ensimmäisen lasta koskevan lastensuojeluilmoituksen. Tämä saattaa johtua siitä, että lapsi oli ollut asiakkaana jo niin pitkään, että ensimmäisestä ilmoituksesta oli vuosia. 97 päätöksessä (19 %) ensimmäisen ilmoituksen tekijä kuitenkin kerrottiin. Seuraavassa taulukossa on eritelty ilmoitusten tekijät.

²³ Ikä on monilapsisten perheiden osalta laskettu keskimmäisen lapsen iän mukaan, jos lapsia on ollut pariton määrä ja parillisen määrän kohdalla on laskettu kahden keskimmäisen lapsen iän keskiarvo. Näin on muodostettu ikämuuttuja, joka kuvaa myös yhteen kirjaukseen kirjattujen lasten keskimääräistä ikää, sillä yhteisiä kirjauksia tehtiin vain lapsista, joiden iät olivat lähellä toisiaan ja siten myös huostaanottojen perusteet samat (ks. luku 2.4 Aineisto).

Taulukko 10. Lastensuojeluilmoitusten tekijät

Ilmoituksen tekijä	Määrä (N)
Koulu tai päivähoido	22
Äiti	19
Sairaanhoido tai terveyskeskus	16
Poliisi	10
Sosiaalityöntekijä	10
Isä	1
Molemmat vanhemmat	1
Muu ilmoituksen tekijä	15
Yhteensä	97

Kohdan ”muu ilmoituksen tekijä” mainintoja olivat muun muassa: aikuiset sisarukset, naapurit, nimettömät ilmoitukset, nuorten turvatalo, vastaanottokeskus, pelastuslaitos, pappi, synnytyssairaala ja muut sukulaiset.

Taulukosta 10 voi havaita, että niistä päätöksistä, joissa ilmoituksen tekijä mainittiin, viidennes liittyi koulun taikka päivähoidon ilmoitukseen. Vaikka koulu ja päivähoido on tässä liitetty samaksi luokakseen, havaintona oli, että nimenomaan koulusta tehtiin paljon ilmoituksia. Tämän selvityksen ikäjakauman yhteydessä mainitsimme, että lapsia on hivenen enemmän ikäryhmässä heti koulunkäynnin aloittamisen jälkeen, ja pohdittiin samalla sitä mahdollisuutta, että koulunkäynnin aloittaminen on yksi vaihe, jossa lapsen tilanne tulee arvioitua uuden ammattilaisen (opettajan) kautta. Tämä pohdinta näyttäisi saavan tukea siitä, että suurin osa ilmoituksista tulee koulusta.

Seuraavaksi eniten ilmoituksia, myös joka neljännessä tapauksista, oli tehnyt lapsen oma äiti (19). Näissä ilmoituksissa oli ensisijaisesti kyse lapsen käyttäytymisestä, jonka myötä nimenomaan äiti koki tarvetta ulkopuoliseen apuun. Oma tuloksensa on, että vaikka 41 % lapsista asui isänsä kanssa (ks. luku 3.1), ainoastaan yksi isä oli tehnyt lastensuojeluilmoituksen. Avun pyytäminen on tämän tuloksen mukaan varsin sukupuolittunut ilmiö, sillä isät eivät pyytäneet apua niissäkään tilanteissa, joissa perhe koostui sekä isästä että äidistä.

Päätöksen kohteina olleille perheille tarjottuja ja perheiden käyttämiä avohuollon tukitoimia tutkittiin koko aineiston osalta. Avohuollon tukitoimista kertominen sisältyi lähes kaikkiin aineiston päätöksiin ja osassa tukitoimien selvittäminen oli erotettu omaksi otsikoiduksi osiokseen. Toteutettuja avohuollon tukitoimia ei kuitenkaan

selvitetty suhteessa asiakassuunnitelmaan, eli käytännössä ei ollut mahdollista saada tietoa siitä, oliko asiakassuunnitelman mukainen tuki toteutettu.

Tukitoimien käyttö luokiteltiin vertailua varten siten, että muodostettiin 4-luokkainen muuttuja: ei lainkaan tarjottu/käytetty tukitoimia, tukitoimia tarjottu ja käytetty vähän, tukitoimia tarjottu ja käytetty runsaasti, ja vanhemmat tai lapset kieltäytyneet useista tukitoimista.

Taulukko 11. Avohuollon tukitoimet ennen huostaanottopäätöstä

Tukitoimien määrä	%
Ei tarjottu tukitoimia	4 %
Vähän tukitoimia	55 %
Runsaasti tukitoimia	33 %
Runsaasti tukitoimia tarjottu, mutta kaikesta kieltäytytty	2 %
Yhteensä	100 % (468)
Puuttuvia (N)	32

Vähäisiksi avohuollon tukitoimien käytöksi määriteltiin eriteltysti siis ne tilanteet, joissa tukitoimet olivat yksittäisiä. Tällaisia yksittäisiä tukimuotoja olivat esimerkiksi päihdeseulat vanhemmille, päivähoidon järjestäminen lapselle, pelkkä yksittäinen avohuollon sijoitus, lapsen tai vanhempien ohjaaminen psykiatrille taikka keskustelu-aika sosiaalityöntekijän kanssa.²⁴ Jos yksittäisiä tukimuotoja kuitenkin esiintyi runsaasti ja perheitä oli aktiivisesti autettu niitä saamaan, luokiteltiin tukitoimien käyttö runsaaksi. Runsaaksi ei kuitenkaan luokiteltu niitä tilanteita, joissa päätöksessä lueteltiin esimerkiksi ”ohjattu päihdekuntoutukseen, perhekuntoutukseen, mielen-terveystyöhön ja jussi-työhön”²⁵, sillä näiden ilmausten yhteydessä selvityksistä tai muualta hakemusteksteistä kävi ilmi, ettei varsinaista tukea ollut kuitenkaan haettu tai saatu. Samasta ilmiöstä oli kyse, jos mainittiin, että perheelle oli ”kerrottu väkivaltaa kokeneille naisille tarkoitetusta ryhmästä” tai nuorelle oli kerrottu jostain tietystä harrastuksesta. ”Runsaasti tukitoimia” - luokkaan siis laskettiin vain ne perheet, joissa oli käytännössä todella tehty runsaasti tukitoimia, ei pelkästään suunniteltu tai ohjattu perhettä niihin. Tällä tavoin luokiteltuna vain kolmannekselle perheistä oli tarjottu runsaasti tukitoimia.

²⁴ Nämä yksittäiset tukitoimet voivat kuitenkin olla perheen arjen kannalta merkittäviä myös yksinään. Luokittelutarkoituksessa ”runsaasti” -luokka täytyi kuitenkin muodostaa jollain perusteella, ja tässä perusteena oli useiden tukitoimien yhtäaikaista esiintymistä.

²⁵ Ei suora lainaus, vaan esimerkki siitä, millaisia tukitoimia päätöksissä lueteltiin.

Yleisimmin ”runsaasti tukitoimia” -luokassa oli tehty pitkäaikaista perhetyötä sekä kotipalvelua, lapsilla oli ollut tukiperhekontakti useita vuosia ja lapset olivat saaneet taloudellista tukea harrastuksiinsa.²⁶ Lisäksi ”runsaasti tukitoimia” -luokassa lapsilla oli usein säännöllinen terapia- tai psykiatrinen hoitokontakti ja myös vanhemmilla oli usein monia hoitokontakteja. ”Ei lainkaan tukea”, ”vähän tukea” ja ”runsaasti tukea” -luokkien lisäksi muodostettiin myös ”kieltäytynyt useista tukitoimista” -luokka. Tähän luokkaan laskettiin ne lapset, joiden perheille oli tarjottu aktiivisesti ja usein monipuolista tukea, mutta siitä oli toistuvasti kieltäytytty. Tähän luokkaan ei edelleenkään laskettu tapauksia, joista todettiin, että perheitä oli ”ohjattu” sinne taikka tänne, vaan tuesta kieltäytyjiksi katsottiin vain monipuolisista tukimuodoista kieltäytyjät. Tällä tavoin luokiteltuna vain 4 % aineiston tapauksista oli kieltäytynyt kaikesta tuesta.

Tekstien perusteella yleisimpiä lastensuojelun tarjoamia tukitoimia olivat tukiperheet ja -henkilöt sekä perhetyö ja kotipalvelu. Myös taloudellista tukea lasten harrastuksiin sekä leiritukea lapsille oli myönnetty usein. Usein toistuivat myös kuvaukset perhekuntoutusjaksoista ja ensikotiasumisesta. Joissain päätöksissä mainittiin avohuollon tukena myös sosiaalityöntekijän tapaamiset, toisissa näitä tapaamisia ei mainittu avohuollon tukena, vaikka tapaamisia oli luultavimmin pitkien asiakkuuksien aikana järjestetty. Kirjaamiskäytännöt saattoivatkin erota alueittain sen mukaan, mainittiinko sosiaalityöntekijän tapaamiset avohuollon tukena. Usein mainittiin myös koulun tuki, erityisesti koulukuraattori (ks. sama tulos Kuula & Marttunen 2009). Lasta tukemassa oli usein myös terveydenhuolto sekä lapsi- ja nuorisopsykiatria sekä erilaiset nuorisotyön vertaisryhmät. Lapset olivat olleet myös psykiatriassa sairaalahoidossa. Pienempien lasten osalta tukena mainittiin hyvin usein päivähoido. Vanhempien tukimuotona mainittiin mielenterveystoimiston tuki sekä päihdehoito käyttävien vanhempien osalta päihdehoito (erityisesti A-klinikka).

Väkivaltaa tehneiden isien tukimuotona mainittiin joissain tapauksissa muun muassa Jussi-työ taikka muu alueellinen väkivallan tekijöille suunnattu tukimuoto. Miesten oli verrattain helppoa saada apua ja myös yksilöterapiaa väkivaltaisen käytöksensä hallintaan. Väkivaltaa kokeneille miehille sen sijaan ei ollut tukea, mutta heitä ei aineistossa ollut kuin muutama ja heistä kaikki olivat kokeneet väkivaltaa teini-ikäisen lapsensa taholta. *Hälyttävää oli, ettei naisille ollut minkäänlaista suunnattua tukea väkivallan uhreina taikka tekijöinä. Väkivallan uhreiksi joutuneille lapsille ei*

²⁶ Koska perhetyö, kotipalvelu ja tukiperhetoiminta on sosiaalityön omaa tukea, voi myös olla, että teksteissä on dokumentoitu näitä tukimuotoja muita tarkemmin. Tämä ei kuitenkaan muuta tukitoimi-muuttujan luokittelua, sillä ”runsaasti tukitoimia” -luokkaan lisättiin ne päätökset, joissa oli mainittu pitkäaikaisesta perhetyöstä, kun taas lyhytaikainen perhetyö ei tullut luokitelluksi luokkaan.

myöskään ollut eriteltyä yksilöterapeuttista tukea.²⁷ Toisaalta lapsille tarjotaan laajaa tukea kuitenkin muun muassa turvakodeissa (Oranen 2001), mutta ilmeisesti näitä tukimuotoja ja esimerkiksi turvakotien jälkihoitotukea ei asiakirjoissa mainittu. Tämä väkivallan uhrien tuen erittelyn ohittaminen oli pitkälti linjassa väkivaltapahtumien ohittamisen kanssa. Ilmiö kiinnitti huomiota, sillä erityisesti isien ja teini-ikäisten poikien tekemän väkivallan naispuolisia uhreja (äitejä ja tyttäriä) oli aineistossa paljon. (Ks. lisää väkivaltatilanteista luvussa 3.7.2)

Avohuollon tukitoimien käyttöä tarkasteltiin myös suhteessa lastensuojelun asiakkuuden keston. Seuraavassa taulukossa on eritelty eri tukitoimiluokissa esiintyneet asiakkuuden keskimääräiset kestot (jälleen käytetään keskilukua, mediaania, sillä se kuvaa keskimääräistä kestoä keskiarvoa tarkemmin).

Taulukko 12. Avohuollon tukitoimet ja asiakkuuden keskimääräinen kesto

Tukitoimien määrä	Keskiluku (kuukautta)	Päätösten määrä (N)
Ei tarjottu tukitoimia	8,5 kk	18
Vähän tukitoimia	16 kk	274
Runsaasti tukitoimia	48 kk	167
Runsaasti tukitoimia tarjottu, mutta kaikesta kieltäytytty	23 kk	9
Yhteensä	22,5 kk	468
Puuttuvia (N)	-	32

$p < 0,001$, $\eta^2 = 6,8\%$

Taulukosta 12 voi havaita, että asiakkuudet, joissa avohuollon tukitoimia on tarjottu runsaasti, ovat niitä, jotka ovat myös kestäneet pisimpään. Paljon tukitoimia saaneiden perheiden keskimääräinen asiakkuuden kesto on ollut neljä vuotta, kun vähän tukitoimia saaneilla keskimääräinen asiakkuuden kesto on vain hieman yli vuoden. Asiakkaat, joille tukitoimia ei ollut tarjottu lainkaan, ovat olleet lastensuojelun asiakkaana keskimäärin vain alle vuoden. Näissä tapauksissa olikin yleisimmin kyse tilanteista, jotka olivat tulleet sosiaalityöntekijän tietoon yllättäen ja näyttäytyivät niin kiireellisinä, ettei tukitoimia edes ryhdytty tarjoamaan, vaan huostaanottoa ryhdyttiin valmistelemaan heti.

²⁷ Sekä naisille että lapsille oli tarjottu joissain tapauksissa tukea keskusteluryhmissä. Jussi-työn tai muun väkivaltaa tehneille miehille suunnatun tuen kaltaista matalan kynnyksen auttamistyötä ei uhreille ollut lainkaan. Jos väkivallan uhri haluaa terapeuttista apua, hänen on haettava terapiaa kunnallisen järjestelmän kautta, eikä terapeutiksi välttämättä osu henkilö, joka tuntee väkivaltatyötä. Tämä on epäkohta auttamisjärjestelmässä (aiheesta mm. Uudenmaan alueellinen asiantuntijaverkosto 2003, 26).

Johanna Korpisen ja Saila Huuskosen (2009, 39) tekemässä avohuollon asiakkaiden seurantaselvityksessä saatiin tulokseksi, että ne avohuollon asiakkaat, jotka oli huostaanotettu vuoden sisällä avohuollon asiakkuuden alkamisesta, saivat lyhyen asiakkuutensa aikana paljon tukitoimia. Tämän selvityksen tulos oli päinvastainen. Toisaalta Korpisen ja Huuskosen selvityksessä tutkittiin aivan erilaista otosjoukkoa, uusia avohuollon asiakkaita, kun taas tässä tutkimuksessa tarkastellaan niin uusia kuin pidempiaikaisiakin asiakkuuksia. Lisäksi tässä raportissa käsitellään vastentah- toisia huostaanottoja ja vaikka asiakkaat eivät varsinaisesti ole kieltäytyneet avo- huollon tukitoimista, voi asenne lastensuojelun auttamismahdollisuuksiin olla hyvin erilainen kuin jos otos koskettaisi kaikkia huostaanottoja kuten Korpisen ja Huusko- sen raportissa.

Useissa tapauksissa myös vanhemmat kertoivat päätösten liitteinä olevien selvitys- ten teksteissä omista käsityksistään avohuollon tukitoimista. Vanhemmat esittivät varsin usein, etteivät avohuollon tukitoimet olleet tarkoituksenmukaisia heidän per- heensä tilanteeseen. Päätöstekstissä saatettiin esimerkiksi viitata siihen, että van- hemmat kieltäytyivät tukitoimista, sillä he eivät osallistuneet perhekuntoutukseen. Vanhemmille kuntoutukseen osallistuminen saattoi kuitenkin olla heidän kertomus- tensa mukaisesti mahdotonta esimerkiksi kotieläinten hoidon järjestämisen vaikeuk- sien vuoksi. Joukossa oli myös vanhempia, jotka kertoivat, että heidän oli täysin mahdotonta saada perhekuntoutusjakson vaatimaa vapaata töistään. Lisäksi van- hemmat mainitsivat varsin usein perhetyöstä, ettei se palvelut heidän tarpeitaan, joiksi vanhemmat määrittivät erityisen usein avuntarpeen siivoamisessa ja pyykin- pesussa sekä muissa varsin arkisissa askareissa – tarve oli siis tarjotun perhetyön sijaan kotipalvelu. Vanhemmat kokivat, että perhetyöntekijät eivät tulleet kotiin auttamaan arjen sujumisessa, vaan tarkkailemaan ja neuvomaan yksityistä perhe- elämää koskevista asioista. Tämä vanhempien esittämä kritiikki nosti esiin sen, kuinka usein kotipalvelua haluaville vanhemmille tarjottiin ohjaavaa perhetyötä. Vaikka perhetyö on varsin tärkeä työmuoto, se ei kuitenkaan voi korvata kotipalve- lun arjen apua. Vanhempien kertomuksista kuvastui, että perhetyön ja kotipalvelun välistä eroa ei aina ymmärretty. Teksteistä välittyi kuva, että haluttuun tukitoimeen, kotipalveluun, olisi vanhempienkin ollut helpompi sitoutua.

Nämä kaikki avohuollon tukitoimista esitetyt kriittiset kannanotot kuvastavat lasten- suojelun sosiaalityön välillä varsin vaikeaa paikkaa tuen ja kontrollin välimaastossa (ks. Pösö 2007). Vaikka esimerkiksi perhetyön tarkoituksena on tukea perheitä, eivät työntekijät siinäkään ole erillisiä työn kontrolliluonteesta. Työntekijän on perhettä tukiessaan myös pidettävä mielessä ”lapsen edun”²⁸ kautta määrittyneet rajat sille,

²⁸ Tässä huomioidaan, että ”lapsen etu” on käsitteenä varsin laaja ja sillä voidaan perus- tella useita erilaisia näkökulmia ja sitä on myös käytetty historiallisesti eri tavoin eri

millaista vanhemmuutta voi tukea ja millainen vanhemmuus taas on (työntekijän arvioimana) lapselle niin uhkaavaa, että sitä tulee rajoittaa.

Avohuollon tukitoimien toteuttamisessa ja onnistuneessa sosiaalityön prosessissa on yhtenä tärkeimpänä tekijänä asiakkaan mahdollisuus osallistua myös itse tukiprosessin suunnitteluun ja toteuttamiseen. Tästä osallistavasta sosiaalityöstä on viime aikoina puhuttu laajasti (mm. Juhila 2006, 118–120; Hotari & al. 2009). Yksi sen tärkeimpiä ulottuvuuksia on marginalisoitujen ryhmien vahvistaminen ja niiden kertoman tiedon kuuleminen. Tällainen osallistava työote nähdään vastakohtana niin sanotulle kohdeasiakkuudelle, jossa asiakkaalla ei nähdä olevan kykyjä arvioida omaa tilannettaan tai kehittää siihen ratkaisuja (Niiranen 2002). Seuraavassa taulukossa on aineistosta laskettu niiden päätöksien määrä, joissa vanhemmat olivat aktiivisesti osallisia sosiaalityön toimenpiteissä. Päätökset on luokiteltu siten, että osallisuus-luokkaan on laskettu ne päätökset, joissa yhteistyöstä tai muusta osallistumisesta toimenpiteiden suunnitteluun on selvästi mainittu. ”Ei osallisia” -luokkaan taas on laskettu ne päätökset, joissa vanhempien on todettu joko kieltäytyvän yhteistyötä, olevan siihen kykenemättömiä tai olevan jopa aggressiivisia työntekijöitä kohtaan. ”Ei mainintoja” -luokkaan on laskettu ne päätökset, joissa yhteistyöstä tai osallisuudesta ei mainita.

Taulukko 13. Vanhempien osallisuus lastensuojelun prosessiin

Osallisuus	%
Ei mainintaa osallisuudesta	23 %
Vanhemmat osallisia	22 %
Vanhemmat ei-osallisia	55 %
Yhteensä	100 % (500)

Selvästi suurin osa aineiston vanhemmista jakautui osallisuustarkastelussa luokkaan, jossa osallisuutta ei ollut (55 %). Tulos johtuu varmasti ennen kaikkea siitä, että aineisto koostuu vastentahtoisista huostaanotoista. Monista teksteistä kävi ilmi, että osallista työtettä oli asiakkuuden alussa yritetty toteuttaa, mutta se oli käynyt syystä tai toisesta mahdottomaksi vanhempien vastustuksen vuoksi. Osa tapauksista kuvasi myös erittäin vakavia väkivalta-, päihteidenkäyttö- tai mielenterveysongelmatilanteita, joissa vanhempien osallisuus olisi aiheuttanut lapselle suoranaista vaaraa.

aikakausina (ks. Kurki-Suonio 1999). Tässä tarkoitetaan lapsen edulla sitä, ettei lapsi joudu vanhemman takia vaaraan.

Viidennes aineistosta oli tapauksia, joissa vanhemmat olivat osallisia ja yhteistyöhah-luisia lapsensa huostaanottoasiassa. Tämä on runsaasti aineistossa, joka koskee ni-menomaan tahdonvastaisia toimenpiteitä. Näitä tapauksia oli sekä niiden vanhempi-en joukossa, jotka olivat aluksi vastustaneet huostaanottoa, että niiden vanhempien joukossa, jotka eivät vastustaneet huostaanottoa, mutta joiden 12 vuotta täyttänyt lapsi vastusti huostaanottoa (ks. luku 3.3 Ratkaisu). Yleisesti vanhempien sujuva yhteistyö sosiaalityöntekijän kanssa helpotti huostaanottoprosessia ja mahdollisti erilaiset tukitoimet laajemmin.

3.3 Ratkaisu

Hallinto-oikeuksien rooli lastensuojeluasioiden päätöksentekijänä muuttui 1.1.2008 uuden lastensuojelulain myötä. Ennen lakimuutosta oikeudet käsittelivät sosiaalilau-takuntien tekemiä päätöksiä joko vahvistaen päätöksen taikka jättäen päätöksen vahvistamatta. Lisäksi oikeudet käsittelivät ennen lakimuutosta myös asianosaisten tekemiä valituksia. Uuden lastensuojelulain myötä oikeus ei enää toimi päätösten vahvistajana, vaan tekee päätöksen lastensuojelun johtavan viranhaltijan hakemuk-sen perusteella. Toisin sanoen, enää ei voi puhua vahvistetuista päätöksistä. Tämän tutkimuksen aineisto kattaa niin vanhan lastensuojelulain mukaisesti tehtyjä päätök-siä (ennen 1.1.2008 saapuneet hakemukset) kuin uuden lain mukaan tehtyjä päätök-siä. Vertailun vuoksi kutsumme päätöksiä tässä yhteydessä joko hyväksytyiksi (lapsi huostaanotetaan) taikka hyläytyiksi (lasta ei huostaanoteta). Lisäksi erittelemme tapa-ukset, joissa lapsi huostaanotetaan, mutta sijoitetaan kuitenkin kotiin jommankum-man tai molempien huoltajien luo.

Valtaosa huostaanottihakemuksista hyväksytään oikeuksissa ja lapsi otetaan huos-taan. Vuoden 2008 aineistossa oli 22 (4,5 %) tapauksia, joissa oikeus hylkäsi hake-muksen ja lasta ei hakemuksesta huolimatta huostaanotettu. Lisäksi 12 tapauksia oli sellaisia, joissa lapsi muutti huostaan otettuna asumaan takaisin kotiin.²⁹

²⁹ Lastensuojelulaissa (49 §) mainitaan, että lapsi voidaan sijoittaa kotiinsa väliaikaisesti enintään kuudeksi kuukaudeksi silloin kun lapsen kotiutusta valmistellaan taikka kotiin sijoitus on muutoin lapsen edun mukaista. Tätä säännöstä käytettiin muutamassa tapauk-sessa, kun lapsesta mitä ilmeisimmin oli suuri huoli, mutta huostaanoton kriteerit eivät välttämättä täyttyneet. Yhdessä kumotussa tapauksessa kotiin sijoittaminen oli oikeuden mielestä osoitus siitä, ettei huostaanoton tarvetta ole, sillä koti ei voi olla pitkäaikainen sijaishuoltopaikka. Tätä kotiinsijoittamispykälää käytettiin myös, kun lapsi sijoitettiin etävanhemmalle, joka oli huoltaja, mutta jonka kanssa lapsi ei ollut aiemmin asunut. Nämä tapaukset aiheuttivat meissä tutkijoissa ihmetystä, miksei asiassa käytetty uutta huoltajuussopimusta.

Aiemmissa tilastollisissa tarkasteluissa on havaittu, että huostaanottopäätösten vahvistaminen on muodostunut viime vuosina ennemminkin säännöksi kuin poikkeukseksi oikeuksissa. Kun vuonna 1998 hyväksyttiin 85 % päätöksistä, vuonna 2004 luku oli jo 95 %. (Heino & al. 2006.) Tässä tutkimuksessa vahvistettujen päätösten oli 95,5 % eli lähes sama kuin vuonna 2004.

On myös aiheellista tarkastella, onko uusi lastensuojelulaki vaikuttanut hyväksyttävien päätösten määrään. Tämä mahdollistuu, kun verrataan hyväksytyjen ja hylättyjen päätösten määrää sen mukaan, onko päätös tehty vanhan lain mukaisen päätöksentekojärjestelmän mukaan (kaikki 2007 vireille tulleet hakemukset) vai uuden päätöksentekojärjestelmän mukaan (2008 vireille tulleet hakemukset).

Taulukko 14. Oikeuksien ratkaisut uuden ja vanhan lastensuojelulain mukaisissa päätöksissä

Ratkaisu	Huostaanotto (uusi laki)	Alistus (vanha laki)	Yhteensä
Hyväksytty (huostaanotettu)	90 % (206)	95 % (246)	93 % (452)
Hylätty (ei huostaanotettu)	8 % (18)	2 % (4)	5 % (22)
Sijoitettu huoltajien luo	2 % (4)	3 % (8)	3 % (12)
Yhteensä	100 % (228)	100 % (258)	100 % (486)

$p < 0,0001$, puuttuvat 14 tapausta ovat sellaisia, joissa joko ratkaisu taikka huostaanotto–alistusluokittelu on jäänyt merkitsemättä.

Kun taulukon 14 tuloksia tarkastelee suhteessa hyväksytyjen hakemusten määrään (myös läheisten luo sijoittaminen on hyväksytty hakemus, vaikka se onkin tässä luokiteltu erilliseksi), saadaan tulokseksi, että vanhan lain mukaisissa alistuksissa hyväksytyjä hakemuksia on 98 % tapauksista. Vastaava luku uuden lastensuojelulain mukaisissa päätöksissä on 92 %. Aineisto on niin laaja, että sen kautta voi perustellusti sanoa, että ero vahvistetuissa hakemuksissa on merkitsevä ennen ja jälkeen lakimuutoksen. Tulos oli odotettu ja uuden lain tavoitteiden mukainen (hakemuksen tekemisen kynnyks oli oletettu pienemmäksi kuin varsinaisen päätöksenteon kynnyks).

Tutkimuksen havaintona oli myös, että vanhan lain mukaisissa päätöksissä oikeudet käyttivät huomattavasti useammin perustelutyöliä, jossa sosiaalilautakuntien lausunnot oli suoraan kopioitu oikeuden päätökseen. Joissain tapauksissa lautakunnan päätöstä ei edes esitetty ja oikeuden perustelu näytti lapsen asiakaskertomuksen

kopiolta.³⁰ Tätä päätösten kirjaamistapaa käytettiin myös uuden lain mukaisissa päätöksissä, mutta huomattavasti harvemmin. Näiden havaintojen kautta voisi olettaa, että uusi lastensuojelulaki on ainakin jollain tasoilla parantanut myös perheiden oikeusturvaa.

Taulukko 15. Hylätyt hakemukset hallinto-oikeuksittain

Hallinto-oikeus	Hylättyjä	% kaikista päätöksistä
Helsingin	10	6 %
Vaasan	4	11 %
Hämeenlinnan	2	2 %
Kouvolan	2	6 %
Kuopion	2	4 %
Turun	2	2 %
Yhteensä	22	4 %

Huostaanottihakemuksia oli hylätty eniten Helsingissä, josta myös suurin osa aineiston päätöksistä oli peräisin (155 päätöstä Helsingistä). Sen sijaan yllättävää oli, että Vaasassa oli hylätty jopa 4 hakemusta, sillä Vaasan hallinto-oikeuden päätökset olivat suhteellisen pieni aineisto-osa (36 päätöstä Vaasasta). Luvut eivät luultavimmin johdu suurista perheistä, sillä perheet pyrittiin kirjaamaan yhdeksi yksiköksi. Oulun hallinto-oikeuden (42) ja Rovaniemen hallinto-oikeuden (13) päätöksistä yksikään aineistossa esiintynyt ei ollut hylätty päätös.

Koska hakemusten hylkääminen oli varsin harvinaista, noita 22 hylättyä hakemusta tutkittiin tarkemmin. Päätöksistä kahdessa oli esitetty oikeuden asiantuntijajäsenen erimielinen lausunto. Tämä oli koko aineistossa harvinaista. Päätöksistä, joissa hakemus hylättiin, puolet (10) oli sellaisia, joissa vanhemmat ja sosiaalityö olivat tehneet sujuvasti yhteistyötä, mutta kahdeksassa (8) tapauksessa vanhempien ja sosiaalityön välit olivat riitaisat tai muutoin yhteistyön kannalta vaikeat. Päätöksistä 5 (23 %) koski muita kuin Suomessa syntyneiden vanhempien lapsia.

³⁰ Viitaan tässä muutamaaan päätökseen, joissa oikeus käytti asiakaskertomusta omassa tekstissään ilman minkäänlaista asian käsittelyyn viittaavaa kirjausta. Näin oletan, koska oikeuden perustelu oli näissä tapauksissa kirjattu esim. ”1.1.2006 äiti tuli päihtyneenä sosiaalitoimistoon, 20.3.2006 sosiaalityöntekijä kävi perheen kotona ja koti oli sekavassa kunnossa, 4.4.2008, jne.”. Lopuksi näissä päätöksissä todettiin vain, että lapsen kasvuolosuhteet uhkaavat häntä vakavasti vaarantaa ja siten huostaanottihakemus hyväksytään.

Lapset, joiden huostaanotto oli myöhemmin peruttu, asuivat suurimmaksi osaksi huostaanoton käsittelyaikana laitoksessa (16). 4 lasta asui kuitenkin kotona, 1 sijaisperheessä ja 1 sukulaisten luona. Lapset, joiden huostaanotto kumottiin, olivat ehtineet olla sijoitettuna keskimäärin 3 kuukautta, joskin lyhyin sijoitusajaksi oli 0, eli ei lainkaan sijoitusta, ja pisin 15 kuukautta. Huostaanottoa oli vastustanut lapsen äiti 21 lapsen kohdalla, isä 15 lapsen ja muu huoltaja 5 lapsen osalta. 12 vuotta täyttänyt lapsi itse oli vastustanut myöhemmin purkautunutta huostaanottoaan 11 tapauksessa, mutta kaikki lapset (lukuun ottamatta neljää vauvaa) olivat mielipidettä kysyttäessä vastustaneet huostaanottoa. Lisäksi lasten perheet käyttivät 15 tapauksessa (68 %) oikeusavustajaa silloin kun huostaanotto oli purkautunut. Suullinen käsittely järjestettiin myös kaikkien noiden 15:n oikeusavustajaa käyttäneen lapsen asiassa.

Kaikissa tapauksissa, joissa lasta ei huostaanotettu, oikeus oli ottanut aktiivisen roolin todistusaineiston läpikäymisessä ja jokaiseen erilliseen selvitykseen sekä suullisen käsittelyn todistuksiin otettiin kantaa puolesta tai vastaan. Tämä oli aineistossa verrattain harvinaista.

3.4 Oikeusprosessi

Sen jälkeen kun sosiaalityöntekijä tekee huostaanottohakemuksen hallinto-oikeuteen, kuluu vielä aikaa varsinaiseen oikeuden päätökseen. Tuo aika oli aineiston vanhan lastensuojelulain mukaisissa päätöksissä keskimäärin 6–7 kuukautta ja uuden lastensuojelulain mukaisissa päätöksissä kolme kuukautta. Lakimuutoksen ja hallintokäytäntöjen muutoksen myötä käsittelyajat ovat siis selvästi lyhentyneet.

Huostaanottohakemuksen saavuttua oikeuteen suoritetaan oikeudessa ennen hakemuksen käsittelyä mahdollinen suullinen käsittely, jonka lisäksi annetaan vanhemmille eri lausuntoja tiedoksi ja lausuttavaksi sekä pyydetään mahdollisia lisäselvityksiä lapsen asiasta. Tuona aikana myös vanhemmat voivat toimittaa oikeuteen asian käsittelyn kannalta oleellisia selvityksiä.

Taulukko 16. Käsittelyaika uuden ja vanhan lastensuojelulain mukaisissa päätöksissä

Päätös	Käsittelyaika (mediaani)	Päätösten määrä (N)
Huostaanotto (uusi)	3 kk	231
Alistus (vanha)	6 kk	155
Alistus ja valitus (vanha)	7 kk	111
Yhteensä	5 kk	498
Puuttuvia (N)	-	3

$p < 0,0001$, $\eta^2 = 21\%$

Yksi tämän selvityksen kannalta oleellisimmista tiedoista on myös se, kuka lain määrittämistä henkilöistä (huoltaja ja/tai 12 vuotta täyttänyt lapsi) oli vastustanut huostaanottoa. Vastustusta tarkasteltiin muodostamalla luokkia vastustajajoukkojen mukaan.

Taulukko 17. Huostaanottojen vastustus

Vastustaja	Määrä (N)
2: Äiti ja isä	112
1: Äiti ainoana	102
1: Lapsi ainoana	83
3: Äiti, isä ja lapsi	50
2: Äiti ja lapsi	46
1: Isä ainoana	30
2: Isä ja lapsi	17
2: Äiti/isä ja muu vanhempi	15
3: Äiti/isä ja lapsi sekä muu vanhempi	4
2: Muu vanhempi ja lapsi	2
4: Äiti, isä, lapsi sekä muu vanhempi	2
Yhteensä	463
Puuttuvia	37

24 % tapauksista (112) oli sellaisia, joissa äiti ja isä molemmat vastustivat huostaanottoa. Myös ainoastaan äitien vastustama huostaanotto oli kyseessä viidesosassa tapauksia. Lapsi ainoana vastustajana oli 83 tapauksen taustalla. Kaikkiaan tavallisin vastustaja oli äiti, joka oli mukana vastustamassa 329 lapsen huostaanottoa, 66 %:ssa tapauksista. Isät vastustivat 225 lapsen huostaanottoa, 45 %:ssa tapauksista. 12 vuotta täyttäneet lapset vastustivat itse huostaanottoaan 201 tapauksessa. Tämä oli 280:sta 12 vuotta täyttäneestä lapsesta 72 %. Lapset siis vastustivat suhteessa useammin huostaanottoja kuin isät ja/tai äidit, kun saivat sen ikänsä puolesta tehdä. Lisäksi vastustajien joukossa oli myös muita kuin biologisia vanhempia. Nämä olivat joko uusperheiden kautta lasten vanhemmiksi tulleita vanhempia, isovanhempia, joiden luona lapsi, asui tai muita lapsen huoltajia, jotka eivät olleet lapsen biologisia vanhempia.

Yleisimmin vastustajista mainittiin huoltajat ja 12 vuotta täyttänyt lapsi, kuten lastensuojelulaissa määritellään (§ 43). Toisaalta useissa päätöksissä mainittiin biologisen vanhemman vastustus myös tapauksissa, joissa biologinen vanhempi ei ollut

huoltaja eikä asunut lapsen kanssa. Uusperhesuhteiden kautta lapsen perheeseen tulleiden sosiaalisten vanhempien vastustamisesta ei mainittu. Joissain tapauksissa § 43 mukainen vastustaminen ja § 42 mukainen kuuleminen olivat teksteissä sekoituneet ja niistä mainittiin epämääräisesti.

Tieto siitä, kuka vastustaa huostaanottoa, on hyvin oleellinen aineistossa, sillä sen perusteella viranhaltijoiden tekemät huostaanottopäätökset viedään hallinto-oikeuden käsittelyyn. Tieto vastustajasta puuttui kuitenkin kokonaan joistain uuden lastensuojelulain mukaisista asiakirjoista. Erityisesti huomiota kiinnittivät Turun hallinto-oikeuden uusien päätösten asiakirjat, joista 15 % (13) oli sellaisia, ettei huostaanoton vastustajaa voinut päätellä mistään tekstin osasta. Vielä suurempi osuus oli Turun asiakirjoissa niillä teksteillä, joista vastustus ei käynyt suoraan ilmi, mutta oli pääteltävissä. Tieto vastustajasta puuttui myös joistain Hämeenlinnan (7), Kuopion (6) ja Kouvolan (5) hallinto-oikeuksien asiakirjoista. Ilmeisesti uuden lain mukanaan tuoma uusi hallintokäytäntö on aiheuttanut nuo sekaannukset ja tiedonpuutteet, sillä vanhan lain mukaisissa päätöksissä vastustaja mainittiin aina, yleensä heti asiakirjan alussa kohdassa ”alustusperuste”. Kun alistuksista uuden lain myötä luovuttiin, on ns. alustusperusteen kirjaaminen ilmeisesti jäänyt joissain tapauksissa tekemättä. Selkeänä käytäntönä pidettiin sitä, että myös uuden lain mukaisissa päätöksissä kirjattiin heti asiakirjan alkuun kohta, jossa kerrottiin, kuka on vastustanut huostaanottoa.

Entä millaisia erilaisia syitä huostaanoton vastustamiseen oli? Yksi erityinen vastustajien joukko olivat nuoret, jotka ainoana perheestään vastustivat omaa huostaanottoaan. Halusimme tarkastella näiden nuorten vanhempien suhtautumista huostaanotto-prosessiin osallisuusmuuttujan kautta. Kysymyksenä oli, olivatko tapaukset sellaisia, joissa vanhemmat olivat mukana valmistelemissa huostaanottoa. Seuraavassa taulukossa eritellään vastaus tähän kysymykseen.

Taulukko 18. Vanhempien osallisuus tapauksissa, joissa ainoastaan nuori vastustaa huostaanottoa

Osallisuus	Vain lapsi vastustaa	Koko aineisto
Ei tietoa	22 %	23 %
Vanhemmat osallisia	46 %	22 %
Vanhemmat eivät osallisia / vaikeuksia yhteistyössä	33 %	54 %
Yhteensä	100 % (83)	100 % (500)

p < 0,0001

Taulukon 18 tuloksista voi päätellä, että silloin kun nuori oli ainoa huostaanoton vastustaja, kyse oli huomattavasti useammin tapauksista, joissa vanhemmat tekivät aktiivisesti yhteistyötä sosiaalityön kanssa (lähes puolet tapauksista). Näin ei kuitenkaan aina itsestään selvästi ollut. Tapauksiin sisältyy ainakin sellaisia, joissa vanhemmat olivat omien ongelmiansa vuoksi niin kuormittuneita, etteivät he kyenneet yhteistyöhön tai jaksaneet edes ryhtyä vastustamaan huostaanottoja. Valitettavan usein vanhempien ja huostaanotetuiksi päätyneiden nuorten välit olivat erittäin tulehtuneet. Varsin usein heidän välillään oli myös nuoren vanhemmalleen tekemää väkivaltaa (ks. luku 3.7.2 Perheväkivaltilanteet).

Lapsen ja vanhempien ilmaisemia mielipiteitä (§ 42) tarkasteltiin myös erillään varsinaisesta huostaanoton vastustamisesta (§ 43). Taulukosta 16 havaitaan, että lapsen mielipide selvitettiin 272 lapsen osalta. Kun mielipide selvitettiin, ratkaisusta valtaosa (78 %) tehtiin lapsen mielipidettä vastaan. Kohtiin ”puuttuvia” ja ”muu” jäivät tapaukset, joissa lapsen mielipidettä yritettiin selvittää, mutta sitä ei saatu selville. Lapsen mielipiteenä oli tuolloin ilmoitettu esimerkiksi lapsen sanomana: ”*Ihan sama mulle.*”

Taulukko 19. Lapsen mielipide huostaanottoasiassa suhteessa ratkaisuun

Mielipide	%	Määrä (N)
Mielipidettä ei selvitetty	35 %	148
Ratkaisu myötäillen lapsen mielipidettä	13 %	56
Ratkaisu lapsen mielipidettä vastaan	46 %	194
Muu	5 %	22
Yhteensä	100 %	420
Puuttuvia	-	80

Lapsen mielipiteen selvittämistä tarkasteltiin myös suhteessa lastensuojelulain määrittämään 12 vuoden ikään, jonka jälkeen lapsen on myös juridisesti mahdollista vastustaa omaa huostaanottoaan. 12 vuotta täyttäneiden lasten asiassa (N = 265) mielipide jätettiin selvittämättä vain 16 lapsen osalta. Nämä olivat tapauksia, joissa lasta ei joko tavoitettu karkaamisen vuoksi tai hänet katsottiin psyykkisesti kykenevämmäksi kertomaan mielipiteensä. Tapauksista, joissa 12 vuotta täyttäneen lapsen mielipide selvitettiin, 17 % (36) oli ratkaistu myötäillen lapsen mielipidettä ja 83 % (174) oli ratkaistu lapsen mielipidettä vastaan.³¹

³¹ Prosentit laskettu pois lukien kohdan ”muu” eli vain niistä mielipiteistä, jotka on selkeästi määriteltä.

Aineistossa oli myös useita tapauksia, joissa huostaanotetun nuoren mielipide huostaanottoon oli aluksi puoltava, mutta joka muuttui, kun arki sijaishuoltopaikassa paljastui nuorelle. Lapsilta kysyttiin mielipiteen yhteydessä niin ikään mielipidettä sijaishuoltopaikasta kuin itse huostaanotostakin. Tähän yhteyteen kirjattiin kuitenkin vain mielipiteet itse huostaanottoimenpiteestä.

Myös vanhempien, yleisimmin isän ja äidin, mielipiteitä selvitettiin. Eniten oli selvitetty äitien mielipiteitä (N = 439). Isien mielipide oli selvitetty 336 tapauksessa ja muun vanhemman (uusperheen vanhempi, isovanhempi tai muu lapsen hoidosta vastaava henkilö) mielipide oli selvitetty 23 tapauksessa. Muun vanhemman mielipiteestä ei kuitenkaan lausuttu kuin niissä tapauksissa, joissa muu vanhempi oli selkeästi vastuussa lapsen hoidosta ja kasvatuksesta ja oli siten lain mukaan oikeutettu vastustamaan huostaanottoa (§ 43). Muun vanhemman puoltavaa mielipidettä ei missään asiakirjoissa mainittu.

Kun äidin mielipide oli eritelty (N = 417), 73 % ratkaisuista oli tehty äidin mielipidettä vastaan. Isän mielipidettä (N = 323) vastaan oli tehty 67 % ratkaisuista, joissa isän mielipide oli selvitetty. Muun vanhemman mielipidettä (N = 23) vastaan oli tehty 78 % ratkaisuista.

Kaikkiaan aineistossa harvinaisinta oli lapsen mielipiteen mukainen päätös (17 %) ja suhteessa yleisintä isän mielipiteen mukainen päätös (33 %). Äidin mielipiteen mukaisia päätöksiä oli 27 %. Tulokselle ei ole helppoa tarjota selkeää selitystä, mutta ainakin se kutsuu päätöstentekijöitä pohtimaan, kenen mielipiteille painoarvoa annetaan ja ovatko oikeuden käytännöt niiltä osin sukupuolittuneita. Erot äitien ja isien mielipiteiden mukaisissa päätöksissä voivat osittain johtua siitä, että aineistossa oli havaintojen mukaan eronneita ja riitaantuneita vanhempia, joiden lapset asuivat äidin kanssa ja joiden isät halusivat ensisijaisesti lapset asumaan jossain muualla kuin entisen puolisonsa luona. Lasten mielipiteen vastaisten päätösten suhteellisesti suuremäärään taas voi olla yhtenä selityksenä, että nuoret vastustivat huostaanottoaan yksin varsin usein (ks. taulukko 14).

Suullisia käsittelyjä oli järjestetty 150 tapauksessa.³² Käsittelyissä oli läsnä 2–16 todistajaa. Yleisimmin osallistujia oli kuusi (keskiarvo ja mediaani). Käsittelyihin osallistuivat useimmiten perheen oikeusavustaja, isä, äiti, sosiaalityöntekijä ja sosiaalihuoltoa edustaja lakimies. Lisäksi käsittelyihin osallistuivat nuoret itse, jopa 41 käsittelyä (27 %) oli sellaisia, joihin myös nuori osallistui. Johanna Korpinen (2008) toteaa väitöskirjassaan, että hänen aineistonkeruunsa aikaan 1998–2003, nuorten osallistuminen suullisiin käsittelyihin oli varsin harvinaista. Nuorten osallistumista

³² Luku on laskettu laajasta 500 päätöksen joukosta, joten siinä saattaa olla yksittäisiä virheellisiä merkintöjä.

käsittelyihin tutkittiin myös vertaamalla vanhan lastensuojelulain mukaisten päätösten aikaisia suullisia käsittelyjä uuden lastensuojelulain mukaisiin. Tulokseksi saatiin, että nuoret olivat osallistuneet suullisiin käsittelyihin suhteessa lähes yhtä paljon ennen ja jälkeen lakimuutoksen. Suullisia käsittelyjä oli aineistossa kuitenkin järjestetty hieman enemmän uuden lastensuojelulain aikana (uuden lain aikaan 34 %, vanhan lain aikaan 26 %).

Muita osallistujia olivat sosiaalityön todistajista perhetyöntekijät, lastenkotien ja laitosten työntekijät sekä erilaiset sosiaalihuollon johtajat. Koulujen sekä päiväkotien työntekijät ja lasten sekä vanhempien terapeutit ja lääkärit saapuivat suullisiin käsittelyihin niin sosiaalityön todistajina kuin joissain tapauksissa vanhempien ja lastenkin kutsumina todistajina. Selkeästi perheen kutsumia todistajia olivat lasten sukulaiset, läheiset ja naapurit.

Aiemmissa vastentahtoisista huostaanotoista tehdyissä selvityksissä ratkaisuihin (valitusten hyväksymiseen) todettiin olevan yhteydessä oikeusavustajan käyttöön (Heino & al. 2006). Tässä aineistossa oikeusavustajia oli kokonaisuudessaan käytetty 35 %:ssa (171) tapauksista, mutta hylättyjen hakemusten yhteydessä avustajaa käytetty 68 %:ssa (15) tapauksista. Tuloksen perusteella oikeusavustajan käyttömahdollisuus näyttäisi olevan perheiden oikeusturvan kannalta oleellinen.

Osasta päätöstekstejä (303) laskettiin myös mainintoja lapsen rajoittamistoimista, kuten yhteydenpidon rajoittamisesta, kiinnipidosta, lapsen eristämisestä ja erityisestä huolenpidosta. 23 lapsen asiakirjoissa mainittiin selkeästi rajoittamispäätöksistä, mutta huomattavasti useammin selvityksistä kävi ilmi, että tapauksissa oli ollut käytössä rajoittamistoimia, vaikka varsinaisista rajoittamispäätöksistä ei mainittukaan. 23:sta selkeästi eritellystä päätösmaininnasta 3 koski yhteydenpidon rajoittamista ja 19 lapsen kiinnipitoa taikka eristämistä. Kahdessa asiakirjassa mainittiin päätös erityisen huolenpidon järjestämisestä (N = 303 eli koko aineistoa ei tämän kysymyksen osalta tarkasteltu).

Asiakirjoista löytyi myös nuorten omia kuvauksia nuoriso- ja koulukotien käyttämisestä rajoittamistoimista. Kokonaisuudessaan rajoittamistoimien dokumentointi oli oikeuden asiakirjoissa kuitenkin vähäistä. Rajoittamista oli tehty muun muassa eristämällä eristyshuoneeseen, kieltämällä liikkuminen laitoksen ulkopuolella, puhekieloilla ja kiinnipidoilla. Muutamat nuoret myös kertoivat kärsineensä yksityisyyden puutteesta, kuten puhelujen kuuntelusta ja ympärivuorokautisesta valvonnasta. Asiakirjoissa oli myös mainintoja muun muassa punnerrusten ja kyykkyhyppelyiden käyttämisestä rangaistuksina nuorille laitoksissa. Nämä väitteet esiintyivät nuorten omilla kertomuksilla, eikä niihin oikeuden puolesta otettu kantaa.

3.5 Sijoitus

Lapset olivat olleet sijoitettuna huostaanottopäätöksen tekohetkellä keskimäärin 7 kuukautta (mediaani).³³ Lapsilla, joiden päätökset oli tehty vanhan lastensuojelulain mukaisesti (8–9 kk sijoitettuna), oli ollut hivenen uuden lastensuojelulain mukaisten päätösten lasten sijoituksia (6 kk sijoitettuna) pidempi sijoitus takanaan. Sijoituksen keston tiedot poimittiin 387 lapsen asiakirjoista. Sijoituksen keston laskettiin mukaan myös aiempien sijoitusten kesto. 113 lapsen osalta sijoitusaikaa ei joko tarkkaan saanut selville, tai he asuivat kotonaan päätökseen saakka. Sijoitukset oli tehty joko kiireellisinä sijoituksina taikka oikeuden väliaikaisella määräyksellä (uusi laki).

Taulukko 20. Lasten sijoitusten kesto ennen huostaanottopäätöstä

Sijoituksen kesto	%	Määrä (N)
Tyhjä tai ei lainkaan	23 %	113
1–3 kk	7 %	37
4–6 kk	27 %	134
7–12 kk	29 %	146
Yli vuosi	14 %	70
Yhteensä	100 %	500

Lapsilla oli yleisimmin takanaan yksi sijoitus (221 lasta), kun mukaan laskettiin sekä kiireelliset että avohuollon sijoitukset (ei sairaalajaksoja). Suurin osa näistä lapsista oli sijoitettu kiireellisesti. Useilla lapsista oli myös takanaan 2 sijoitusta (130 lasta), jotka olivat usein kiireellinen sijoitus ja huostaanotto väliaikaismääräyksellä. Näiden lasten sijoitukset olivat lähes poikkeuksetta jatkuneet yhtäjaksoisina (esim. kiireellinen sijoitus oli päätöksenteon jälkeen muuttunut varsinaiseksi huostaanotoksi). Lasten joukossa oli kuitenkin myös niitä, jotka oli aiemmin sijoitettu kiireellisesti ja sijoitettiin kiireellisesti jo toista kertaa. 51 lapselle sijoituksia oli aiemmin tehty kolme tai enemmän. Näistä kaikki lapset olivat sellaisia, joilla oli ennen 2008 tehtyä huostaanottoa jo aiempia sijoituksia ja/tai huostaanottoja. Suurin aiempien sijoitusten määrä aineistossa oli 8 aiemmin tehtyä sijoitusta. Tieto puuttui taikka oli erityisen vaikea kirjata 98 lapsen/perheen asiakirjasta.³⁴ Näissä tapauksissa oli yleisimmin

³³ Niitä lapsia, jotka eivät olleet sijoitettuna lainkaan, ei laskettu mukaan lukuun.

³⁴ ”Erityisen vaikea kirjata” tarkoittaa tässä, että tiedot sijoituksista oli ripoteltu eri kohtiin asiakirjoja. Esimerkiksi kahdesta sijoituksesta kerrottiin hakemuksessa, kolmesta

kyse siitä, että lastensuojelun historia oli niin pitkä, ettei kaikkia sijoituksia saanut laskettua.

Taulukko 21. Lasten sijoitusten kesto ja sijoitusten määrä

Sijoituksen kesto	1–2 sijoitusta	3–8 sijoitusta	Yhteensä
Tyhjä tai ei lainkaan	74 %	27 %	100 % (68)
1–3 kk	100 %	-	100 % (24)
4–6 kk	95 %	5 %	100 % (113)
7– 12 kk	91 %	9 %	100 % (132)
Yli vuosi	77 %	23 %	100 % (65)
Yhteensä	87 %	13 %	100 % (402)

p < 0,0001

Taulukon tulosten perusteella voi hahmottaa kuvaa lapsista, joilla on takanaan useita sijoituksia. Nämä lapset ovat usein niitä, jotka ovat olleet sijoitettuna pisimpään ennen huostaanottoa (neljäsosa yli vuoden sijoitettuna olleista). Heillä on siis takanaan jo aiempi pitkä sijoitusjakso, kotiutus takaisin vanhempien luo ja uusia sijoituksia tilanteiden kriisiytyessä uudelleen. Useita sijoituksia läpikäyneiden lasten asiakirjoista ei myöskään usein löytynyt tietoa aiempien sijoitusten tarkasta kestoista (tyhjiä sijoitusajoista 27 % oli lapsilla, joilla oli takanaan 3–8 sijoitusta). Vanhoista sijoituksista saatettiin mainita alkamisvuosi tai pelkkä aiempien sijoitusten lukumäärä (esim. ”kolme aiempaa kiireellistä sijoitusta vuosina 1998, 2000 ja 2001”). Tuolloin sijoitusten kokonaiskestoa ei voinut laskea. Aineistossa oli kuitenkin ryhmä lapsia, joita oli sijoitettu aiemmin usein ja jotka olivat eläneet eri sijaishuoltopaikoissa vuosia. Lapsista noin 8 %:lla oli useita sijoituksia ja pitkä sijaishuoltohistoria.³⁵

Valtaosa kaikista lapsista (78 %, 383 lasta) oli sijoitettu laitokseen huostaanottoasian käsittelyajaksi, ja he jatkoivat laitoksessa asumistaan myös huostaanottopäätöksen jälkeen. Laitoksiksi on tässä luettu nuorisokodit, lastenkodit, vastaanottokodit ja

selvityksissä ja yhdestä oikeuden päätöstekstissä. Noissa tapauksissa jätimme ”sijoitusten määrä” -kohdan tyhjäksi.

³⁵ Arvio laskettiin kohdan ”tyhjä tai ei lainkaan” prosenttiluvusta 27 % (3–8 sijoitusta) 68 lapsesta, eli 18 lasta, sekä ”yli vuosi sijoitettuna” -kohdan prosentista 23 % (3–8 sijoitusta) 65 lapsesta, eli 15 lasta. Näin saatiin yhteensä 33 lasta 402 lapsesta, joiden sijaishuoltohistoria oli pitkä ja sijoituspaikkoja useita. Arvio on karkea, koska kohdassa ”tyhjä tai ei lainkaan” on myös asiakirjoja, joissa oli puutteellisia tietoja. Kohta laskettiin kuitenkin mukaan, koska suurin osa siitä koostui päätöksistä, joissa aiempien sijoitusten kestoa ei ollut voitu laskea, koska niitä oli niin monta.

koulukodit sekä kaikki ammatilliset perhekodit, joissa on useita työntekijöitä. Tämä on tehty erotuksena perhesijoitukselle, jossa lapsi on selkeästi muuttanut osaksi perhettä. 15 % lapsista (76 lasta) oli sijoitettu sijaisperheisiin. Osa heistä oli aluksi sijoitettu laitokseen, mutta heille löydettiin joko käsittelyaikana taikka huostaanotto-päätöksen jälkeen sijaisperhe. Sijaisperheiksi laskettiin myös sukulaissijoitukset. Lisäksi 16 lasta (3 %) asui kotonaan asian käsittelyaikana. Näistä 12 oli sellaisia, jotka myös huostaanotettuina jatkoivat asumistaan kotona. Lisäksi 15 lasta asui muualla kuin edellä mainituissa paikoissa. Näitä olivat muun muassa sijoitukset ensikotiin perheen kanssa sekä vaihtuvat sijaishuoltopaikat. Tietoa ei merkitty 10 lapsen osalta, joiden päätösteksteistä ei käynyt selville, minne lapsi aiottiin sijoittaa tai missä lapsi sillä hetkellä asui. Aineistossa oli myös tapauksia, joissa lapset oli sijoitettu eri paikkoihin (10 perhettä), yleensä siten, että vanhemmat lapset sijoitettiin laitokseen ja nuoremmat sijaisperheisiin. Muutamassa tapauksessa teini-ikäistä lasta ei sijoitettu lainkaan, vaikka nuoremmat lapset sijoitettiin. Tätä argumentoitiin lapsen oman mielipiteen kautta.

Taulukko 22. Lasten sijoituspaikat iän mukaan³⁶

Sijaishuoltopaikka	0–6-vuotiaat	7–12-vuotiaat	13–18-vuotiaat	Yhteensä
Koti	6 %	3 %	3 %	4 %
Laitos	60 %	68 %	89 %	77 %
Sijaisperhe	30 %	26 %	5 %	16 %
Muu	4 %	4 %	3 %	3 %
Yhteensä	100 % (103)	100 % (114)	100 % (245)	100 % (462)

p < 0,0001

Suurin osa kaikista lapsista oli sijoitettu laitoksiin. Kuitenkin pieniä lapsia sijoitettiin sijaisperheisiin huomattavasti nuoria useammin. Kolmasosa 0–6-vuotiaista oli sijoitettu perheisiin. Myös alakouluikäisten lasten sijoittaminen perheisiin oli suhteessa yleistä, neljäsosa alakouluikäisistä oli sijoitettu sijaisperheeseen. 13–18-vuotiaista kuitenkin vain 5 % oli sijoitettu perheisiin. Nämä perheet olivat nuorilla joko sukulaisperheitä taikka vanhoja tukiperheitä. Uusia sijaisperheitä nuorille ei löytynyt. Perhesijoitusten määrä oli valtakunnallisella tasolla 33 % (Lastensuojelu 2008, THL), joka poikkeaa selvästi tämän selvityksen aineistosta, jossa ainoastaan pienistä lapsista kolmasosa sijoitettiin perheisiin, kun taas kaikkiaan perhesijoituksia oli aineistosta vain 16 %. Kun kyseessä on lapsen vastentahtoinen huostaanotto, perhesijoitus on selvästi harvinaisempaa kuin kaikissa huostaanotoissa.

³⁶ Ikämuuttuja on muodostettu sisarusten keskimmäisen lapsen iän taikka kahden keskimmäisen lapsen iän keskiarvosta.

Lasten kulttuurisesta taustasta kerrottiin teksteissä hyvin harvoin. Se ei esiintynyt päätöksissä juuri lainkaan eikä myöskään sijaishuoltopaikkojen valinnan yhteydessä, vaikka lastensuojelulain mukaisissa päätöksissä kehoitetaan ottamaan huomioon lapsen kielellinen, kulttuurinen sekä uskonnollinen tausta juuri sijaishuoltopaikan osalta (50 §). Kielellinen tausta oli huomioitu muutaman ruotsinkielisen lapsen osalta ja kulttuurillinen tausta taas oli huomioitu muutamissa hylätyissä hakemuksissa, joissa katsottiin lapsen kotona asumisen olevan kulttuurisesti lapselle tärkeä. Uskonnollisen taustan huomioiminen mainittiin yhden lapsen kohdalla, kun sijaishuoltopaikaksi valittiin perhekoti, jonka vanhemmilla oli sama kristillinen tausta.³⁷ Maininnat olivat erityisen harvinaisia siihen nähden, että 11 % (55) päätöksistä koski selvityksen perusteella muita kuin etnisesti suomalaisia perheitä ja 2 % (8) koski romaniperheitä. Yhteensä 13 % tapauksista koski siis etnisiä vähemmistöjä.

Jos kulttuurisesta taustasta kuitenkin mainittiin, sen tekivät ensisijaisesti vanhemmat valituksissaan. Valitukset koskivat puutteellista tulkkauksta taikka käännösten puuttumisia sekä yleistä ymmärtämättömyyttä sosiaalityön prosessista ja omista oikeuksista. Usein esitettiin (8 tapaus), että lapsen kohdistunut väkivalta oli ollut kasvatusturvallista ja että perheet eivät olleet tienneet väkivallan olevan Suomessa laitonta. Yleisesti valituksen esitti maahanmuuttajaperheissä isä.

3.6 Päätösasiakirjojen tietosisällön kattavuus

Asiakirjojen rakenne vaihteli suuresti päätöksittäin myös saman hallinto-oikeuden tekemien päätösten joukossa. Kaikkiaan asiakirjat olivat huomattavasti kattavampia uuden lastensuojelun mukaisissa päätöksissä kuin vanhan lain mukaisissa asiakirjoissa. Seuraavaksi eritellään päätösten tietosisältöjä vanhan lain mukaisissa alistuksissa sekä uuden lain mukaisissa huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista koskevissa päätöksissä.

Alistuksissa (sekä alistuksissa ja valituksissa) oli kaikkiaan esitetty vähemmän tekstiä kuin uuden lain mukaisissa huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista koskevissa päätöksissä, sillä eri selvityksistä ei esitetty yhteenvedoja. Alistusasioista tehdyissä päätöksissä esiteltiin sosiaalilautakunnan perustelut huostaanottopäätökselle

³⁷ Se ettei oikeuden asiakirjoissa näy kulttuurisen taustan huomioimista, ei tarkoita, etteikö sitä huomioitaisi sosiaalityön työprosesseissa. Esille mainintoina tuli muun muassa monikulttuurinen ja romaniperhetyö sekä ulkomaalaisten palveluohjaus. Tässä kritiikki kohdistuu siihen, ettei oikeudessa eritellä kulttuurisen taustan merkitystä tai pohdita lapsen kulttuuritaustaa sijaishuoltopaikan valinnan yhteydessä.

sekä listattiin eri selvitykset ja asiakirjat, jotka olivat olleet hallinto-oikeuden käytössä. Lopuksi eriteltiin perustelut hallinto-oikeuden tekemälle päätökselle. Joissain tapauksissa alituspäätöksissä esiteltiin erillisinä osioina myös "avohuollon tukitoimet" ja "lapsen etu". Alituspäätösten suurin vajavaisuus liittyi siihen, ettei lapsen ja vanhempien kuulemiskäytäntöä ollut eritelty tarkemmin. Yleisimmin päätöksen alussa kerrottiin ainoastaan alitusperuste, eli vastustivatko lapsi tai vanhemmat huostaanottoa. Osa alituspäätösten teksteistä oli myös hyvin lyhyitä ja vajavaisia, eikä niistä saanut käsitystä päätöksen taustalla olleista tekijöistä. Joissain tapauksissa tekstistä ei ilmennyt edes päätöksen saapumisajankohtaa, jolloin käsittelyaika oli mahdotonta määrittää. Usein puuttui tieto myös siitä, kuinka kauan lapsi oli ollut lastensuojelun asiakkaana. Erilaiset päätösten tukena olleet asiantuntijalausunnat sekä asianosaisten lausunnot ja selvitykset oli alituspäätöksissä listattu selkeästi, vaikka niiden sisältöä ei useinkaan eritelty millään tavalla.

Huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista koskevissa uuden lastensuojelulain mukaisesti tehdyissä päätöksissä oli sen sijaan runsaammin tekstiä, ja niissä oli eritelty yhteenvedot kaikista asiaan vaikuttaneista selvityksistä. Yleisimmin asiakirjat oli järjestetty siten, että niistä saattoi lukea kaikki päätökseen vaikuttaneet erinäisiltä tahoilta toimitetut asiakirjat. Huostaanottopäätösten rakenne vaihteli kuitenkin sekä hallinto-oikeuksien sisällä että välillä. Yleisimmin ensin esitettiin sosiaalityön vi-
ranhaltijan hakemus, jossa mainittiin myös asianosaisten kuulemisesta ennen hake-
musta. Tämän jälkeen esiteltiin vaihtelevassa järjestyksessä eri selvitysten yhteen-
vedot sekä yhteenvedot suullisista käsittelyistä. Lopuksi viimeinen luku oli yleisim-
min varattu oikeuden omalle yhteenvedolle, jossa oikeus otti kantaa eri selvityksiin
ja ilmaisi näkemyksensä ja päätöksensä. Joissain asiakirjoissa oli kuitenkin esitetty
ainoastaan selvitysten ja mahdollisen suullisen käsittelyn tiivistelmät eikä varsinaisia
oikeuden päätelmiä. Noissa tapauksissa jäi epäselväksi, mihin oikeus päätöksensä
perusti ja mitä todisteista otettiin huomioon sekä mitkä todisteet jätettiin huomiotta.
Asiantuntijalausuntojen sekä selvitysten esittelykäytännöt vaihtelivat suuresti ja
tietoa oli vaikea etsiä. Usein päätösteksteistä oli haasteellista erottaa, milloin puhut-
tiin suullisen käsittelyn yhteenvedosta, milloin asianosaisten kuulemisesta ennen
huostaanottoa ja milloin taas kyse oli selvitysten yhteenvedoista.

Kuten aiemmissa luvuissa on jo todettu, päätöksissä oli puutteita myös muun muassa avohuollon asiakkuuden keston dokumentoinnissa, sijoituksen keston merkinnöissä, hakemusten saapumisaikoja koskevissa päivämäärämerkinnöissä sekä tiedoissa huostaanoton vastustajista uuden lastensuojelulain mukaisissa päätöksissä. Joissain tapauksissa näytti myös siltä, että asiakaskertomus oli itse päätös, joka oli leikattu ja kopioitu suoraan oikeuden perusteluksi. Kaikkiaan vanhan lain mukaisissa asiakirjoissa oli enemmän puuttuvaa tietoa.

Uuden lastensuojelulain mukaisista *moniammatillisista lastensuojelun asiantuntijaryhmistä* (LSL 14 §) oli mainittu varsin harvoin. Vain kuudessa päätöksessä oli mainittu joko tekstissä taikka selvitysten yhteydessä tiimin toiminnasta, tämä on 3 % uuden lastensuojelulain mukaisista päätöksistä. Moniammatillisten tiimien lausuntoja ei myöskään käytetty päätöksenteon tukena kuin varsin harvoin tai niistä ei erikseen mainittu. Toinen lastensuojelulain mukainen toimenpide, *läheisverkoston kartoittaminen*, mainittiin erityisen harvoin. Maininta läheisneuvonpidosta taikka muuta läheisten osallistumismahdollisuuksien kartoittamisesta oli mainittu kymmenessä päätöksessä, joka on 4 % uuden lastensuojelulain mukaisista päätöksistä.

Kaikkiaan ero päätösten tietosisältöjen välillä oli suuri. Kun joissain päätöksissä esitettiin kaikki lain vaatimat selvitykset ja arvioitiin näyttöä monipuolisesti, osa päätöksistä oli kirjattu siten, ettei itse oikeuden prosessia kuvattu eikä selvitysten sisältöjä esitelty lainkaan.³⁸ Yleisimmin päätökset, joissa järjestettiin suullinen käsittely ja joissa vanhemmat olivat aktiivisesti mukana, olivat niitä, joissa oikeus arvioi näyttöä. Päätökset, joissa ei järjestetty suullista käsittelyä taikka joissa vanhemmat eivät toimittaneet oikeuteen selvityksiä, jäivät vähemmälle käsittelylle.

3.7 Huostaanottojen perusteet

Huostaanottoon on lain mukaan ryhdyttävä määrättyjen kriteerien täytyessä. Laissa ei kuitenkaan ole varsinaisesti säädetty tiettyjä syyperusteita. Huostaanottoon tulee ryhtyä, jos seuraavat kolme kriteeriä täyttyvät yhtäaikaisesti (LSL 40 §):

1. puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä, taikka lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään;
2. avohuollon toimet eivät olisi lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia tai mahdollisia taikka jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi; ja
3. sijaishuollon arvioidaan olevan 4 §:n mukaisesti lapsen edun mukaista.

Yleisimmin päätösteksteissä oli mainittu ensin ne nimenomaiset syyperusteet, joiden vuoksi lapsi oli päätetty ottaa huostaan, ja lopuksi mainittiin kohta kohdalta jokaisen kriteerin (uhka, avohuollon riittämättömyys ja lapsen etu) olleen täyttynyt. Kaikkiaan lasten huostaanottoja perusteltiin hyvin erilaisin tavoin, ja välillä jopa samalla perusteella saatettiin argumentoida yhden huostaanoton puolesta ja toista vastaan, tai sama asia, kuten esimerkiksi vanhemman työssäkäynti, saatettiin nähdä joissain

³⁸ On myös mahdollista, että kyse ei ole oikeuden käsittelyn vajavuudesta, vaan ongelmista päätösten kirjauksessa.

huostaanottopäätöksissä ongelmana ja joissain muissa vahvuutena. Vastaisuudessa olisikin tärkeää avata syyperustekeskustelua laajemmin ja luoda yhtenäisempiä perustelutapoja. Seuraavaksi eritellään hieman tässä aineistossa esiintyneitä syyperusteita.

Huostaanoton syy oli huostaanottohakemuksissa ja oikeuden päätöksissä useimmin liitetty äitiin. 64 % päätöksistä (319) oli sellaisia, joissa syyt lapsen huostaanottoon olivat liittyneet äitiin. Sen sijaan isään liittyviä syitä mainittiin vain 31 %:ssa päätöksistä (156) ja lapsen liittyviä syitä 43 %:ssa tapauksista (217). Äitien suuri osuus vastuullisina huostaanottojen syyperusteissa on ymmärrettävissä, sillä äiti oli huomattavasti isää useammin lapsen lähivanhempi (äiti 85 %, isä 41 %) ja kun äiti oli yksinhuoltaja, isä oli useammin täysin poissa lapsen elämästä. Lisäksi 23:ssa (5 %) päätöksessä syitä liitettiin sosiaaliseen uusperhevanhempaan ja neljässä päätöksessä syitä liitettiin myös ydinperheen ulkopuolisiin henkilöihin, kuten isovanhempiin taikka vanhempien sisaruksiin tai lasten ystäviin.

Huostaanottojen syyperusteita tarkasteltiin tarkemmin kirjaamalla 303 päätöksen asiakirjoista³⁹ maininnat oikeuden käyttämistä syyperusteista. Kuten raportin alussa menetelmäluvussa jo mainittiin, kaksi hyvin yleisesti päätöksissä lasten osalta esiintynyttä syytä, kouluvaikeudet ja erilaiset oppimisvaikeusdiagnoosit, jäivät kirjaamatta.

³⁹ Syyperustetarkastelusta puuttuivat Kuopion hallinto-oikeuden päätökset kokonaan. Syyperusteiden osalta aineisto jakautui seuraavasti (N = 303): Helsinki 151, Hämeenlinna 59, Turku 33, Vaasa 27, Rovaniemi 11, Oulu 1.

Taulukko 23. Syyperusteet oikeuden perusteluissa, N = 303 (taulukossa ei ole mainittu huostaanottohakemusten syyperusteita, jotka saattoivat olla erilaisia)

Syyperuste oikeuden päätöksessä	Yleinen maininta vanhemmista	Äitiin liittyvä	Isään liittyvä	Lapseen liittyvä
Riittämättömyys (erilaisia syitä)	22 % (66)	60 % (182)	9 % (28)	-
Kodin turvattomuus/ epämääräiset vieraat	5 % (16)	5 % (14)	1 % (2)	-
Kodin likaisuus/ epäsiisteys	2 % (6)	2 % (7)	-	-
Alkoholinkäyttö	14 % (41)	22 % (66)	10 % (30)	19 % (58)
Huumeiden käyttö	1 % (4)	5 % (16)	2 % (6)	4 % (12)
Rikokset	1 % (1)	2 % (5)	1 % (2)	11 % (33)
Väkivallan tekijä	18 % (55)	6 % (24)	11 % (32)	19 % (57)
Seksuaalisen väkivallan tekijä	1 % (2)	-	1 % (1)	-
Kokenut väkivaltaa	-	6 % (19)	-	10 % (30)
Nähty väkivaltaa	-	-	-	4 % (11)
Kiusauksen uhri	-	-	-	2 % (5)
Kiusauksen tekijä	-	-	-	2 % (5)
Itsetuhoinen käytös	1 % (2)	3 % (8)	1 % (2)	11 % (32)
Mielenterveysongelmat	13 % (4)	16 % (49)	2 % (7)	27 % (81)
Fyysinen sairaus	-	2 % (7)	1 % (4)	2 % (6)
Poikkeava seksuaalinen käytös	-	1 % (3)	1 % (1)	4 % (11)
Kulttuurinen tausta	2 % (5)	1 % (1)	1 % (2)	3 % (8)
Toimeentulo-ongelmat	1 % (4)	1 % (4)	1 % (2)	-
Kieltäytyy avohuollon tuesta	9 % (27)	14 % (42)	3 % (9)	4 % (13)
Vammaisuus	-	1 % (2)	1 % (1)	1 % (4)
Karkailu	-	-	-	11 % (34)
Elämänhallinnan ongelmat	-	-	-	3 % (10)

Taulukosta voi havaita, että suurin yksittäinen äiteihin liittyvä huostaanoton syy oli äidin alkoholinkäyttö. Suurin isiin liittyvä yksittäinen syytekijä oli isän väkivaltaisuus. Lapsiin liittyvistä syistä oikeus oli maininnut laajimmin mielenterveysongelmat. On kuitenkin muistettava, että kaikissa asiakirjoissa oli useampia kuin yksi syy ja että se, mitkä syyt eri perheenjäsenten asioissa mainitaan, on sekä sukupuolittunutta että sitoutunutta oikeuksien käytäntöihin.

Syykirjauksissa eriteltiin kaikki kyseessä oleviin syihin liittyvät maininnat teksteissä. Yleiset maininnat, kuten ”perheessä väkivaltaa” tai ”vanhemmilla alkoholinkäyttöä”,

laskettiin yhteen luokkaan ja eriteltyt maininnat, kuten ”äiti ei saa pidettyä kotia siistinä”, ”isällä huumeidenkäyttöä” taikka ”lapsi itsetuhoinen”, kirjattiin omiin luokkiinsa. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että yleisiä mainintoja ja tekijäerityisiä mainintoja saatettiin käyttää samassa perustelussa. Esimerkiksi väkivallasta kerrottiin usein yleisenä mainintana, mutta myöhemmin se tarkennettiin jommankumman vanhemman tekemäksi. Näin ollen taulukossa esiintyvä ”yleinen maininta” -luokka pitää sisällään varsin vaihtelevia tilanteita ja tekijöitä. Kaikkiaan havainto teksteistä oli, että perheen tilanteista käytettiin liian usein yleisiä mainintoja ja ne vaikeuttivat perheiden tilanteiden hahmottamista. Huostaanoton yhteydessä ei ole yhdentekevää, käyttävätkö kaikki perheenjäsenet huumeita (esim. ”huumeiden käyttöä perheessä” -maininta) vai tekeekö sitä vain äiti taikka isä. Ei ole myöskään kuvaavaa kertoa vaikkapa perheessä olevan ”rikollisuutta” ilman kuvausta siitä, millaista ja kenen tekemää rikollisuus on. Koska osa tapauksista kirjattiin suurpiirteisesti ja yleisesti, lukumäärät kohdissa ”isä”, ”äiti” ja ”lapsi” eivät myöskään täysin vastaa perheiden tosiasiallisia tilanteita. Luvut kertovatkin ehkä enemmän sukupuolittuneista tavoista kuvata isien ja äitien ongelmia kuin varsinaisesti erilaisten ongelmien esiintymisestä (ks. Kuronen & al. 2004; Hiitola 2008a).

Sen lisäksi, että huostaanottojen syyperusteet ovat vääjäämättä värittyneet sukupuolittuneesti, niitä oli myös erittäin vaikea eritellä tekstistä. Huostaanottojen syyt eivät myöskään olleet yleensä lainkaan yksiselitteisiä. Lähes aina lasten elämässä oli sosiaalityöntekijöiden mukaan tapahtunut paljon huolta herättäneitä tapahtumia ja nuo tapahtumat sijoittuivat usein pitkille aikaväleille. Syyt olivat useimmiten kasautuneet, eli yhden perheen tilanteessa oli useita vaikeuksia (myös Heino 2007; Hiitola 2008b). Näitä tapahtumia oli ensin huostaanottihakemuksessa sekä siihen liittyvissä selvityksissä ja lopuksi oikeuden päätelmissä kuvattu varsin laajasti. Syiden poimiminen ja luokittelu teksten seasta oli haastavaa. Tutkimusprosessissa käytiin läpi kaikkien tapausten kaikki asiakirjateksti, mutta lopulta päädyttiin syyperusteiden tulkinnessa tarkastelemaan vain oikeuden päätelmiä. On hyvä huomioida, että syyperusteet sosiaalityöntekijän laatimassa huostaanottihakemuksessa saattoivat olla ainakin osittain erilaiset kuin oikeuden päätöksessä.

Oikeudet ottivat sosiaalityön hakemuksista eriäviä kantoja muun muassa seuraaviin asioihin: 1) vanhemman kehitysvammaisuus ei voi olla huostaanoton syynä 2) kotiin sijoitettu lapsi ei voi olla huostaanoton tarpeessa 3) huoltajan ikä ei voi olla este vanhemmuudelle, jos huoltaja muutoin hoitaa vanhemmuutensa hyvin (tapaus, jossa huoltajina olivat isovanhemmat⁴⁰) 4) kulttuurierot ja erityisesti kasvatusväkivalta

⁴⁰ Ikään viitattiin myös usein, jos lapsi huostaanotettiin ja sijoitettiin isovanhemmille. Yleinen linja oli, ettei ikä saa vaikuttaa asiaan, mutta joukossa oli myös muutama päätös, joka totesi päinvastoin, että isovanhemmat eivät ikänsä puolesta pysty huolehtimaan lapsista.

eivät voi olla syynä huostaanotolle, jos vanhemmat eivät ole aiemmin tiedneet Suomen kasvatuväkivaltaan liittyvästä lainsäädännöstä, mutta ovat myöhemmin saaneet lainsäädännön tietoonsa ja hyväksyneet sen.⁴¹

3.7.1 Yleisimmät taustasyyt

Taulukon 23 syyperusteet ovat niitä, joihin oikeudet perusteluteksteissään viittasivat. Perheen tilanteen taustalla saattoi kuitenkin olla kyseinen syyperuste useammin kuin oikeus siihen viittasi. Taulukosta poiketen tarkasteltiin asiakirjoja myös poimimalla syyperusteiden maininnat sekä huostaanottohakemusten (vuonna 2007 vireille tulleiden asioiden osalta sosiaalilautakuntien) perusteluista että taulukossa esitetyistä oikeuden perusteluista ja laskemalla yhteen lapsista, isistä ja äideistä mainittuja perusteita.

Kolme suurinta huostaanottojen taustalla olevaa yksittäistä syyperustetta (N = 303) olivat: *väkivalta 63 %, päihteidenkäyttö 63 % ja mielenterveysongelmat 57 %*,⁴² Näitä perusteita sekä lisäksi rikollisuutta huostaanoton perusteena tarkastellaan myöhemmin tässä ja seuraavassa luvussa.

⁴¹ Erotuksena näytti toimivan juuri se, että vanhemmat olivat todella ymmärtäneet kasvatuväkivallan olevan rikos ja todistivat monin tavoin muuttaneensa kasvatustapojaan. Lisäksi kaikki nämä etnisiin vähemmistöihin kohdistuvat kasvatuväkivaltaan viittaavat kumotut päätökset olivat sellaisia, joissa vanhemmilla ei ollut muita ongelmia. Aineistossa oli myös runsaasti etnisten vähemmistöjen tapauksia, joissa kasvatuväkivalta mainittiin, mutta joissa vanhemmat pitivät lyömistä oikeutettuna taikka joissa kasvatuväkivalta oli ainoastaan yksi monien ongelmien joukossa. Noissa tapauksissa huostaanotot vahvistettiin.

⁴² Nämä yleisimmät syyperusteet määriteltiin tarkastelemalla sekä hakemuksesta että perustelutekstistä kaikki eri syyperusteisiin liittyvät maininnat lapsista taikka vanhemmista. Näin ollen prosentit poikkeavat taulukosta, jossa on tarkasteltu vain niitä syitä, joihin oikeudet viittasivat. Ensimmäistä syyperustetta, ”riittämätön vanhemmuus” on käytetty kuvaamaan erilaisia, vaikeasti määriteltäviä ongelmia vanhemmuudessa, kuten keinottomuus, vaikeudet asettaa rajoja lapselle, jaksamattomuus ja uupumus, puutteellinen vuorovaikutus ja elämänhallinnan ongelmat. Nämä syyperusteet niputettiin yhteen, sillä ne näyttäytyivät teksteissä hyvin subjektiivisina käsityksinä siitä että vanhemman mahdollisuudet hoitaa lasta olivat heikentyneet. Tässä epäselvässä kirjaamistavassa saattoi olla taustalla perusteltu ammatillinen arvio vanhemmuudesta, mutta jostain syystä kirjaukset oli kirjoitettu epäselvästi eikä varsinaisia tilanteita ollut avattu.

Tarkastelimme ensin syyperusteena lapsen rikollisuutta, jota on tutkittu aiemmin erillisenä tutkimuskokonaisuutenaan (Kuula & Marttunen 2009). Saimme tulokseksi, että 25 %:ssa 10 vuotta täyttäneistä lapsista (N = 183) asiakirjoissa mainittiin rikollinen käyttäytyminen taikka yksittäiset rikolliset teot huostaanoton perusteena. Tulokset poikkesi Tarja Kuulan ja Matti Marttusen selvityksen tuloksista, jossa jopa 51 % vuonna 2005 huostaanotetuista 10–17-vuotiaista nuorista oli otettu huostaan osittain tai kokonaan rikosperustaisesti (mt. 24). Toisaalta tässä tutkimuksessa selvitettiin erikseen mainintoja rikoksista, joiksi laskettiin lähinnä vain omaisuusrikokset sekä vahingonteot. Pahoinpitelyt sekä huumausaineen käyttörikokset laskettiin rikosluokkaan vain, jos niistä oli tullut poliisiasia. Rikoksiin viittaamista tarkasteltiin myös hallinto-oikeuksittain ja saatiin tulokseksi, että rikosperusteisiin viittaaminen oli tasaista noin 20–30 %:n luokkaa kaikissa tarkastelun kohteina olleissa hallinto-oikeuksissa.⁴³

Koska suhdetta aiempiin tuloksiin haluttiin kuitenkin avata, laskettiin uusi muuttuja, jossa otettiin ”rikoksiin” mukaan myös huumausaineiden käyttö ja väkivallan teko riippumatta siitä, oliko tekoon puuttunut poliisi. Tuolloin saatiin tulokseksi, että osittain tai kokonaan rikosperustaisia huostaanottoja oli tässä aineistossa 10–18-vuotiailla lapsilla 54 % ikäryhmästä. Saatu luku mukailee aiempia tutkimustuloksia. On kuitenkin huomioitava, että tämän tutkimuksen luokittelu erosi Marttusen ja Kuulan luokittelusta. Perusteita ei myöskään laskettu kaikkien lasten osalta, vaan perusteet luokiteltiin 303 asiakirjasta, joista siis 183 asiakirjaa koski 10 vuotta täyttäneitä lapsia.

Myös mielenterveyteen taikka psyykkisiin ongelmiin viittaamista tutkittiin tarkemmin. Mielenterveysongelmat mainittiin yhteensä 57 %:ssa päätöksissä. 27 % (83) asiakirjoista oli sellaisia, joissa vanhempien mielenterveys mainittiin huostaanoton syynä ja 37 %:ssa asiakirjoista yhtenä huostaanoton syynä oli lapsen mielenterveys. Useimmiten mielenterveyteen oli viitattu sekä sosiaalityöntekijän laatimassa hakeuksessa että oikeuden perustelussa. Yleisiä mielenterveyteen liittyviä mainintoja, kuten ”perheen mielenterveysongelmat” esiintyi harvoin. Seuraavassa taulukossa eritellään mielenterveyteen liittyvät maininnat.

⁴³ Helsingin päätöksistä 26 % viittasi lapsen rikoksiin, Turun päätöksistä 24 %, Hämeenlinnan 29 %, Kouvolan 29 % ja Vaasan 20 %. Rovaniemen käsiteltyjen päätösten joukossa ei ollut 10–18-vuotiaita rikosperusteisesti huostaanotettuja ja Oulun yksi päätös ei koskenut yli 10-vuotiasta lasta ja Kuopion hallinto-oikeuden päätöksistä ei tarkasteltu syyperusteita.

Taulukko 24. Mielenterveyteen ja psyykkisiin ongelmiin viittaaminen teksteissä, N = 303

Viittaus esiintyi:	Yleinen maininta	Äidin	Isän	Lapsen
Vain hakemuksessa	1 % (1)	8 % (23)	2 % (5)	10 % (31)
Vain perustelussa	1 % (2)	5 % (15)	1 % (2)	10 % (29)
Sekä hakemuksessa että perustelussa	1 % (2)	11 % (34)	2 % (5)	17 % (52)
Yhteensä	2 % (5)	24 % (72)	4 % (12)	37 % (112)

Yleisintä oli viitata lapsen mielenterveysongelmiin. Näitä olivat yleisimmin masennus ja ahdistusoireet. Myös aggressiivisia käyttäytymishäiriöitä oli kuvattu mielenterveysongelmina (myös Kuula & Marttunen 2009, 13). Aggressiivista käyttäytymistä kuvattiin usein myös ”rajattomana” käyttäytymisenä. Noita rajattoman käytöksen kuvauksia ei kuitenkaan laskettu mielenterveysongelmiksi, jos mielenterveyttä ei ollut erityisesti mainittu.⁴⁴ Mielenterveysongelmista mainittiin usein lapsen itsetuhoisen käytöksen yhteydessä. Mainintoja lapsen itsetuhoisesta käytöksestä oli yhteensä hakemuksissa ja perusteluissa jopa viidesosassa asiakirjoja.⁴⁵

Lasten mielenterveysongelmien kuvauksia tarkasteltiin myös suhteessa lasten ikään⁴⁶. Saatiin selville, että 0–6-vuotiaiden lasten mielenterveysongelmista puhuminen oli harvinaista, mutta kouluikäisten lasten huostaanottoasiakirjoissa käytettiin mielenterveyden ongelmia perusteena jo yli kolmasosalla. Eniten mielenterveysongelmilla perusteltiin yli 12-vuotiaiden lasten huostaanottoja, mainintoja esiintyi lähes puolessa 13–18-vuotiaiden lasten asiakirjoja (45 %).

Myös äideillä mainittiin usein olevan mielenterveysongelmia. Noin neljäsosa päätöksistä mainitsi huostaanoton syynä äidin mielenterveysongelmat. Isillä sen sijaan ei usein mainittu olevan mielenterveysongelmia. Mainintoja isien mielenterveydestä oli asiakirjoissa vain muutamia.

Päätöksistä tarkasteltiin myös päihteidenkäyttöön viittaamista yhtenä huostaanoton syyperusteena. Syyperuste esiintyi 63 %:ssa asiakirjoja, ja se oli siten väkivallan

⁴⁴ Kun lasten käytöstä kuvailtiin usein rajattomana, myös vanhempien kyvyttömyyttä perusteltiin sillä, etteivät he osanneet asettaa rajoja. Kaikkiaan rajoista puhuminen erilaisissa yhteyksissä oli yleistä.

⁴⁵ Lapsen itsetuhoisuus oli mainittuna: vain hakemuksessa 27, vain perustelussa 8, sekä hakemuksessa että perustelussa 24.

⁴⁶ Jälleen käytettiin useita lapsia koskevien asiakirjojen osalta keskimmäisen lapsen ikää, jos lasten iät olivat lähellä toisiaan.

ohessa yleisin syyperuste. Vanhempien päihteidenkäyttöön oli viitattu 44 %:ssa (133) päätöksiä.⁴⁷ Lapsen päihteidenkäyttö oli mainittu 24 %:ssa (74) päätöksistä.

Taulukko 25. Päihteidenkäyttöön viittaaminen eri tekstiosissa, N = 303

Viittaus esiintyi:	Yleinen maininta	Äidin	Isän	Lapsen
Vain hakemuksessa	6 % (19)	5 % (16)	8 % (25)	5 % (16)
Vain perustelussa	3 % (10)	2 % (6)	5 % (15)	4 % (11)
Sekä hakemuksessa että perustelussa	10 % (31)	20 % (60)	5 % (15)	16 % (47)
Yhteensä	20 % (60)	27 % (82)	18 % (55)	24 % (74)

Koska tulosten perusteella näytti siltä, että päihteidenkäyttö oli erilaista sukupuolittain äideillä ja isillä, sitä tarkasteltiin lähemmin. Saatiin selville, että äitien runsas päihteidenkäyttö oli erityisen korostunutta yksinhuoltajaäideillä. Yksinhuoltajaäideistä jopa 37 %:lla oli asiakirjoissa mainittu päihteet. Yksinhuoltajaäitejä oli aineistossa 233, joista tarkasteltiin 133:a päätöstä. Samoin halusimme myös verrata päihdekuvauksia yksinhuoltajaisista kertoviin asiakirjoihin, sillä ajattelimme runsaan päihdekäyttäjyymisen olevan mahdollisesti yksinhuoltajuuteen liittyvä ilmiö. Yksinhuoltajaisien oli kyllä mainittu käyttävän päihteitä suhteessa enemmän kuin isien yleensä (28 %), mutta yksinhuoltajaisia oli vertailussa vain 25, joten tuloksia ei voi yleistää. Yksinhuoltajaisät eivät kuitenkaan tuon pienen otoksen perusteella näytä käyttävän päihteitä yhtä usein kuin yksinhuoltajaäidit, tai siitä ei mahdollisesti mainita yhtä usein.

Vanhempien päihteidenkäyttöä tutkittiin vielä isän ja äidin muodostamissa ydinperheissä. Niistä otokseen valikoitui 96 ydinperhettä. Tulokseksi saatiin, että ydinperheissä alkoholinkäytöstä oli mainittu lähes yhtä usein isien (19 %) ja äitien (21 %) kohdalla. Tulos viittaa siihen, että äitien päihteidenkäyttö suurena syyperusteena lasten huostaanotolle (mm. Kajava 1997) on riippuvainen perhejärjestelyistä ja yksinhuoltajaäitien suuresta määrästä. Yksinhuoltajaäitien määrä ei kuitenkaan selitä sitä, miksi yksinhuoltajaisien kohdalla päihteistä ei ole mainittu.

⁴⁷ Päihteidenkäyttöön viittaamisen määrä laskettu summamuuttujalla, sillä taulukon 22 tiedoissa yksi yksikkö voi sisältyä useisiin luokkiin.

3.7.2 Väki­valta – näkymätön ja ohitettu ongelma

Väki­valtaa esiintyi lasten perheissä hyvin usein. Lapsista 63 %:lla (N = 303) oli mainittu asiakirjoissa väki­valta, kun maininnat laskettiin yhteensä hakemusteksteistä (2007 vireille tulleissa tapauksissa sosiaalilautakuntien päätöksistä) sekä oikeuden perusteluista. Väki­valta oli päihteidenkäytön ohessa yleisin syyperuste huostaanottojen taustalla. Yleisyyden lisäksi väki­valtaa päätettiin käsitellä erillisenä lukunaan myös siksi, että sitä oli päätöksissä käsitelty varsin epäselvästi. Useimmiten väki­valta­lasta mainittiin siten, ettei tekijöitä ja uhreja eritelty ja lapsen tilanne väki­vallan keskellä jäi hämärän peittoon. Tarja Pösö (1995, 47) on kritisoinut tätä väki­vallasta käytettyä epäselvää kuvaamista­tapaa jo 90-luvun puolivälissä, mutta aineiston perusteella näyttää siltä, etteivät väki­valtaan viittaamisen tavat ole juuri muuttuneet. Väki­vallan sivuuttamisen on viime vuosina todettu olevan yleistä myös käräjäoikeuksien huolto- ja tapaamisasioiden käsittelyssä (Hautanen 2006). Lisäksi esimerkiksi Englannissa on tutkittu väki­vallan käsittelyä lastensuojelun työprosesseissa ja väki­vallan on todettu lastensuojelun sosiaalityössä joko katoavan taikka muuttuvan merkityksettömäksi (Humphreys 2000).

Raportissa halutaan nostaa esille väki­vallan olevan yleistä ja siten tärkeä huomioon­otettava seikka tarkasteltaessa huostaanotettujen lasten perheitä. Ymmärrämme, että sillä, miten oikeus kirjoittaa väki­vallasta, voi olla kauaskantoisia seurauksia uhrien elämään. Väki­valtaa ei tulisi sivuuttaa eikä uhreja vastuuttaa tilanteesta virallisissa asiakirjoissa. Tähän tarvitaan erityisosaamista väki­vallan käsittelyssä, ja sitä ei asiakirjojen teksteistä löytynyt. Tekstit eivät välttämättä kuvaa lastensuojelun piirissä tehtävää väki­valtatyötä, joka on saattanut jäädä asiakirjoissa näkymättömäksi.

Tässä aineistossa yleisimmin väki­vallan tekijänä oli mainittu joko isä taikka poika. Väki­valtaa oli tekstien mukaan useimmiten kokenut joko äiti tai tyttö. (Ks. taulukko 26.) Väki­vallan tekeminen ja kokeminen oli aineistossa voimakkaasti sukupuolistunut (ks. sukupuolistuneesta väki­vallasta Ronkainen & Näre 2008).

Taulukko 26. Maininnat väkivallan tekijöistä ja uhreista, N = 192 väkivaltakuvausta

Tekijä	%	N
Yleinen maininta	41 %	80
Äiti tekijä	21 %	40
Isä tekijä	39 %	74
Lapsi tekijä*	55 %	105
Äiti uhri	23 %	44
Isä uhri	3 %	6
Lapsi uhri*	30 %	58
Lapsi nähnyt vanhemman tekemää väkivaltaa	11 %	21

*73 % väkivaltaa tehneistä lapsista oli poikia ja 27 % tyttöjä

*65 % väkivaltaa kokeneista lapsista oli tyttöjä ja 35 % poikia

Taulukon tiedot vaativat tulkintaa, ja siksi tarkastelimme tekijöitä myös mainintojen lukumäärien esittelyä laajemmin. Kuten taulukosta voi havaita, jopa 41 %:ssa teksteissä esiintyi yleisiä, epämääräisiä mainintoja väkivallasta kuten ”perheväkivaltaa” taikka ”vanhempien välistä väkivaltaa”. Näitä mainintoja saatettiin asiakirjojen eri kohdissa myöhemmin tarkentaa kertomalla esimerkiksi tekijä taikka uhri. 9 % tapauksista jäi kuitenkin sellaisiksi, joissa minkäänlaisia tarkennuksia ei teksteissä tarjottu. Kaikkiaan kokonaiskuva teksteistä jäi väkivaltatilanteiden osalta tarkennuksineenkin varsin hataraksi. Vaikka välillä tarkennettiin esimerkiksi lapsen olleen ”väkivallan uhri”, jätettiin samalla kuitenkin kertomatta, kuka väkivaltaa oli tehnyt. Samoin useassa tapauksessa kerrottiin sekä isän että äidin tehneen väkivaltaa, mutta tilannetta ei avattu lainkaan. Vasta lukemalla erinäisten selvitysten tietoja kävi ilmi, että isän ja äidin tekemä väkivalta oli hyvin erilaista. Ero saattoi olla muun muassa se, että isä oli uhannut perheenjäsenen henkeä ja pahoinpidellyt vakavasti ja äiti taas oli kurittanut lasta tukistamalla. Noiden hyvin erilaisten vakavuustasojen tapahtumien rinnastaminen vääristi kuvaa tilanteesta. Joissain päätöksissä jopa mainittiin äiti myös tekijänä, koska hän oli ”sallinut” isän tekemän väkivallan.

Vanhempien tekemää väkivaltaa oli aineistosta 69 %. Loput 31 % koskivat tapauksia, joissa väkivallan tekijänä oli mainittu vain lapsi. Kun isää ja äitiä tarkasteltiin erikseen väkivallan tekijöinä, saatiin selville, että äiti oli mainittu perheessä ainoana väkivaltaa tekevänä vanhempana 13 %:ssa (24) väkivaltatapauksista. Näistä äidin väkivallanteoista lapsen oli kerrottu olleen uhri 63 %:ssa (15) tapauksista. Isän ei kerrottu olleen äidin väkivallan uhri kertaakaan. Isä sen sijaan oli vanhemmista ai-

noana väkivaltaisena mainittu 30 %:ssa väkivaltaa käsittelevistä asiakirjoista (58).⁴⁸ Isän uhrina oli mainittu lapsi 45 %:ssa (26) tapauksista ja äidin oli kerrottu olleen isän väkivallan uhri 48 %:ssa (28) asiakirjoista.

Kaikista väkivaltaan liittyvistä maininnoista eniten kerrottiin lasten tekemästä ja kokemasta väkivallasta. Lasten tekemää väkivaltaa mainittiin yhteensä 55 %:ssa asiakirjoista (105), lapsen kokemaa väkivaltaa kerrottiin olleen 30 %:ssa tapauksista (58) ja lapsen mainittiin nähneen vanhemman tekemää väkivaltaa 11 %:ssa asiakirjoista (21). Lapsen tekemän väkivallan 105 kuvauksesta 43 % (45) oli sellaisia, joissa myös vanhemmat olivat lapsen lisäksi väkivaltaisia. Kuvaukset kertoivat usein tapauksista, joissa sekä isä että poika olivat äitiä kohtaan väkivaltaisia, mutta myös tapauksista, joissa isä oli joutunut teini-ikäisen lapsen väkivallan uhriksi. Yleiskäsitys asiakirjojen perusteella oli, että väkivalta oli syvällä perheiden ihmissuhdedynamiikassa ja sitä tekivät useat ihmiset toisilleen (vrt. lasten kokeman väkivallan ”kausautuminen”, Salmi 2008).

Tapauksia, joissa lapsen oli mainittu olleen väkivaltainen, tutkittiin myös sukupuolittain. Saatiin tulokseksi, että väkivalta oli mainittu useammin poikien (73 %) kuin tyttöjen (27 %) asiakirjoissa.⁴⁹ Väkivaltaa tehneet lapset olivat yleisimmin teini-ikäisiä. Lähes puolen yli 12-vuotiaista lapsista oli mainittu tehneen väkivaltaa.

Taulukko 27. Maininnat lasten ja nuorten väkivallanteoista ikäluokittain

Väkivaltaisuus	0–6-vuotiaat	7–12-vuotiaat	13–19-vuotiaat	Yhteensä
Ei tehnyt väkivaltaa	89 %	66 %	55 %	66 % (190)
Tehnyt väkivaltaa	11 %	35 %	45 %	35 % (100)
Yhteensä	100 % (63)	100 % (84)	100 % (145)	100 % (290)

$p < 0,0001$, $N = 303$, joista ikätieto puuttuu 13 lapsen osalta (ikä on monilapsisissa perheissä laskettu keskiarvona).

⁴⁸ Kun tarkasteltiin vanhempia ainoana väkivallantekijöinä, varsin usein kuitenkin lapsi oli vanhemman lisäksi väkivaltainen. Tapauksissa, joissa äiti oli ainoa väkivallantekijä (24), lapsi oli myös ollut väkivaltainen 20 tapauksessa. Tapauksista, joissa isä oli väkivaltaa tekevä vanhempi (58), myös valtaosa oli sellaisia, joissa myös lapsen oli mainittu olleen väkivaltainen (48).

⁴⁹ Sukupuolivertailussa oli 93 väkivaltaiseksi luonnehdittua lasta, jotka oli kirjattu omiksi kirjauksikseen ja siten sukupuolittain (kokonaisaineisto $N = 303$, siitä väkivaltaa 192 päätöksessä, joista lapsen tekemää väkivaltaa 105 päätöksessä. Sukupuoli oli merkitty noista 105 päätöksestä 93:een).

Lasten tekemä väkivalta oli aineistossa varsin yleistä, kuten taulukon 27 tuloksista voi päätellä. Lasten tekemäksi väkivallaksi on laskettu kaikki maininnat lapsen väkivaltaisesta käyttäytymisestä. Varsinkaan pienten lasten kohdalla ei mainittu, ketä kohtaan lapsi käyttäytyi väkivaltaisesti. Pienten lasten väkivaltaisuudesta puhuttaessa on myös muistettava, että on kyse erilaisesta ilmiöstä kuin vanhemman lapsen taikka aikuisten väkivaltaisuudesta, sillä lapsella ei ole aikuisen voimaa eikä valtaa. Aineistossa 13–18-vuotiaiden nuorten tekemä väkivalta oli kuitenkin luonteeltaan vakavaa ja aiheutti useissa tapauksissa uhreille myös vammoja.

Väkivallan tekemisen lisäksi lasten taustoja tarkasteltiin myös uhrien osalta. Väkivallan uhriksi oli asiakirjoissa mainittu joutuneen 58 lasta. Kun sukupuoli eriteltiin yksittäisissä kirjauksissa (N = 46), uhreista 35 % oli poikia ja 65 % tyttöjä. Myös lapsen ikä oli yhteydessä väkivallan uhriksi joutumiseen tai siihen, että lapsen uhrituminen teksteissä mainittiin. 7–12-vuotiaista lapsista lähes kolmasosa (29 %) oli joutunut väkivallan uhriksi, kun vastaavasti alle kouluikäiset ja yli 12-vuotiaat lapset olivat joutuneet uhreiksi 14 %–17 %:ssa ikäryhmää (N = 290). Näiden, kuten kaikkien aineiston väkivaltaa koskevien tulosten osalta on kuitenkin oltava tulkinnoissa varovainen, sillä väkivallasta kerrottiin kokonaisuudessaan epäselvästi.

Väkivallan kokemusten lisäksi haluttiin myös saada selville, millaisiin todisteisiin väkivallasta viitattiin oikeuden perusteluissa. Päätuloksena oli, että todisteisiin ei juuri viitattu, sillä väkivallastakaan ei puhuttu laajalti vanhemmuuden arvioinnin yhteydessä. Silloin kun väkivaltatilanteesta esitettiin jokin todiste, se oli yleisimmin asiantuntijalausunto (18) tai rikosilmoitus (16). Turvakotiasuminen, tuomio aiemmasta väkivaltarikollisuudesta tai poliisin kertomus perheväkivaltaan liittyvästä kotikäynnistä mainittiin muutamassa oikeuden perustelussa. Liitteinä olevissa selvityksissä kerrottiin kuitenkin usein laajastikin väkivallasta. Väkivaltakertomukset eivät kulkeutuneet oikeuden perusteluihin, kuten seuraavasta aineiston esimerkistä käy ilmi.

Esimerkkitapaus

- Sosiaalityön viranhaltijan hakemuksessa mainitaan, että ”*(ä)idin on vaikea asettaa rajoja sekä pojalle että isälle*”. Lisäksi hakemuksessa mainitaan erikseen, että ”*(i)sän säilyminen pojan elämässä on myös tärkeää*”.
- Äidin myöhemmin itse toimittamassa vastineessa äiti toteaa väkivallan uhan olevan poistunut ja siten myös huostaanoton perusteiden muuttuneen, sillä äiti oli muuttanut isästä erilleen.
- Selvityksissä tarjotaan monia erilaisia versioita perheen tilanteesta. Yhdessä selvityksistä mainitaan, että ”*(v)uorovaikutus isän ja pojan välillä oli lämmintä, mutta isä ei osannut huomioida äidin väsymystä*”.

- Toisessa taas eritellään: *"äidin voimia on vienyttä riittävä ja väkivaltainen parisuhde. Isän ja pojan hyvä suhde on saanut erityistä kiitosta muun muassa perheleirillä."*
- Viimeisin selvitys kertoo väkivallasta tarkemmin: *"(ä)iti kertoi runsaasti perheessä esiintyneestä väkivallasta, jota myös poika on joutunut todistamaan. Työntekijöille nousi vakava huoli siitä, miten turvattuna väkivallan monilta muodoilta äiti on."*
- Lopulta oikeudella oli tapauksessa monia vaihtoehtoja viitata väkivaltaan. Oikeus valitsee kuitenkin seuraavanlaisen kannan: *"(a)siakirjoista ilmenee, että vanhempien keskinäiseen suhteeseen liittyvät ongelmat ovat alkaneet jo ennen lapsen syntymää. Lisäksi poika on ollut paikalla vanhempien välisissä väkivaltatilanteissa."*

Kuten esimerkkitapauksesta käy ilmi, selvityksissä saattoi olla paljonkin vaihtoehtoisia tapoja käsitteellistää tai tuoda väkivaltaa esille. Oikeudet vaan eivät usein lopulta vedonneet väkivaltaan. Vaikka esimerkissä oikeus onkin ottanut kantaa nimenomaan siihen, että lapsi on ollut väkivaltaa todistamassa, oli lapsen näkökulman esiin tuominen väkivallan yhteydessä harvinaista. Jos tarkastellaan pelkästään oikeuden perusteluja, ei lapsen kokemaa väkivaltaa ollut eritelty kuin 30 tapauksessa ja lapsen näkemää väkivaltaa 11 tapauksessa (ks. taulukko 23). Lasten näkemyksiä väkivallan kokemisesta ei yleensä eritelty lainkaan.

Esimerkkitapaus kertoo myös asiakirjojen tavoista kiertää väkivallasta puhuminen. Väkivallasta mainittiin usein ”riitoina” taikka ”vuorovaikutuksen ongelmina”. Kun lapsi oli vanhempaa kohtaan väkivaltainen, saatettiin lasta kuvata ”rajattomana” taikka vanhempaa ”kykenemättömänä asettamaan rajoja”. Erityisesti väkivaltaisten isien isyyttä korostettiin, kuten esimerkistä käy ilmi. Väkivaltaisen isän vanhemmuutta ei oikeuden teksteissä juuri kyseenalaistettu. Väkivaltaisten äitien vanhemmuuden tärkeyttä ei korostettu. Jos äiti oli tehnyt väkivaltaa, äidin vanhemmuus kyseenalaistettiin – toisin kuin isien –, mutta kyseenalaistamista ei tehty väkivallan vuoksi. Väkivaltaa tehneiden äitien vanhemmuudessa nähtiin olevan puutteita muun muassa mielenterveyden ja liiallisen alkoholinkäytön suhteen. Väkivaltaisen äidin ja lapsen tapaamisen tärkeyttä ei korostetta samalla tavalla kuin väkivaltaisten isien ja lasten tapaamisista. Ruotsalaisessa tutkimuksessa on havaittu samoin ja katsottu ilmiön olevan yhteydessä tasa-arvopoliittikkaan, jonka kautta väkivaltainen mies voi saada tukea muun muassa huoltajuuskiistojen yhteydessä. Äidin asema uhrina jää tasa-arvopoliittisessa vanhemmuuskeskustelussa toissijaiseksi. (Eriksson 2003; Eriksson 2008.)

Erityistä huomiota kiinnittivät maininnat siitä, kuinka esimerkiksi *”äidin alkoholinkäytöstä johtuen isäpuoli oli väkivaltainen”* taikka kuinka isän väkivalta oli osoitus

äidin riittämättömästä vanhemmuudesta. Toisin sanoen, väkivaltaa ei pelkästään sivuutettu, vaan väkivallan tekijän tekoa pyrittiin ymmärtämään ja uhrin vanhemmuus kyseenalaistettiin. Muutamissa tapauksissa teini-ikäisiä lapsia myös sijoitettiin aiemmin väkivaltaisesti käyttäytyneiden isien luo. Noissa asiakirjoissa isien väkivaltaisuutta käsiteltiin vain ohimennen eikä oikeus ottanut siihen kantaa.

Väkivaltaa kokeneiden lasten taikka vanhempien kohdalla avohuollon tukitoimissa mainittiin väkivallan kokemukseen liittyvä tarjottu tuki varsin harvoin (ks. 3.2 Lastensuojelun asiakkuus). Jos tukea oli uhreille tarjottu, se oli yleisimmin niin lapsilla kuin äideilläkin keskusteluryhmä. Yksilöterapeutista väkivaltaa koskevaa tukea ei ollut tarjottu. Joidenkin äitien ja lasten mainittiin kuitenkin olevan mielenterveys-toimiston asiakkaina, käyvän yksilöterapiassa taikka saavan keskusteluapua sosiaali-toimesta. Tämä näyttäytyi epäsuhtaisena, sillä väkivaltaa tehneille isille oli varsin usein tarjottu apua nimenomaan väkivallan tekijänä (mm. Jussi-työ, Lyömätön linja)⁵⁰.

Lopuksi kiinnitettiin huomiota vielä siihen, kuinka harvinaista väkivallan aiheuttamien traumojen käsittely päätöksissä oli. Lasten traumoista käsiteltiin kyllä epävaikaita kasvuolosuhteita tai toisen vanhemman puuttumista ja menettämiskokemuksia, mutta väkivaltatraumoista ei juuri mainittu. Tämä havainto jatkoi samaa väkivallan yleistä sivuuttamisen mallia, joka kulki läpi koko aineiston. Tämä väkivallan traumaattisuuden sivuuttaminen oli erityisen huomiota herättävää, koska esimerkiksi väkivallan näkemisestä ja pelon ilmapiiristä lapsille aiheutuneita seurauksia on tutkittu aiemmin niin Suomessa kuin ulkomailla (mm. Oranen 2001; Holt & al. 2008). Sen lisäksi, että pelkkä väkivallan näkeminen voi olla traumaattista ja aiheuttaa muun muassa kehityksen hidastumista, kiintymyssuhdeongelmia ja käyttäytymishäiriöitä (Holt & al. 2008), tämän tutkimuksen lapset myös joutuivat väkivallan kohteiksi ilman että väkivaltaa siltikään nähtiin päätöksissä oleellisena huostaanoton syyperusteena.

Äideistä puhuttaessa saatettiin kuitenkin mainita äidin traumaattiset kokemukset, mutta niistä kerrottiin nimenomaan perusteltaessa sitä, miksi äiti ei kykene vanhemmuuteen (vrt. Keskinen 2005). Äitien terapeuttien lausuntoja saatettiin käyttää perusteltaessa äidin väkivaltatrauman vaikutusta äitiyteen. Tämä terapeuttien ja muiden auttajatahojen lausuntojen käyttäminen synnytti epäilyksiä siitä, että äiti voi

⁵⁰ Väkivallan uhrien tarvitseman avun puutteen on aiemmissakin selvityksissä nähty olleen ongelmallista ja tekijöille suunnattuun apuun nähden epäsuhtaista (Uudenmaan alueellinen asiantuntijaverkosto 2003, 26 & Sosiaali- ja terveysministeriö 2008, 14–15). Myös akuuttiin kriisiin vastaavia turvakoteja on tarpeeseen nähden Suomessa liian vähän (CEDAW/C/FIN/CO/6, 30.6.2008).

tuntea suurtakin pelkoa hakea apua joutuessaan väkivallan uhriksi, sillä jopa auttajatahot toimivat yhteistyössä lasten huostaanottoasioissa. Teksteistä ei välittynyt kuvaa siitä, että väkivaltaa tehneiden isien isyyttä olisi kyseenalaistettu. Päinvastoin, väkivaltaisten isien isyyttä pyrittiin vahvistamaan ja lasten tapaamista isien kanssa pidettiin tärkeänä.

Muutamalle aineiston lapsista oli tehty myös todistetusti seksuaalista väkivaltaa. Seksuaalisen väkivallan yhteydessä mainittiin kaikissa tapauksista uhri ja tekijä. Havainto oli, että vanhemmat kertoivat epäilyjään toisen vanhemman tekemästä seksuaalisesta väkivallasta useammin (6 tapausta) kuin sitä lopulta todistetusti oli oikeuden mukaan tapahtunut (2 tapausta)⁵¹. Epäilyistä kerrottiin huostaanottohakemuksissa ja lapsi oli saatettu huostaanottaa epäilyn perusteella.

⁵¹ Lisäksi niiden 197 päätöksen joukossa, joista syyperusteita ei tutkittu, oli ainakin yksi todistettu hyväksikäyttötapaus.

4 Pohdintaa

Hanna Heinonen & Johanna Hiitola

Tämä selvitys tehtiin kaikista vuonna 2008 hallinto-oikeuksissa käsitellyistä vastentahtoisista huostaanottopäätöksistä. Erityisen kiinnostuksen kohteena oli se, näyttävätkö vuoden 2008 alussa voimaan tulleen lastensuojelulain uudet toimintakäytännöt hallinto-oikeuden päätöksissä. Vanhan lain mukaisia päätöksiä oli 53 % aineistosta ja uuden lain mukaisia päätöksiä 47 %. Aineiston päätöksistä 95,5 %:ssa päädyttiin huostaanottamaan lapsi vastoin lapsen ja/tai vanhempien tahtoa.

Ikäryhmittäisen tarkastelun mukaan teini-ikäiset (13–17-vuotiaat) olivat kokonaisuudessaan suurin vastentahtoisesti huostaan otettujen ikäryhmä. Aineistossa oli eniten 15-vuotiaana huostaanotettuja lapsia. Pienemmistä lapsista suurin ryhmä olivat vauvana huostaanotetut alle yksivuotiaat lapset. Huostaanotettujen lasten ikäjakaumassa tapahtui pieni nousu lapsen kouluunmenon kynnyksellä. Lasten vanhempien ikää ei ollut yleisesti kirjattu päätöksiin, ja joissain tapauksissa vanhempien ikä olisi ollut oleellinen asian käsittelyn kannalta (esimerkiksi alaikäiset vanhemmat). Lastensuojeluasiakkuuden kesto näyttäisi selvityksen valossa kestäneen keskimääräisesti neljä vuotta ennen hallinto-oikeuden huostaanottopäätöksen tekemistä. Tämä osittain murtaa myös sitä käsitystä, että murrosikäiset tulevat yllättäen ja ennalta arvaamatta lastensuojelun asiakkaaksi. 85 %:ssa tapauksia nuorten asiakkuus oli kestänyt vähintään vuoden.

Päätösasiakirjojen valossa muun muassa lapsen perhetilanteen kontekstointi jää osassa päätösasiakirjoja varsin epäselväksi, joten asiakirjojen perusteella on vaikeaa arvioida lapsen ja hänen läheisverkostonsa kokonaistilannetta ja toisaalta myös läheisverkostossa olevia vahvuuksia. Näiden tietojen välittyminen lastensuojelusta päätöksentekoon sekä päätöksien perusteluihin olisi ensisijaisen tärkeää. Toimivina käytäntöinä koettiin sellaiset päätökset, joissa selkeästi kerrottiin lapsen kaikista perhesuhteista ja niiden vahvuuksista sekä heikkouksista. Erityisesti uusperheen uusista vanhemmista kerrottiin vanhempina varsin vähän, vaikka joko kymmenes lapsi asui uusperheessä, jossa oli uusi vanhempi.

Perhesuhteista selviää, että valtaosalla lapsista on ennen huostaanottoa huoltajina molemmat biologiset vanhemmat (63 %), mutta huoltajuus ei kuvaa lasten asumistilannetta, sillä asumisen mukaan tarkasteltuna yleisin perhemuoto on yksinhuoltajaäidin perhe (45 %). Asumisjärjestelyiden mukaan tarkasteltaessa vain 31 % lapsista

asuu ydinperheissä. Yksinhuoltajaisien perheitä on aineistosta 9 %. Äitien ja isäpuolen uusperheitä on 9 % aineistosta ja isän ja äitipuolen uusperheitä 1 %.

Kulttuurisen taustan huomiointi sijaishuoltopaikan valinnan yhteydessä oli hyvin harvinaista tai ainakaan sitä ei teksteissä mainittu. Tämä on huolestuttavaa, sillä huostaanottoon voidaan lastensuojelulain mukaan ryhtyä vain tilanteissa, joissa se on lapsen edun mukaista, ja samoin sijaishuoltopaikan valinnan tulee aina perustua lapsen yksilöllisiin tarpeisiin. Siten on ehdottoman tärkeää, että myös huostaanottopäätöstä tehtäessä tarkastellaan perusteellisesti myös kielellistä, kulttuurista ja uskonnollista taustaa ja niiden asettamia erityisvaateita valittavalle sijaishuoltopaikalle. Oman haasteensa toi selvitystekstien perusteella myös erilaisen kielellisen taustan omaavien asiakkaiden lastensuojeluasioiden epäsuora hoitaminen tulkin välityksellä. Lastensuojelussa toimivien tulkkien ammattitaidon vahvistaminen onkin yksi tulevaisuuden haasteita, sillä etniset vähemmistöt ovat suhteellisen suuri osa lastensuojelun asiakkaista (koko Suomessa 11 %, Helsingissä jopa 33 % asiakkaista).

Aineiston valossa ei ollut aina helppoa jäljittää alkuperäisen lastensuojeluilmoituksen tehnyttä tahoa. Ilmoituksen tekijöistä kerrottiin asiakirjoissa varsin harvoin. Ilmoittajatahoksi oli tässä selvityksessä laskettu koulu ja päivähoidon yhtenä muuttujana, mikä osaltaan hieman vääristi kuvaa ilmoittajista. Jos niitä olisi tarkasteltu erillisinä, olisi ollut todennäköistä, että useimmiten ilmoittajataho olisi ollut lapsen tai nuoren äiti. Toiseksi useimmin ilmoittajatahona olisivat olleet koulun, päivähoidon ja terveydenhuollon henkilöstö.

Aineistossa tehty jako vähän ja paljon myönnettyjen tukitoimien välille tuottaa tietoa lähinnä siitä, onko avohuollon tukitoimia ylipäätään tarjottu ja millaisia tarjotut avohuollon tukitoimet ovat olleet. On myös mahdollista, että tietyt avohuollon tukitoimet dokumentoidaan paremmin niiden ollessa lastensuojelun omaa toimintaa, kuten lastensuojelun perhetyö tai lastensuojelun ryhmätoiminnot. Näyttää myös siltä aineiston valossa, että lastensuojelun sosiaalityöntekijän omaa intensiivistä työskentelyä lapsen, nuoren ja perheen kanssa ei aina merkitä tai mielletä keskeiseksi avohuollon tukitoimeksi. Avohuollon asiakkuudet ovat tapauskohtaisesti hyvin vaihtelevia. Avohuollon asiakkuus edellyttää aina avohuollon tukitoimien olemassaoloa, vaikka harvajaksoistakin. Yhden asiakkaan kohdalla ei ole tarkoituskaan toteuttaa kaikkia mahdollisia tukitoimia. Mikäli huostaanoton syyt ja edellytykset ovat olemassa eli avohuollon tukitoimen eivät ole lapsen kannalta tarkoituksenmukaisia, mahdollisia tai riittäviä ja lapsen tilanne uhkaa vakavasti vaarantua ja se on lapsen edun mukaista, on lapsi otettava huostaan ja sijoitettava sijaishuoltoon.

On myös tärkeää pohtia sitä, miten avohuollon tukitoimet vastaavat asiakkaiden omaan kokemukseen palvelutarpeesta. Asiakkaat esimerkiksi kokivat paikoin tarvitsevansa perinteistä kotipalvelun tukea, jota kuitenkin kunnissa ei ollut tarjota koti-

palvelun alasajon vuoksi, ja perheelle tarjottu perhetyö ei aina vastannut perheen tarpeisiin. Lastensuojelun työskentelyä kehitettäessä on tärkeä huomioida myös se, miten saadaan palvelutarpeet vastaamaan asiakkaiden omaa kokemusta palvelutarpeista ja voidaanko ajatella asiakkaiden sitoutuvan nykyistä paremmin palveluihin, joita he itse kokevat tarvitsevansa.

Näyttää siltä, että uuden lain mukaiset muutokset päätöksentekokäytännöissä lisäävät asiakkaiden oikeusturvaa. Uuden lain mukaisista huostaanottohakemuksista hyväksyttiin 92 %, kun vanhan lain aikaan vastaava prosenttiluku oli 98 %. Aineiston valossa näyttää myös siltä, että uuden lain mukaiset asiakirjat ovat huomattavasti kattavampia kuin vanhan lain mukaiset asiakirjat. Toimivana käytäntönä asiakirjojen luettavuuden kannalta nähtiin käytäntö, jossa esiteltiin selvästi kaikki dokumentit, joihin lopullinen oikeuden päätös viittasi. Lisäksi toimivana nähtiin sellaiset oikeuden kirjaamiskäytännöt, joissa näyttöä arvioitiin eikä vain kopioitu oikeudelle sosiaalityössä tuotettuja tekstejä päätöksen perusteluun. Yleisimmin päätökset, joissa järjestettiin suullinen käsittely ja joissa vanhemmat olivat aktiivisesti mukana, olivat niitä, joissa oikeus arvioi näyttöä. Päätökset, joissa ei järjestetty suullista käsittelyä taikka joissa vanhemmat eivät toimittaneet oikeuteen selvityksiä, jäivät vähemmälle käsittelylle. Suullisia käsittelyjä järjestettiin 150 tapauksessa, joka on aineistosta 30 %. Suullisia käsittelyjä järjestettiin hieman useammin uuden lastensuojelulain mukaisessa päätöksenteossa.

Lapsen näkökulmasta prosessin kesto on kuitenkin melko pitkä, sillä lapset olivat olleet huostaanottopäätöksen tekoajalla sijoitettuna keskimäärin 6 kuukautta, vaikka päätökset oli tehty uuden lastensuojelulain mukaisesti. Käsittelyajat olivat uuden lain mukaisissa päätöksissä kuitenkin lyhentyneet selvästi, keskimääräinen käsittelyaika oli uusissa päätöksissä 3 kuukautta. Kun kuitenkin tiedetään, että suuri osa lapsista sijoitetaan laitoksiin, on tulevaisuuden haasteena lyhentää prosesseja lasten näkökulmasta sekä lisätä myös perhesijoitusten määrää tilanteissa, joissa se on selkeästi lapsen edun mukaista.

Lapsen, nuoren ja hänen vanhempiansa osallisuus käsitellyssä lastensuojeluasiassa on haasteellinen. Suuressa osassa päätöksiä kuitenkin joku osapuoli on ollut aktiivisesti osallisena omassa asiassaan. Lapset vastustivat suhteessa useammin huostaanottoja kuin vanhemmat, kun saivat sen ikänsä puolesta tehdä. Hyvänä asiana voidaan pitää sitä, että lapsen mielipide on pääsääntöisesti aina selvitetty.

Asiakirjoissa oli liian vähän tarkkoja tapahtumatietoja huostaanottoon johtaneista syistä. Tässä aineistossa näytti siltä, että syykirjauksissa käytetään helposti yleisiä ja yksilöimättömiä mainintoja, jolloin yksilöityjä syytietoja on vaikea nostaa esiin teksteistä. Erityisen epäselvästi kerrottiin väkivallasta. Merkille pantavaa kuitenkin on, että yhteensä 57 %:ssa asiakirjoista mainitaan mielenterveysongelmat. 27 %:ssa

asiakirjoja oli kyse vanhemman mielenterveyden ongelmista ja 37 %:ssa lapsen mielenterveyden ongelmista. Myös päihteidenkäyttö oli yleinen syyperuste teksteissä, ja siitä mainittiin 63 %:ssa asiakirjoista. 44 %:ssa asiakirjoista mainittiin vanhempien päihteidenkäyttö ja 24 %:ssa nuoren päihteidenkäyttö.

Lisäksi raportissa kiinnitettiin erityistä huomiota väkivallan käsittelyyn teksteissä. Mainintoja väkivallasta esiintyi 63 %:ssa teksteistä. Väkivaltatilanteiden osalta tekstit eivät heijastaneet tuntemusta väkivallan seurauksista uhreille taikka väkivaltatilanteiden epätasaisista valta-asetelmista. Myös lasten kokemaan tai näkemään väkivaltaan liittyvä kuvailu oli vähäistä ja epäselvää, eikä avoimuuden tuen useinkaan kuvailtu vastanneen väkivallan kokemuksiin. Vaikka väkivallan lyhyt maininta oli yleistä, jätettiin usein kertomatta joko tekijä, uhri tai molemmat. Tätä voi pitää vakavana puutteena, sillä tapa, jolla väkivaltaa tulkitaan, ohjaa myös toimintaa. Lapsia myös sijoitettiin huostaanotettuna aiemmin todistetusti väkivaltaa tehneille isille.

Tutkimusprosessissa kävi ilmeiseksi, että kirjaamiskäytännöt vaihtelivat niin oikeuksittain kuin hallinto-oikeuksien sisälläkin. Osa asiakirjoista oli lisäksi puutteellisia. Havainnoimme raportissa myös laajasti tekstien kautta piirtynyttä kuvaa päätöksenteon kohteena olevista lapsista ja heidän perheistään. On syytä muistaa, että nämä havainnot heijastavat myös oikeuksien kirjaamistapoja. Joissain asiakirjoissa sosiaaliryöprosessi oli saatettu kirjata varsin laajasti, kun taas toisissa se ei juuri teksteissä näkynyt. Vaikka kirjaaminen olikin aineistossa muuttunut laajemmaksi ja selkeämmäksi uuden lastensuojelulain myötä, tulisi siihen jatkossa kiinnittää huomiota, sillä asiakirjoilla on suoraa vaikutusta lapseen ja lapsen perheeseen. Lisäksi asiakirjoihin kirjattu tieto seuraa lasta myös myöhempään elämään. Ei siis ole lainkaan merkityksetöntä, mitä oikeudet asiakirjoihin kirjaavat ja miten.

5 Päätulokset

- Hallinto-oikeuksissa vuonna 2008 ratkaistuista tahdonvastaisista lapsen huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista koskevasta ratkaisusta on perhekohtaisesti ratkaistu noin 96 % huostaanottamalla lapsi.
- Uuden 1.1.2008 voimaantulleen lastensuojelulain myötä on hieman useammin päätetty kumota lapsen huostaanottohakemus (8 %).
- Eniten otetaan tahdonvastaisesti huostaan 13–17-vuotiaita nuoria, ja 15-vuotiaat ovat suurin yksittäinen ikäryhmä. Pienemmistä lapsista huostaanotetaan tahdonvastaisesti eniten alle yksivuotiaita vauvoja.
- Lapset asuvat ennen huostaanottoa useimmin yksinhuoltajaäidin perheessä (45 %) tai ydinperheessä (31 %).
- Lapset ovat olleet uuden lastensuojelulain mukaan tehtyjen päätösten asiakirjojen mukaan sijoitettuna keskimäärin 6 kuukautta ennen huostaanottoa. Keskimääräinen käsittelyaika oli uuden lain myötä lyhentynyt aiemmasta 6–7 kuukaudesta kolmeen kuukauteen.
- Lasten kulttuurisen taustan huomioiminen sijaishuoltopaikan valinnan yhteydessä oli aineiston perusteella puutteellista, vaikka muun muassa Helsingin hallinto-oikeuden alueella kolmasosa lapsista kuului etniseen vähemmistöön.
- Suurimmat yksittäiset asiakirjoissa mainitut syyt huostaanottojen taustalla olivat lasten ja/tai vanhempien päihteidenkäyttö (63 %), väkivaltaisuus tai väkivallan kokemus (63 %) ja mielenterveysongelmat (57 %).
- Väkivallasta puhuttiin epäselvästi eikä tekijöitä ja uhreja eritelty, vaikka se olisi ollut lapsen asian käsittelyn kannalta oleellista. Aineiston perusteella ymmärrys väkivallan seurauksista uhreille oli päätöksenteon taustalla heikkoa.
- Osa asiakirjojen teksteistä sekä varsinaisten päätösten perusteluista oli laadittu epäselvästi. Uuden lastensuojelulain mukaisissa päätöksissä perustelut olivat selkeämpiä ja niissä oli useammin arvioitu näyttöä monipuolisesti. Näyttöä arvioitiin monipuolisesti yleensä niissä tapauksissa, joissa vanhemmat olivat aktiivisesti prosessissa mukana ja joissa käytettiin oikeusavustajaa.

Kirjallisuus

- Anis, Merja (2008) *Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulokset*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 47/2008. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos.
- Eriksson, Maria (2003) *I skuggan av pappa. Familjerätter och hanteringen av fäderns våld*. Stehag: Förlags AB Gondolin.
- Eriksson, Maria (2008) Revolutionary Mothers? Interacting Power Relations, Agency, and Social Change. *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, Vol. 16, No. 2, 96–113.
- Harrikari, Timo (2008) Riskillä merkityt. Lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 87. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Hautanen, Teija (2006) Fatherhood and violence in custody disputes. In: Oksanen, Atte & Paavilainen, Eija & Pösö, Tarja (eds.) *Comparing Children, Families and Risks*. Tampere: Tampere University Press, 86–95 (Childhood and Family Research Unit Net Series 2/2006).
- Heino, Tarja & Korpinen, Johanna & Sallila, Seppo (1997) *Tutkimus lääninoikeuksien tekemistä ratkaistuista lastensuojeluasioissa. Aiheita 36/1997*. Helsinki: Stakes.
- Heino, Tarja & Rantamäki, Raija & Sallila, Seppo (2002) *Hallinto-oikeuksien ratkaisut lastensuojeluasioissa 1994–2000. Aiheita 6/2002*. Helsinki: Stakes.
- Heino, Tarja & Rantamäki, Raija & Sallila, Seppo (2006) *Hallinto-oikeuksien ratkaisut lastensuojeluasioissa 2000–2004*. Työpapereita 14/2006. Helsinki: Stakes.
- Heino, Tarja (2007) *Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastokujen takana*. Työpapereita 30/2007. Helsinki: Stakes.
- Heino, Tarja (2009) Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Teoksessa: Bardy, Marjatta (toim.). *Lastensuojelun ytimissä*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Hiitola, Johanna (2008a) *Uupunee äidit ja näkymättömät isät. Vanhemmuuden rakentuminen sosiaalityöntekijöiden asiakaskuvauksissa*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos.
- Hiitola, Johanna (2008b) *Selvitys vuonna 2006 huostaanotetuista ja sijaishuoltoon sijoitetuista lapsista*. Työpapereita 21/2008. Helsinki: Stakes.
- Hiitola, Johanna (2009) *Erlaisiin eväin huostassapidon jälkeen. Selvitys Tampereella, Hämeenlinnassa, Porissa ja Tampereen seutukunnassa vuonna 2007 lakkautetuista huostassapidoista*. Avauksia 15/2009. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Holt, Stephanie & Buckley, Helen & Whelan, Sadhbh (2008) The impact of exposure to domestic violence on children and young people: A review of the literature. *Child Abuse & Neglect, Volume 32, Issue 8, August 2008*, 797–810.
- Hotari, Kaisa-Elina & Oranen, Mikko & Pösö, Tarja (2009) Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa: Bardy, Marjatta (toim.). *Lastensuojelun ytimissä*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 117–132.
- Humphreys, Catherine (2000) *Social work, domestic violence and child protection. Challenging practice*. Bristol: Policy Press.
- Huuskonen, Saila & Korpinen, Johanna (2009) *Runsas vuosi lastensuojelun avohuollon asiakkuuden alkamisesta: mitä lapsille kuuluu nyt?* Lastensuojelun tieto -hankkeen loppuraportti 01/2009. Pikasos Oy.
- Juhila, Kirsi (2006) *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Tampere: Vastapaino.
- Kajava, Mirja (1997) *Lapsen etu huostaanottoprosessissa. Tutkimus pakkohuostaanotoista*. Oulun yliopisto: Akateeminen väitöskirja, Acta Universitatis Ouluensis E26.
- Kekoni, Taru & Kitinoja, Manu & Pösö, Tarja (2008) *Erityinen huolenpito koulukodeissa*. Raportteja 36. Helsinki: Stakes.
- Keskinen, Suvi (2005) *Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat. Sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt*. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampere University Press.

- Kitinoja, Manu (2008) Erityistä huolenpitoa ja vastaavaa hoitoa toteuttavat yksiköt Suomessa. Teoksessa: Kekoni, Taru & Kitinoja, Manu & Pösö, Tarja. *Erityinen huolenpito koulukodeissa*. Raportteja 36. Helsinki: Stakes.
- Korpinen, Johanna (2008) *Istuntoja institutionaalisen katseen alla. Lastensuojelun suulliset käsittelyt hallinto-oikeudessa*. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto, sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Acta Universitatis Tamperensis 1322.
- Kurki-Suonio, Kirsti (1999) *Äidin hoivasta yhteishuoltoon. Lapsen edun muuttuvat oikeudelliset tulkinat. Oikeusvertaileva tutkimus*. Akateeminen väitöskirja. Helsinki: Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 222.
- Kuronen, Marja & Granfelt, Riitta & Nyqvist, Leo & Petrelius, Päivi (2004) Sukupuolistunut ja sukupuoleton sosiaalityö. Teoksessa: Kuronen, Marja & Granfelt, Riitta & Nyqvist, Leo & Petrelius, Päivi (toim.). *Sukupuoli ja sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-Kustannus
- Kuula, Tarja & Marttunen, Matti 2009. *Laitoksissa rikosten vuoksi. Selvitys alaikäisenä vastentahtoisesti huostaanotetuista*. Humanistisen ammattikorkeakoulun julkaisusarja B 12.
- Kääriäinen, Aino (2006) Lapset sosiaalityön asiakasdokumenteissa. Teoksessa: Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.). *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 45–68.
- Metsämuuronen, Jari 2001. *SPSS aloittelevan tutkijan käytössä*. Metodologia –sarja 5. Helsinki: Met-help Ky.
- Myllärniemi, Annina (2005) *Huostaanottojen kriteerit pääkaupunkiseudulla*. SOCCA:n ja Heikki Waris-instituutin julkaisusarja 2005.
- Niiranen, Vuokko (2002) Asiakkaan osallistuminen tukee kansalaisuutta sosiaalityössäkin. Teoksessa: Juhila, Kirsi & Forsberg, Hannele & Roivanen, Irene (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: SoPh., 63–80.
- Oranen, Mikko (toim.) (2001) *Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämisestä*. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 30.
- Pösö, Tarja (1995) Lasten pahoinpitely lastensuojelussa? Ollako vai eikö olla. Teoksessa: Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.) *Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 32–53.
- Pösö, Tarja (2007) *Lastensuojelun puuttuva tieto*. Teoksessa: Vuori, Jaana & Nätkin, Ritva (toim.). *Perhetyön tieto*. Tampere: Vastapaino, 65 – 82.
- Ronkainen, Suvi & Näre, Sari (2008) Intiimin haavoittava valta. Teoksessa: Näre, Sari & Ronkainen, Suvi (toim.). *Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikka*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Salmi, Venla (2008) Väkivallan kasautuminen. Teoksessa: Ellonen, Noora & Kääriäinen, Juha & Salmi, Venla & Sariola, Heikki. *Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset*. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 17/2008.
- Saurama, Erja (2002) *Vastoin vanhempien tahtoa*. Helsingin kaupungin tietokeskus, tutkimuksia 2002:7.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2008) *Lähisuhde- ja perheväkivallan ehkäisyyn suositukset: Tunnista, turvaa ja toimi. Sosiaali- ja terveystoimelle paikallisen ja alueellisen toiminnan ohjaamiseen ja johtamiseen*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2008:9.
- Uudenmaan alueellinen asiantuntijaverkosto (2003) *Usko, toivo, apu*. Etelä-Suomen läänin kunnille osoitettu palvelukysely 2002. Naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyprojekti 1998–2002.